

דו"ח מחקר סופי

מוגש למוסד לביטוח לאומי

על ידי

לאה אחדות

נושא המחקר

השפעת מאפיינים כלכליים-חברתיים, אישיים ותרבותיים על דפוסי הבחירה של אפיקי חיסכון ומסלולי השקעה של הורים בתוכנית החיסכון לכל ילד ובהסדרי החיסכון לפנסיה ועמדות ההורים ביחס לתוכנית החיסכון לכל ילד

לא לציטוט

הערות יתקבלו בברכה

leaachdut@gmail.com

המחקר מומן על ידי קרן המחקרים של המוסד לביטוח לאומי

אוגוסט 2023

השפעת מאפיינים כלכליים-חברתיים, אישיים ותרבותיים על דפוסי הבחירה של אפיקי חיסכון ומסלולי השקעה של הורים בתוכנית החיסכון לכל ילד ובהסדרי החיסכון לפנסיה ועמדות ההורים ביחס לתוכנית החיסכון לכל ילד

תמצית

המחקר עוסק בשתי תוכנית חיסכון לטווח ארוך במערכת הביטחון הסוציאלי בישראל שבמסגרתן ניתנה לחוסכים הבחירה של אפיקי החיסכון ומסלולי ההשקעה של כספי החיסכון: תוכנית חיסכון לכל ילד שנמצאת במוקד המחקר והסדרי פנסיית חובה. המחקר מציג בהרחבה תמונה עדכנית לאמצע 2022 של דפוסי הבחירה של ההורים בשתי תוכניות החיסכון ומצביע על המשתנים הסוציו-דמוגרפיים, כלכליים, אישיים ותרבותיים של ההורים שהשפיעו על ההחלטות הפיננסיות שהם קיבלו בכל אחת משתי התוכניות, וכן על נטייתם להיות עקביים בבחירת רמת הסיכון בהשקעת כספי החיסכון. במקביל, מופנית לראשונה תשומת לב לחקירת התוכנית מנקודת מבטם של ההורים: שביעות הרצון מהתוכנית, הידע על התוכנית ועמדות ביחס לתפיסות המונחות בבסיס התוכנית ולגבי תרומתה להורים ולילדים בהווה ובעתיד. המחקר מתבסס על נתוני סקר אינטרנטי שבמסגרתו הועבר שאלון מקיף שכלל 120 שאלות (ושתורגם גם לערבית) למדגם מייצג של 1,237 הורים בגיל עד 55 לילדים בגיל הזכאות לקצבת ילדים.

מהיבטים רבים של התוכנית שבהם עסק המחקר עולה המסקנה שהתוכנית "תפורה" יותר לכישוריהם, מיומנויותיהם ונטיותיהם האישיות של ההורים הנמנים על שכבות הביניים ובמיוחד על השכבות המבוססות יותר. המשתנים ה'מכבבים' בהשפעתם על סיכויי ההורים לזווג בחירה על פני ברירת מחדל, לבחור קופת גמל על פני בנק, לבחור מסלולי השקעה בסיכון בינוני או מוגבר ולא בסיכון מועט הם לאום (יהודים/ערבים), אוריינות פיננסית, אהבת סיכון, אמון במוסדות מדינה או בגופים פיננסיים ומצב כלכלי. למשפחות העניות מהבחינה הכלכלית אופיינית גם רמה נמוכה של תכונות אלה, ולפיכך צפוי לילדיהם חיסכון נמוך יותר. רוב ההורים הגדילו את החיסכון לפחות לילדיהם, ומי שלא הגדילו נימקו זאת לרוב באילוצים כלכליים. חרדים, ערבים מי שמתקשים לעמוד בהוצאות משק הבית נטו משמעותית שלא להגדיל את החיסכון.

רוב ההורים (כ-60%) הביעו שביעות רצון מהתוכנית ומעל מחציתם גם הביעו הסכמה שלתוכנית עשויה להיות תרומה חיובית לילדים בעתיד, אך גם בממדים אלה אובחנה אותה קבוצה מוחלטת שאינה שותפה לעמדות הרוב. מעבר למאפיינים אוריינות, שנאת סיכון ומצב כלכלי, התמיכה החלשה בתוכנית בקרב קבוצה זו נעוצה באמון נמוך שההורים נותנים בביטוח הלאומי בכלל וכמוסד האמון על מתן טיפול שוויוני לכל, באמון נמוך בממשלה ובהסכמה נמוכה שאכן הממשלה מתחשבת בצרכים שלהם ושל שכמותם בעת הנהגת שינויים במדיניות הביטחון הסוציאלי ובאמון נמוך במוסדות הפיננסיים.

בחירת מסלולי השקעה בהסדרי הפנסיה עקבית עם הבחירה בחיסכון לכל ילד והיא מוסברת בעיקר על ידי המשתנים הקלסיים אוריינות פיננסית, שנאת סיכון, אמון במוסדות פיננסיים, גיל ומגדר. ולבסוף, המחקר מוסיף נדבך חשוב למחקר שהצטבר עד כה ובסיס לקובעי המדיניות לבחון מחדש את התוכנית חיסכון לכל ילד או חלק ממרכיביה ולתקן את הדורש תיקון.

תוכן העניינים

פרק 1 : מבוא

פרק 2 : תוכנית החיסכון לכל ילד והסדרי הפנסיה – עיקרי התוכניות

2.1 עיקרי התוכנית חיסכון לכל ילד

2.2 החיסכון לפנסיה במערכת התעסוקתית

פרק 3 : רקע תיאורטי וסקירת ספרות

3.1 תוכנית חיסכון לכל ילד – רקע תיאורטי והמחקר שהצטבר בישראל

3.2 המשתנים המשפיעים על קבלת החלטות פיננסיות בדגש על השתתפות בשוק המניות-
סקירת ספרות

פרק 4 : תיאור המתודולוגיה ובסיס הנתונים

4.1 אוכלוסיית המחקר, המדגם ואיסוף הנתונים

4.2 המודל ושיטת האמידה ומשתני המחקר העיקריים

פרק 5 : חיסכון לכל ילד – תיאור דפוסי הבחירה של אפיקי החיסכון ומסלולי ההשקעה וניתוח
תוצאות האמידה של המודלים הסטטיסטיים

פרק 6 : שביעות רצון מהתוכנית חיסכון לכל ילד, רמת הידע של כללי התוכנית, עמדות לגבי מטרת
התוכנית והשלכותיה על ההורים והילדים ועמדות לגבי שינויים בכללי התוכנית

פרק 7 : החיסכון לפנסיה – סטטיסטיקה תיאורית ומודלים סטטיסטיים של בחירת מסלולי השקעה
כולל בהשוואה לבחירה בתוכנית החיסכון לכל ילד

פרק 8 : עיקרי הממצאים והערות לסיכום

ביבליוגרפיה

נספחים לפרקי המחקר

פרק 1 – מבוא

המחקר עוסק בשתי תוכניות חיסכון לטווח ארוך שהונהגו במערכת הביטחון הסוציאלי בישראל: הראשונה היא התוכנית חיסכון לכל ילד שהונהגה רק לאחרונה כנדבך נוסף במדיניות הסיוע של המוסד לביטוח לאומי למשפחות עם ילדים, והשנייה היא הפנסיה התעסוקתית הוותיקה שמשמשת רובד חובה שני בנוסף לרובד הבסיסי המובטח על ידי קצבת הזקנה האוניברסלית. שתי התוכניות שונות לא רק בוותק שלהן אלא גם בסדרי הגודל של החסכוניות הנצברים בהן ובחשיבות התפקיד שהן ממלאות במערכת הרווחה מנקודת מבט כלל משקית ומנקודת מבטו של החוסך. הרעיון לחבר בין שתי התוכניות במסגרת המחקר הנוכחי נבע בעיקר מקווי הדמיון הרבים בין שתי התוכניות בגישת הרווחה המונחת בבסיסן, בתפקיד המרכזי שממלאים הגופים הפיננסיים בשוק ההון בהפעלתן ובצורך של המשתתפים בהן לקבל החלטות פיננסיות. למעשה רבים ממרכיבי התוכנית חיסכון לכל ילד ואופן יישומה הושאלו מהתוכניות לחיסכון ארוך טווח לפנסיה ששוק ההון מציע. יחד עם זאת, תשומת לב רבה יותר מוקדשת במחקר זה לתוכנית חיסכון לכל ילד, לא רק בשל היותה שנויה במחלוקת, אלא מפני שהמחקר שהצטבר במשך כמעט שבע שנים לקיומה הוא עדיין יחסית מצומצם. במיוחד מורגשת הנחיצות במחקר על עמדותיהם של ההורים לגבי תפיסת הרווחה ומדיניות הממשלה המונחות בבסיס התוכנית ולגבי מרכיבי התוכנית.

התוכנית חיסכון לכל ילד עוגנה בחקיקה ב-2015 והחלה רשמית לפעול בראשית 2017. זוהי תוכנית אוניברסלית לחיסכון ארוך טווח שבמסגרתה מפקיד המוסד לביטוח לאומי מדי חודש 50 ₪ (במחירי 2017) עבור כל ילד עד הגיעו לגיל 18. היא אפשרה לממשלה להגדיל את תקציב הסיוע למשפחות עם ילדים שיעמוד לרשותם בטווח הארוך בלי להגדיל משמעותית את קצבאות הילדים המשולמות באופן שוטף, שהאוצר ואחרים ראו בהן תמריץ שלילי לעבודה של משפחות מרובות ילדים. בכך, שימשה התוכנית, שבעבר נדחתה על הסף, חלופה להתחייבות שנתנה ממשלת נתניהו הרביעית למפלגות החרדיות לבטל את הקיצוץ בקצבאות הילדים שבוצע על ידי הממשלה הקודמת. מערכת הפנסיה התעסוקתית עברה במהלך השנים רפורמות מרחיקות לכת שהובילו לצמצום התמיכה הכספית של הממשלה ולהידוק הזיקה עם שוק ההון ובמקביל להנהגת חובת ביטוח פנסיוני, אך מאז ומתמיד רוב מרכיביה של הפנסיה התעסוקתית נוהלו מחוץ לממשלה.

התוכנית חיסכון לכל ילד שונה מתוכניות רווחה מסורתיות כמו קצבות הילדים בהיבטים שונים שנדונו על ידי חוקרים בתחום הרווחה שיוזכרו בהמשך, אך במסגרת זו נעמוד על הדמיון בינה לבין הפנסיה התעסוקתית. בשתי התוכניות מדובר בחיסכון ארוך טווח שהוא חובה, האחד ממומן במלואו מהתקציב הציבורי והשני זוכה לתמיכה ממשלתית בדמות של הבטחת תשואה להשקעה בריבית מעודפת לחלק מהחיסכון הנצבר ובאמצעות הטבות מס לחוסכים. בדומה לפנסיית החובה, החיסכון לילד מנוהל אף הוא בחשבונות אישיים על שם הילדים וניהולם הופרט לבנקים ולגופים הפיננסיים האחרים הפועלים בשוק ההון והמנהלים את חסכוניות הפנסיה תחת הפיקוח והאסדרה של הרשות לשוק ההון, ביטוח וחיסכון. לא רק הסיכון שבניהול הופרט ומוטל לפתחם של החוסכים, אלא ובעיקר גם סיכון התשואה. בשתי התוכניות סכום החיסכון שיצטבר על לתום תקופת החיסכון (גיל 18-21 או מועד הפרישה מעבודה, בהתאמה) אינו ודאי. שתי התוכניות מציעות להורים בחירה של מסלולי השקעה הנבדלים זה מזה ברמת הסיכון, אם כי מרחב הבחירה של מסלולי הפנסיה רחב יותר, וגם ברירת מחדל שתופעל במקרים שההורים לא בחרו מיוזמתם אפיק

או מסלול השקעה לחיסכון. ולבסוף, התוכניות דומות גם בחופש הבחירה של הגוף הפיננסי ובמתן האפשרות לנייד את החיסכון בין חברות מנהלות ובין מסלולי השקעה.

המחקר הנוכחי רחב בהיקפו ולו שלוש מטרות עיקריות ששתיים מהן מתייחסות לדפוסי הבחירה של אפיקי /מסלולי השקעה של ההורים בשתי תוכניות החיסכון, והשלישית - לעמדותיהם של ההורים לגבי תוכנית החיסכון לכל ילד. המטרות הן:

(א) להציג תמונה עדכנית ל-2022 על דפוסי הבחירה של אפיקי חיסכון ומסלולי השקעה של ההורים בתוכנית חיסכון לכל ילד ובהסדרי פנסיית החובה במסגרת קרנות הפנסיה החדשות, קופות הגמל וביטוחי המנהלים (אך לא בקרנות הפנסיה הוותיקות או בפנסיה התקציבית שאינן רלוונטיות לבחירת מסלולי השקעה).

(ב) לבחון את ההשפעה של משתנים סוציו-דמוגרפיים, כלכליים, אישיים ותרבותיים ברמת הפרט על דפוסי הבחירה של אפיקי החיסכון ומסלולי ההשקעה בכל אחת משתי התוכניות – וזאת בהתבסס על הספרות התיאורטית והאמפירית בתחום של קבלת החלטות פיננסיות ובמיוחד השתתפות בשוק המניות. במטרה להרחיב את יריעת החקירה המחקר עוסק גם בשאלה האם ההורים היו עקביים בבחירת מסלולי ההשקעה לפי רמת סיכון בשתי תוכניות החיסכון, ואם כן איזה משתנים ברמת הפרט עשויים להבחין בין הורים שגילו עקביות לבין הורים שבחרו מסלולים שונים, למשל מסלולי השקעה יותר סולידיים בתוכנית חיסכון לכל ילד.

(ג) לעמוד על מידת שביעות הרצון של ההורים מהתוכנית חיסכון לכל ילד, על מידת ההיכרות שלהם עם כללי התוכנית ועל התייחסותם להצעות לשינויים בכללי התוכנית שעלו מעת לעת וכן על עמדות ההורים לגבי התרומה של התוכנית להורים ולילדים בהווה או בעתיד. כמו כן, נבחנה גם מידת הסכמתם של ההורים לעצם הנהגת התוכנית כחלופה להגדלת קצבת הילדים ואת מידת הסכמתם לטענה שקצבות הילדים מחלישות את התמריץ לעבודה. ולבסוף, במסגרת זו נעשה גם ניסיון לזהות את המשתנים ברמת הפרט המשפיעים על עמדות ההורים ביחס לכל אחד מהנושאים שצוינו.

המחקר מתבסס על נתוני סקר אינטרנטי שבמסגרתו הועבר שאלון רחב (שתורגם גם לערבית) למדגם מייצג של 1,237 הורים בגיל עד 55 לילדים בגיל הזכאות לקצבת ילדים. הסקר מייצג כראוי את היהודים, אך בחסר מסוים את הערבים, ולפיכך חושבו משקלים לתיקון הייצוגיות. ניתוח הבחירה של מסלולי החיסכון והעמדות (משתנים תלויים) כפונקציה של מאפייני ההורים בוצע באמצעות מודלים סטטיסטיים, בעיקר הסתברותיים. השאלון כלל מעל 120 שאלות ומולא על ידי אחד מההורים. הוא התייחס למגוון של מאפייני ההורים בתחומים כמו סוציו-דמוגרפיה, תעסוקה ומצב כלכלי, אוריינות- ידע כלכלי ופיננסי, התנהלות פיננסית וכן לתכונות/מאפיינים אישיים של ההורה כמו שנאת סיכון, אופטימיות, העדפת תצרוכת בהווה, קשרים חברתיים, אמון באנשים ואמון במוסדות מדינה ובמוסדות פיננסיים. השאלון כלל כמובן גם שאלות על המשתנים התלויים של המחקר שהם דפוסי הבחירה של ההורים בשתי התוכניות ועמדותיהם ביחס לתוכנית חיסכון לכל ילד.

העבודה בנויה משבעה פרקים. הפרק השני המופיע לאחר המבוא מציג בקצרה את עיקרי התוכנית חיסכון לכל ילד ואת עיקרי פנסיית החובה התעסוקתית, ואילו בפרק 3 מובאת סקירת ספרות הסוקרת בחלקה הראשון את הרקע התיאורטי של תוכנית חיסכון לכל ילד ואת המחקר שהצטבר בישראל ובחלקה השני את הספרות העוסקת בניתוח המשתנים המשפיעים של קבלת החלטות

הפיננסיות של הפרט, ובעיקר על ההשתתפות בשוק המניות. פרק 4 דן בהרחבה באיסוף הנתונים ובהיבטים המתודולוגיים של המחקר. פרקים 5 ו-6 הוקדשו לתוכנית חיסכון לכל ילד והם מציגים סטטיסטיקה תיאורית ותוצאות של אמידת מודלים אקונומטריים הנוגעים לדפוסי הבחירה של ההורים בכל רמות החלטות שהם נדרשו לקבל (פרק 5) ושל שביעות הרצון של ההורים מהתוכנית ועמדותיהם לגביה (פרק 6). פרק 7 מתמקד בזיהוי אוכלוסיית ההורים שיש להם הסדרי פנסיה ובהשוואת דפוסי הבחירה של מסלולי ההשקעה בשתי תוכניות החיסכון. פרק 8 סוגר את העבודה עם הממצאים העיקריים שעלו מהמחקר והערות לסיכום.

פרק 2: תוכנית החיסכון לכל ילד והסדרי הפנסיה – עיקרי התוכניות

2.1. עיקרי התוכנית חיסכון לכל ילד

בינואר 2017 הוחל ביישומה של תוכנית חיסכון לכל ילד שבמסגרתה המוסד לביטוח לאומי מפקיד 50 ₪ לחודש¹ (למפרע ממאי 2015) בחשבון חיסכון ייעודי על שמו של כל ילד הזכאי לקצבת ילדים. מטרת התוכנית היא להעמיד לזכות הילדים סכום כסף שיסייע להם בבגרותם, למשל, להרחיב את הזדמנויות התעסוקה באמצעות השקעה בלימודים וברכישת מקצוע או לרכוש דירה. תוכנית המבוססת על תפיסה דומה הוצעה בעבר הרחוק, אך אז היא לא זכתה לתמיכתם של קובעי המדיניות². התוכנית עלתה שוב לדיון לאחר הרכבת הממשלה ה-34 (ממשלת נתניהו הרביעית) במאי 2015 וכחלק ממשא ומתן על הדרך שבה תמומש ההתחייבות שניתנה למפלגות החרדיות במסגרת ההסכמים הקואליציוניים לבטל את הקיצוץ בקצבאות הילדים שבוצע באוגוסט 2013. תחילה סוכם שמלוא שווי הקיצוץ יתורגם להעלאת קצבאות הילדים בסכום של 60 ש"ח לחודש עבור הילד הראשון והחמישי ומעלה ובסכום של 98 ש"ח לחודש עבור הילד השני, השלישי והרביעי. אולם, בשל אילוצים תקציביים לשנים 2015-2016 נאלצו החרדים להסכים להצעת משרד האוצר כי מתוך הסכום שאמור היה להתווסף לקצבאות הילדים יופקדו 50 ש"ח בחודש לחיסכון חובה ארוך טווח לכל ילד, ואילו יתרת הסכום תופנה להגדלת הקצבה השוטפת החל ממאי 2015. כלומר, חלק הארי של "החזר הקיצוץ" הופנה לתוכנית החיסכון. תוכנית זו התקבלה אפוא כפשרה פוליטית בתמיכת משרד האוצר והמוסד לביטוח לאומי והיא עוגנה בחוק ההתייעלות הכלכלית 2015 (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב לשנים 2015 ו-2016)³.

¹ סכומי ההפקדות והמענקים הם במחירי 2017.

² הרעיון של תוכנית חיסכון בהשתתפות מימון המדינה עלה לדיון במוסד לביטוח לאומי כבר בשנות השבעים של המאה הקודמת, אך הוא לא קודם בשל היותו שנוי במחלוקת. הצעה לתוכנית חיסכון לכל ילד הועלתה בשנת 2008 בממשלת אולמרט, על ידי שר הרווחה יצחק הרצוג, אך אף היא לא קודמה בשל התנגדותם של חלק משירי הממשלה ושל משרד האוצר. בשנת 2010 שב והעלה השר הרצוג את הצעתו לממשלה, אך הוא לא זכה לתמיכתה. בשנת 2011, לאחר שפרש מהממשלה, חבר הכנסת הרצוג הגיש הצעת חוק פרטית בנושא, אך זו לא עברה בכנסת. גוטליב וטולדנו (2010) הציעו אף הם לפתוח לילדים תוכנית חיסכון סלקטיבית (מענק העצמה) וזו נכללה כאחת ההצעות בדוח של ועדת אללוף למלחמה בעוני (דוח ועדת העוני, 2014). בחלק מהתוכניות שהוצעו דובר על הפקדות שוטפות מתוך סכום קצבת הילדים המגיעה לילד ובחלק אחר ללא קשר לקצבות הילדים. אחדות מהתוכניות שהוצעו היו אוניברסליות ואחרות סלקטיביות. לתיאור התפתחות יוזמות המדיניות לגיבוש תוכנית חיסכון ארוך טווח לילדים ראה גם רפאלי ת' (2022).

³ ראה זכאות של ילד לחיסכון ארוך טווח (תיקון מס. 164) תשע"ו-2015 (ותיקון מס 189) תשע"ז-2016, וכך תקנות הביטוח הלאומי (חיסכון ארוך טווח לילד), תשע"ז-2016. https://www.nevo.co.il/law_html/law01/501_480.htm

לפי החוק ותקנותיו יוקמו חשבונות אישיים לכל ילד במסגרת תוכניות חיסכון בבנקים וקופות גמל להשקעה שינוהלו במגוון של גופים פיננסיים שיציעו מסלולי השקעה ברמות שונות של סיכון כפי שייקבעו ההנחיות שוק ההון, הביטוח והחיסכון.

החוק מעניק להורים את חופש הבחירה של הגוף הפיננסי שינהל את החיסכון מתוך רשימה של קופות גמל ובנקים שנבחרו במכרז ושל מסלול ההשקעה בקופת הגמל או מסלול החיסכון בבנק. במכרז שנערך על ידי האוצר ב-2016 נבחרו 12 קופות גמל המנוהלות ב-9 בתי השקעות וב-3 חברות ביטוח ו-9 בנקים⁴. במסגרת כל קופות הגמל הוצעו 3 מסלולי השקעה הנבדלים זה מזה ברמת הסיכון שלהם, כלומר במרכיב המניות בתיק ההשקעות: מסלול עם סיכון מועט, מסלול עם סיכון בינוני ומסלול עם סיכון מוגבר⁵. כמעט כל קופות הגמל מציעות גם מסלול הלכה יהודית, אך רק שתי קופות מציעות גם מסלול הלכה אסלאמית (שריעה). מדיניות ההשקעה במסלולי הלכה נמצאת אומנם באחריותה של ועדת ההשקעות של הגוף הפיננסי המנהל את החיסכון, אך היא כפופה לכללי ההלכה היהודית או האסלאמית, בהתאמה. מסלולי ההלכה היהודית אינם מתאפיינים בהכרח בהשקעה עם מרכיב קטן של מניות, ומספר קופות גמל מציעות מסלול הלכה עם תיק השקעה בסיכון בינוני (נכון ל-2022).

תוכניות החיסכון המוצעות על ידי הבנקים מעניקות ריבית ידועה מראש בהתאם למסלול שנבחר. מסלולי החיסכון בבנקים הם: מסלול ריבית קבועה לא צמודה (ברירת מחדל), מסלול ריבית קבועה צמודה למדד המחירים לצרכן ומסלול ריבית משתנה בהתאם לריבית הפריים⁶. כל מסלולי החיסכון הבנקאי מבטיחים שבסוף תקופת החיסכון הילד יקבל **לפחות** את כספי ההפקדות (סכום הקרן) שנצברו לזכותו. בכל אחד ממסלולי החיסכון בבנקים ההורים יכולים לבחור בין תוכניות ללא תחנות יציאה לבין תוכניות עם תחנות יציאה כל 5 שנים, כך שלמעשה מוצעים 6 מסלולי חיסכון. הריבית על החיסכון בבנקים של ילדים שהיו מתחת לגיל 18 כשהחלה התוכנית נקבעה בהתאם לגיל הילד במועד **הבחירה** והיא יורדת עם העלייה בגיל הילד (כלומר, עם התקצרות תקופת החיסכון), ואילו הריבית על החיסכון לאחר גיל 18 עולה עם התארכות תקופת החיסכון שעליה התחייב הצעיר (חודש, שנה, שנתיים או שלוש שנים). הבנקים מעדכנים את גובה הריבית (למצטרפים החדשים) בתדירות שבועית גבוהה⁷. במסגרת מסלולי החיסכון בבנקים לא קיימים מסלולי "הלכה".

במידה וההורים לא בחרו באפיק חיסכון עבור הילד בפרק הזמן שהוקצה להם, כספי החיסכון יופקדו על ידי הביטוח הלאומי בהתאם לברירת מחדל. עבור ילדים שנולדו החל מ-2017.1.1 ואילך שהוריהם לא בחרו באפיק חיסכון בתוך 6 חודשים מיום לידת התינוק, כספי החיסכון יופקדו

⁴ קופות הגמל שנבחרו הם: אנליסט, אינפיניטי, אלטשולר שחם, מיטב דש, הלמן אלדובי, אקסלנס, פסגות, קל גמל, מור, מנורה, הראל ומגדל. ב-30.9.2021 התכנית שנוהלה אצל הלמן אלדובי הועברה לניהולה של אקסלנס וזו שנוהלה בפסגות הועברה להראל. הבנקים שנבחרו: פועלים, דיסקונט, לאומי, בינלאומי, מזרחי טפחות, אוצר החייל, מסד, יהב ומרכינתל דיסקונט.

⁵ בשלהי 2021 בעת תכנון הסקר שעליו התבסס מחקר זה מרכיב המניות בתיק ההשקעות לא עלה על 20% מהנכסים במסלול עם סיכון מועט, עמד על כ-35% עד 40% מהנכסים במסלול עם סיכון בינוני ומעל 70% מהנכסים במסלול עם סיכון מוגבר. במהלך 2022 ירד מרכיב המניות בעיקר במסלול עם סיכון מוגבר כחלק מהתאמת תיק הנכסים לנפילה בשוק המניות.

⁶ הריבית תיקבע כמרווח מריבית הפריים ותשתנה בכל מועד שבו יחול שינוי בריבית הפריים. ריבית הפריים שווה לריבית בנק ישראל בתוספת של 1.5%. ב-2021 ריבית בנק ישראל עמדה על 0.1% וריבית הפריים על 1.6%.

⁷ לשם המחשה, הריבית לבני 0-1 במסלול ללא תחנות יציאה ובריבית קבועה לא צמוד בסוף ספטמבר 2021 עמדה על 1.38% עד 2.45%, הריבית במסלול הצמוד עמדה על 0.31% עד 1.1% והריבית המשתנה על בסיס הפריים עמדה על 0.3% עד 0.62%. ריביות אלה נמוכות בכ-40%-50% מאלה ששררו עם פתיחת התוכנית בינואר 2017. נתוני הריבית המעודכנים מופיעים ב-<https://hly.gov.il/banksManagelInfo.html>.

בקופת גמל או בתוכנית בנק שההורים בחרו עבור הילד שנולד לפניו, ואם ההורים לא בחרו עבור הילד שנולד לפניו או אם מדובר בילד הראשון במשפחה - כספי החיסכון יופקדו בקופת גמל במסלול השקעה בסיכון מועט. לילדים שנולדו עד ל-31.12.16 ושלא מלאו להם 15 שנה ב-1.1.2017 ושהוריהם לא בחרו עד ליולי 2017 ברירת המחדל נקבעה להיות קופת גמל במסלול בסיכון מועט (בבחירה אקראית של קופת גמל)⁸. בדצמבר 2022 הונהג תיקון שקבע שברירת המחדל תהיה קופת גמל במסלול השקעה בסיכון מוגבר במקום במסלול מועט (ללא שינוי בשאר הכללים).

במטרה לעודד את ההורים להגדיל את החיסכון לילדיהם, ניתנת להם האפשרות להכפיל את סכום החיסכון ולהפקיד במקביל באמצעות הביטוח הלאומי סכום נוסף של 50 ₪ עבור כל אחד מילדיהם, וזאת על חשבון קצבת הילדים המגיעה לילד. בכל עת ההורים רשאים לבחור באפשרות זו ובכל עת הם גם רשאים לחזור בהם.

החוק גם קבע תשלום מענק בסך של 500 ₪ שיופקד במלואו לחשבון החיסכון כשימלאו לילד 18 שנה אם הוא נולד לפני 1.1.2017, או בשתי פעימות (250 בגיל 3 ו-250 בגיל בר/בת מצווה) לילדים שנולדו מ-1.1.2017 ואילך. בנוסף לכך, מי שיחזיק את החיסכון עד גיל 21 יהיה זכאי למענק נוסף של 500 ש"ח⁹.

התוכנית כוללת גם את הכללים הבאים: (1) הורים שבחרו בקופת גמל רשאים להתנייד באופן חופשי בין קופות גמל ובין מסלולי השקעה באותה קופה, אך אינם רשאים להתנייד בין קופת גמל לתוכנית חיסכון בבנק ולהיפך או להתנייד בין בנקים או לעבור בין מסלולי חיסכון באותו בנק, אלא אם בחר במסלול חיסכון עם תחנות יציאה. (2) למעט מקרים חריגים, כספי החיסכון ניתנים למשיכה רק לאחר שמלאו לילד 18 שנה, וזאת באישור ההורים בלבד¹⁰. (3) בדומה לקצבות הילדים, סכומי ההפקדות החודשיות והמענקים מתעדכנים בהתאם לעליית מדד המחירים לצרכן. סכום החיסכון שיצטבר בתום התקופה תלוי, מטבע הדברים, בגודל החיסכון ובתשואה עליו (4) דמי הניהול לגוף הפיננסי המנהל את החיסכון ישולמו על ידי הביטוח הלאומי עד אשר ימלאו לילד 21, ולאחר מכן הם ייגבו מחשבון החיסכון. (5) רווחי החיסכון יחויבו במס רווחי הון (15% מהרווח הריאלי בחיסכון הבנקאי ו-25% על הרווח הנומינלי בקופת גמל). (6) בדומה לכל קופות הגמל להשקעה, חוסכים בקופת גמל שיחזיקו בחיסכון לכל ילד עד לגיל הפרישה וימשכו אותו כקצבה חודשית במקום במשיכה חד פעמית יהיו פטורים ממס רווחי הון על הקצבה. (7) על הגוף שמנהל את החיסכון (הבנק או קופת הגמל) לשלוח בכל שנה דיווח עד ה-1 במרץ של השנה העוקבת על ההפקדות ורווחי התוכנית של כל אחד מהילדים.

לסיכום: החיסכון בתוכנית הוא חובה ולטווח ארוך במימון ציבורי מכספי המוסד לביטוח לאומי ובאחריותו. התוכנית מנוהלת על ידי גופים פיננסיים במגזר העסקי, ובכך מטילה את האחריות

⁸ לילדים בגילאי 15-18 ב-1.1.2017 וכן לילדים שמלאו להם 18 בתקופה מאי 2015 – דצמבר 2016 נפתחה תכנית חיסכון במסלול ריבית קבועה לא צמודה בבנק שאליו עוברת קצבת הילדים (ובמידה ואינו נמנה על הבנקים שנבחרו במכרז, אזי בבנק אחר מאלה שנבחרו במכרז).

⁹ בהתאם לחוק, הזכאות לחיסכון הוענקה לילדים שטרם מלאו להם 18 שנה במאי 2015, אך בשל העובדה שחשבונות החיסכון נפתחו רק בינואר 2017 הביטוח הלאומי הפקיד לחשבון החיסכון של הילד סך של 50 ש"ח עבור כל חודש במרוצת התקופה מאי 2015 – דצמבר 2016 שבו הילד היה זכאי לקצבת ילדים.

¹⁰ הורים של ילד שנפטר או הורים לילד שנמצא במצב רפואי שמסכן את חייו והנוקקים למימון ההוצאות הרפואיות.

לסיכון לפתחם של ההורים. הסכומים שהופנו לחיסכון הם משמעותיים בהשוואה לתקציב של ענף ילדים במוסד לביטוח לאומי. ב-2022 הועברו לחיסכון ולמענקים סכום המגיע לכדי רבע מההוצאה הכוללת של המוסד לביטוח לאומי עבור ילדים ולכשליש אם כוללים גם את תשלומי ההורים מרצון (כ-3 מיליארד מתוך 9 מיליארד). הרקע התיאורטי לתוכניות לבניית נכסים ומממצאים מהמחקר שהצטבר בישראל במהלך השנתיים הראשונות להפעלת התוכנית מובאים בפרק 3.

2.2. החיסכון לפנסיה במערכת תעסוקתית

כיום כל עובד שכיר וכל עובד עצמאי בישראל מחויב להיות מבוטח בהסדר פנסיה תעסוקתית כלשהו, בנוסף לרובד הפנסיה הבסיסי שבאחריות המוסד לביטוח לאומי. מערכת הפנסיה התעסוקתית כוללת מגוון של ערוצי חיסכון לפנסיה חובה: קרנות פנסיה ישנות, פנסיה תקציבית לעובדי המגזר הציבורי, קרנות פנסיה חדשות, תוכניות ביטוח מנהלים עם חיסכון בחברות ביטוח וחיסכון בקופות גמל. שני הערוצים הראשונים שהבטיחו פנסיה מוגדרת זכויות מסוג (Defined Benefits- DB) נסגרו בפני מצטרפים חדשים (ב-1995 וב-1999, בהתאמה), ומאז עומדת בפניהם הבחירה להצטרף לקרנות הפנסיה החדשות (שנפתחו ב-1995), לקופות גמל או לביטוחי מנהלים. תוכניות הפנסיה בשלושת הערוצים האחרונים מנוהלות על ידי גופים פיננסיים במגזר הפרטי והן מסוג DC (Defined Contributions), שבהן הפנסיה נקבעת בהתאם להפרשות ללא זכויות מוגדרות. במסגרת הרפורמות של 1995 ו-2003¹¹ חלק הולך וגדל של כספי החיסכון לפנסיה הופנו להשקעה בשוק ההון החופשי ובמקביל המדינה צמצמה את מעורבותה בהענקת תמיכה לחוסכים באמצעות הבטחת תשואה על חלק קטן יותר מצבירת הנכסים והפחתת התשואה המובטחת, ובכך היא העבירה את רוב סיכון התשואה לפתחם של העובדים. מנגד, הממשלה פעלה להנהגת פנסיית חובה לשכירים שיזמה ההסתדרות ומאוחר יותר לעצמאיים¹².

מעורבות המדינה במערכת הפנסיה כיום היא: (א) במתן תמיכה באמצעות הבטחת תשואה עבור 30% מצבירת הנכסים המנוהלים בכל אחת מקרנות הפנסיה (ותיקות וחדשות), אך לא לקופות הגמל וביטוחי המנהלים). ב-2021 הוחלף המנגנון להבטחת התשואה: בטרם התיקון המדינה הנפיקה לקרנות הפנסיה אגרות חוב ממשלתיות (לא סחירות) צמודות מדד בריבית מועדפת בשיעור של 4.86% לשנה (אג"ח מיועדות) עבור 30% מהצבירה, ואילו לפי המנגנון החדש תובטח תשואה של 5.15% צמודה עבור 30% מהצבירה שינוהלו באפיק נפרד – וזאת מבלי להנפיק אגרות חוב מיועדות לקרנות הפנסיה. כמו כן, כבר ב-2017 הותקנו תקנות המסיטות את התמיכה הממשלתית מצעירים למקבלי פנסיה מעבודה, מבלי להביא בחשבון שיקולים של חלוקה הכנסות כמו פגיעה בפנסיה העתידית של בעלי שכר נמוך.

(ב) פיקוח ואסדרה של הגופים הפיננסיים המציעים תוכניות פנסיה על ידי רשות שוק ההון, ביטוח וחיסכון שבמשרד האוצר ואכיפה של פנסיית החובה באמצעות משרד הכלכלה.

הסכם פנסיית חובה מותיר בידי העובדים את הבחירה של ערוץ החיסכון לפנסיה (קרן פנסיה, קופת גמל או חברת ביטוח), את הגוף הפיננסי שינהל את חסכוניתו ואת המסלול שבו יושקעו כספי

¹¹ לסקירה רחבה של הרפורמות ראה אחדות וספיבק (2010).

¹² מכוח צו ההרחבה להסכם הקיבוצי לביטוח פנסיוני מקיף במשק שהוצא ב-2008 חובה על כל מעביד לבטח את עובדיו בפנסיה מקיפה. ב-2017 הורחבה החובה לביטוח פנסיה לעצמאיים, המעוגנת בחוק ההתייעלות הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב לשנות התקציב 2017 ו-2018), תשע"ז-2016. פנסיית החובה התעסוקתית מהווה את הרובד השני של מערכת הפנסיה בישראל ומשלימה את רובד הביטוח הלאומי האוניברסלי.

החיסכון. כל הגופים הפיננסיים העוסקים בחיסכון לפנסיה מציעים מגוון של מסלולי השקעה השונים זה מזה ברמת הסיכון שלהם. ההסכם גם מאפשר ניידות בין גופים פיננסיים ובין מסלולי השקעה באותו גוף כמו גם פיצול החיסכון בין מסלולים.

במטרה לסייע לחוסך לקבל החלטה מושכלת בנוגע למסלול ההשקעה המתאים לצרכיו או לגילו ולמנוע את הטעייתו במקרים שבהם הוא בוחר באופן אקטיבי את מסלול ההשקעה לחסכונותיו, ובמיוחד למנוע מצבים שבהם החיסכון הפנסיוני בגיל המבוגר חשוף לשחיקה ללא אפשרות לשקמו בשל הסמיכות לפרישה (כפי שאירע, למשל, במשבר הפיננסי של 2008), רשות שוק ההון, ביטוח וחיסכון פעלה להרחבת מסלולי ההשקעה, תוך חיזוק הבהירות והשקיפות שלהם. בראשית 2016 נכנסו לתוקף הנחיות לסוגים שונים של מסלולי השקעה, שאחד מהם הוא **מסלולי השקעה תלויי גיל, שהם בבחינת ברירת המחדל** בכל ערוצי החיסכון הפנסיוני. הוגדרו 3 מסלולים תלויי גיל: עד גיל 50, גיל 50-60 (לפחות 50 ואינו עולה על 60), גיל 60+, כאשר רמת הסיכון של ההשקעה יורדת עם הגיל של החוסך. חוסך חדש מצורף לאחד ממסלולי ברירת המחדל המתאים לגילו, אלא אם ביקש להצטרף למסלול אחר בטופס ההצטרפות. למעשה, מסלולים אלה פתוחים בפני כל העמיתים, כולל עמיתים שאינם חדשים וכולל עמיתים שמסלול ברירת המחדל אינו מתאים לגילם.

פרק 3 : רקע תיאורטי וסקירת ספרות

3.1 תוכנית חיסכון לכל ילד - רקע תיאורטי והמחקר שהצטבר בישראל

רקע תיאורטי: תוכנית חיסכון לכל ילד בישראל מבוססת על מודלים קיימים בעולם של תוכניות חשבונות צמיחה לילדים (Child Development Accounts, CDA) שהן תוכניות חיסכון במימון ציבורי מלא או מסובסדות לשם פיתוח נכסים לילדים. מטרתן של תוכניות אלה היא לחסוך לילדים עד הגיעם לבגרות סכום כסף התחלתי שיאפשר להם לרכוש נכסים דוגמת השכלה, פתיחת עסק או רכישת דירה. הבסיס הרעיוני לתוכניות ה-CDA מושתת על תיאוריית בניית נכסים שפותחה (Asset Building Theory) על ידי מייקל שרדן (Sherraden, 1991). בדומה לכל תיאוריה כלכלית על תפקיד החיסכון, גם על פי תיאוריה זו החיסכון מאפשר לאדם שליטה על משאבים ומעניק ביטחון כלכלי ויכולת לגשר על הוצאות בלתי צפויות כמו גם להתמודד עם מצוקה כלכלית בלתי צפויה. רפאלי ובניש (2022) מסכמים כמה עקרונות או רכיבים מרכזיים בעיצוב תוכניות חיסכון לילדים שהוגדרו על ידי שרדן: כיסוי אוניברסליות; פרוגרסיביות המתבטאת בהענקת תמריצים מיוחדים למשפחות החיות בעוני; מאצ'ינג (matching) – הפקדה נוספת לזו של המשפחה על ידי המדינה או הגוף/הרשות שמפעיל את התוכנית שיכול להיות אוניברסלי או ממוקד במשפחות עניות; הגבלת השימוש בכספי חיסכון למטרות שהוגדרו מראש שהן בעיקר מטרות המעודדות התפתחות אישית; תקופת החיסכון ועיתוי המשיכה אמורים להבטיח שהחיסכון ישיג את יעדו; וולונטריות – השתתפות רשות בתוכנית ואפשרות לשנות את סכומי ההפקדה במהלך תקופת החיסכון; וחינוך פיננסי של ההורים/הילדים.

תוכנית החיסכון שעוצבה והתקבלה בישראל מכילה את רכיבי האוניברסליות, אך לא את האחרים, שכן היא מטילה חובה לחסוך, אינה מגבילה את השימוש בחיסכון למטרות של השקעה חברתית

ואינה פרוגרסיבית לא רק בשל היעדר רכיב מצניג למשפחות עניות, אלא כפי שעלה במחקרים גם בשל פערים גדולים ברמת האוריינות הפיננסית בין משפחות הנבדלות זו מזו במעמד הכלכלי - חברתי שלהן. זאת ועוד, כספי החיסכון אינם נזילים לפרק זמן ממושך, כך שבעצם חיסכון זה אינו יכול לגשר על הוצאות בלתי צפויות שיעמדו בפני המשפחה, שהיא אחת מהמטרות הכלכליות הקלסיות של חיסכון.

תכנית חיסכון לכל ילד נבדלת מתוכניות המוסד לביטוח הלאומי המעוגנות בתפיסת מדינת הרווחה המסורתית בשני היבטים:

(א) בניגוד למדיניות הרווחה המסורתית המבקשת להשקיע משאבים במשפחות בהווה באמצעות רשת ביטחון סוציאלית והגנה מפני כשלי השוק החופשי כדי שהן תוכלנה לגדל את ילדיהן כראוי ולהכניס לעתיד, מדיניות ההשקעה החברתית מבקשת להשקיע משאבים בהון האנושי של אזרחיה בעתיד כדי שהילדים יוכלו להשתלב בעתיד בשוק העבודה ולקצור את פירות ההשקעה בחינוך ובהכשרה במונחי פריון (שכר). בכך היעד המסורתי של חלוקת המשאבים וההכנסה נדחה מההווה לעתיד¹³. כמו כן, בעוד שההשקעה בילדים בעזרת קצבאות הילדים נעשית באמצעות העברת כספים להוריהם והגדלת המשאבים המשפחתיים, ההשקעה בילדים בתוכנית חיסכון כפוי עוקפת את האוטונומיה של ההורים להחליט כיצד להשתמש בכספים שהמדינה מעניקה להם.

מעבר להקשר הפוליטי שהביא לאישורה של התוכנית, אנשי האוצר העדיפו לתמוך בתוכנית החיסכון לכל ילד ובפועל להגדיל את תקציב המוסד לביטוח לאומי משום שלתפיסתם המרת חלק מתוספת התקציב לחיסכון ארוך טווח מחלישה את ההשפעה השלילית של הגידול בקצבאות על היצע העבודה, ובמיוחד של חרדים וערבים, ואולי אף את ההשפעה על הילודה.

(ב) תוכנית חיסכון לכל ילד היא מקרה מובהק של פיננסיאליזציה של הקצאת תשלומי העברה. התוכנית היא אומנם במימון ציבורי, אך בעיצוב התוכנית וביישומה היו מעורבים לא רק אגף התקציבים והביטוח הלאומי אלא גם נציגים של המערכת הפיננסית, וניהולה הועבר לגופים הפיננסיים (מנדלקרן ורוזנהק, 2022).

משמעות הפיננסיאליזציה היא גם שהחיסכון שיצטבר עד הגיעו של הילד לגיל 18 אינו שווה לכל הילדים אלא תלוי בתשואה שההשקעה תניב במהלך תקופת החיסכון, וזו תלויה לא רק בדפוס הבחירה של ההורים אלא גם בביצועים של הגוף הפיננסי שייבחר לנהל את התוכנית. כלומר, לתשואות על החסכוניות תהיה השפעה על חלוקת ההכנסות בין הילדים בעתיד. האחריות לסיכון התשואה והאחריות לסיכון הניהול הפיננסי הופרטו והוטלו לפתחם של ההורים או הילדים. זאת, בדומה למדיניות הממשלה ביחס לחיסכון לפנסיה כפי שבאה לידי ביטוי ברפורמות המקיפות שהונהגו בשנים 1995 ו-2003.

ולבסוף, חוקרים מתריעים שתוכניות לצבירת נכסים המתבססות על גישת ההשקעה החברתית הן בעלות פוטנציאל לייצר את פרדוקס ההכללה, שבמסגרתו מעודדים משפחות בעוני לחסוך, אך בדרכים המשמרות ומעמיקות את העוני וההדרה החברתית שלהן. למשל, משפחות שחסכו על חשבון סיפוק הצרכים הבסיסיים שלהם (פלדמן, 2022), כך שמצבם הורע. התופעה של פרדוקס

¹³ תפיסת ההשקעה החברתית היא גם הבסיס לתוכניות מרווחה לעבודה שהופעלו במדינות מערביות רבות, ובכללן בישראל, המכוונות לסייע לאוכלוסיות מודרות לרכוש מיומנויות תעסוקה ולשלבן בשוק העבודה כמו גם לצמצם את תלותן בתשלומי העברה – וזאת מתוך ההנחה שניתן להשיג הכללה חברתית של לא רק באמצעות חלוקה מחדש של ההכנסות והמשאבים אלא ובעיקר באמצעות השתתפות בשוק העבודה. תוכנית ויסקונסין שהונהגה בישראל למקבלי גמלה להבטחת הכנסה היא דוגמא למדיניות מרווחה לעבודה.

ההכללה אינה ייחודית לתוכניות המעודדות חיסכון, שכן היא אופיינית גם לתוכניות מרווחה לעבודה שבמסגרתן אנשים אומנם השתלבו במקומות עבודה אך השתכרו שכר נמוך ומצבן הכלכלי (בהשוואה לקבלת תמיכה) לא השתפר כלל.

המחקר שהצטבר על תכנית החיסכון לכל ילד בישראל: נתונים עדכניים על הפעלת תוכנית חיסכון לכל ילד שפרסם המוסד לביטוח לאומי (הודעה לעיתונות מיום 22.6.23) מלמדים שבסוף 2022 היו כ-3.5 מיליון תוכניות חיסכון פעילות: 78% התנהלו בקופות גמל ו-22% בבנקים. 65% מכלל התוכניות שדווחו על ידי הגופים הפיננסיים נבחרו על ידי ההורים ו-33% על ידי המוסד לביטוח לאומי בהתאם לברירת המחדל. עבור כ-51% ממצבת התוכניות הפעילות (כ-1.8 מיליון) ההורים בחרו להגדיל את החיסכון ב-52 ש"ח מתוך קצבת הילדים המגיעה לילד. מתחילת יישומה של התוכנית ועד סוף 2022 המוסד לביטוח לאומי העביר לגופים הפיננסיים סכום של כ-17.8 מיליארד ש"ח (כ-13 מיליארד עבור הפקדת הבסיס וכ-4.8 מיליארד במסגרת ההפקדה הנוספת של ההורים).

בשל פרק הזמן הקצר שחלף מאז שהופעלה תוכנית החיסכון, המחקר על התוכנית בישראל הוא עדיין יחסית מועט. הוא התמקד בדפוסי הבחירה של ההורים ובהשלכותיהם האפשריות על אי השוויון ובניתוח של התפיסות והתהליכים הפוליטיים שהביאו לגיבוש התוכנית ולהנהגתה. להלן כמה מהממצאים והמסקנות שרלוונטיות למחקר הנוכחי¹⁴:

ההבדלים בדפוסי הבחירה של אפיקי השקעה ושל מסלולי השקעה מוסברים בעיקר על ידי שני משתנים: משתנה הדתי/לאום ורמת ההכנסה מעבודה של ההורים (כאינדיקציה לרמת החיים). שיעור ההורים שזימו בחירה של אפיק השקעה, קופת גמל או תוכנית בנק, היה גבוה יותר בקרב יהודים חרדים ולא חרדים מאשר בקרב ערבים ובמיוחד המוסלמים (60% בהשוואה ל-30% במאי 2019). ההסתברות לבחור תוכנית כלשהי ומסלול השקעה וגם ההסתברות להגדיל את החיסכון ב-50 ש"ח מתואמות חיובית עם הכנסת ההורים מעבודה. תמונה דומה התקבלה ביחס לשיעור ההורים שהשקיעו בקופת גמל במסלול השקעה עם סיכון מוגבר: 50% מהמשפחות בחמישון העליון לעומת פחות מ-10% בשלושת החמישונים הראשונים (גוטליב, 2022). ההשתנות בדפוסי הבחירה לפי רמת ההכנסה אפיין את ההורים הלא-חרדים ובמיוחד את הערבים, אך לא את החרדים, וזאת כנראה בשל הבחירה המאורגנת שלהם בקופת גמל במסלול הלכה.

ממצאים דומים נמצאו גם במחקר שעקב אחר דפוסי ההשתתפות ההורים בתכנית במהלך השנה הראשונה (Weiss-Grinstein et al., 2019). הבחירה של אפיק חיסכון, אפיקי השקעה ברמת סיכון גבוהה והגדלת החיסכון היו מתואמים חיובית עם רמת ההשכלה והמעמד הכלכלי. פינטו וגוטליב (2019) הראו שההבדלים בדפוסי הבחירה, ובעיקר בשיעור ההורים שבחרים קופת גמל במסלול השקעה בסיכון מוגבר שמבטיח במוצק רב שנתי תשואה גבוהה יותר מזו שמבטיחים שאר מסלולי ההשקעה, תורמים לצבירת חיסכון גדול יותר דווקא בקרב ילדים להורים ממעמד כלכלי גבוה, ובכך מגבירים את אי השוויון בגודל החיסכון בין הילדים בהשוואה לאי השוויון בהכנסות מעבודה של ההורים. ממצא זה מעיד על התופעה שעליה מצביע פרדוקס ההכללה. החוקרים הציעו לשנות את מסלול ברירת המחדל למסלול קופת גמל עם סיכון גבוה (בגלל ייצוג היתר של משפחות חלשות

¹⁴ בניגוד למחקר הנוכחי שהתבסס על מדגם אינטרנטי, המחקרים האמפיריים שנערכו על התוכנית מאז הפעלתה התבססו על נתוני הביטוח הלאומי המתייחסים לכלל אוכלוסיית ההורים עם ילדים ובמקרים שבהם התעורר צורך להשלים מידע על מאפייני ההורים הופקו מדגמים יחסית גדולים בסיועו של המוסד לביטוח הלאומי.

כלכלית בקרב מי שלא יזמו בחירה) ו/או להגדיל את ההפקדה של הביטוח הלאומי למשפחות מעוטות הכנסה, שתמומן כמובן מהתקציב הציבורי ולא על חשבון קצבת הילדים המגיעה לילד.

ולבסוף, מחקר שבדק את היעילות של תזכורות באמצעות מסרונים כדי לעודד הורים לבחור אפיק חיסכון ומסלול השקעה לחיסכון העלה אומנם את שיעור הבחירה הפעילה, אך נמצאה השפעה יחסית שולית בקבוצות מיעוט. בעוד שבאוכלוסייה היהודית הלא חרדית שיעור הבחירה הפעילה עלה ב-15%, שיעור הבחירה באמצעות טלפון נייד עלה ב-6% ושיעור ההורים שהגדילו את החיסכון עלה ב-, 8%. בציבור החרדי וביבור הערבי העלייה הסתכמה ב-6%, ב-1% וב-2%, בהתאמה, בלבד.

3.2 המשתנים המשפיעים על קבלת החלטות פיננסיות בדגש על ההשתתפות בשוק המניות-סקירת ספרות

ההשתתפות הנמוכה יחסית של משקי בית בשוק המניות הובילה להתרחבות המחקר על ההתנהגות הפיננסית של אנשים ועל הגורמים המניעים את החלטותיהם להשתתף בשוק המניות ולבחור את רמת הסיכון שהם מוכנים לשאת. להחלטות אלה חשיבות רבה הן מנקודת מבטו של הפרט והן ברמת המשק והחברה. תיאוריות מימון מסורתיות מניחות שהנכונות של משקיעים לקחת סיכון פיננסי תלויה בהזדמנויות ההשקעה שעומדות בפני הפרט, בהעדפות הזמן, בשנאת הסיכון כמו גם בגיל, מגדר וברמת ההכנסה. מודלים מתקדמים יותר, שהתמקדו בבחירת תיקי השקעות דינמיים, הציעו גורמים נוספים העשויים להשפיע על החלטות הפיננסיות כמו רמת העושר שברשות הפרט וגודל העלות הכרוכה במסחר בניירות ערך.

בשני העשורים האחרונים התרחב המחקר על התפקיד המרכזי שממלאות האוריינות הפיננסית בהחלטת הפרט להשקיע בהשקעות מסוכנות, ובמקביל התרחב גם המחקר במימון התנהגותי שעסק בהשפעתם של משתנים חברתיים ובעלי אופי תרבותי ובהשפעתן של תכונות אישיות על קבלת החלטות פיננסיות. על אלה נמנים פעילות/מעורבות חברתית של הפרט, מידת האמון במוסדות המדינה ובמוסדות הפיננסיים הפועלים בשוק ההון, האמון באנשים כמו גם כישורים קוגניטיביים, מצב הבריאות, שביעות רצון מהחיים, נטייה פוליטית-כלכלית ודתיות. כמובן שרבים ממשתנים אלה קשורים זה בזה, והשילוב של היכולות והידע הפיננסי העומדים לרשות הפרט ושל תכונותיו האישיות והפסיכולוגיות קובע במידה רבה את ההחלטה הפיננסית.

(Schneider et al., 2017; Dohmen et al., 2017; Barasinska and Dorothea, 2013; Christelis et al., 2010; Changwong et al., 2015. Laakso, 2010)

הרפורמות שהונהגו במערכות הפנסיה במדינות שונות, שרבות מהן אופיינו בתהליכי הפרטה, הטילו על העובדים אחריות גדולה יותר בקבלת החלטות פיננסיות ביחס לחסכוניותיהם לפנסיה. כתוצאה מכך, תשומת לב מחקרית רבה יותר הופנתה לבדיקת השפעתם של גורמים אישיותיים ושכליים כאחד על בחירת מסלולים פנסיוניים במדינות מערביות שונות (Tapia & Yermo, 2007 OECD). על רקע ההיצע הרחב והמגוון בשוק ההון של תוכניות ומסלולי השקעה, מדובר גם במידת היכולת של האדם "הממוצע" להבין ולהכיל את המושגים השונים ואת המורכבות בפרטי תוכניות השקעה ללא סיוע של מומחים או ללא השכלה פיננסית פורמלית (Leiser, Gads, Basher & Spivak, 2011). לפיכך, תשומת לב רבה הוקדשה במחקר לאוריינות פיננסית.

נתייחס בקצרה למספר משתנים מרכזיים המופיעים בספרות התיאורטית והאמפירית העוסקת בהתנהגות פיננסית בכלל ובהשתתפות בשוק המניות בפרט.

שנאת סיכון - שנאת סיכון היא משתנה מרכזי בבחירת מסלולי השקעה הנבדלים זה מזה ברמת הסיכון. זהו מושג מתחום הפסיכולוגיה והכלכלה הקשור להתנהגות הפרט בתנאי אי וודאות, והוא מצוי כמעט בכל עסקה כלכלית או פיננסית שבה מעורב הפרט. שונאי סיכון ייטו פחות לבחור חסכוניות או השקעות בעלי סיכון גבוה ויעדיפו יותר השקעות בנכסים סולידיים. ככל שפרט יותר שונא סיכון כך הוא מוכן לוותר על תשואה גבוהה יותר תמורת פחות תנודתיות. קיומן של הוצאות קבועות בכניסה לשוק מניות עלולה אף להרחיק שונאי סיכון מהשוק. מידת שנאת הסיכון מושפעת אף היא מסדרה של תכונות אישיותיות, דמוגרפיות וחברתיות: נמצא קשר ישיר בין מגדר, גיל, גובה ורקע של ההורים לבין הרצון לקחת סיכונים: הנטייה לקחת סיכונים קטנה יותר אצל נשים בהשוואה לגברים והיא יורדת עם העלייה בגיל ועם הגידול ברמת העושר (Fey et al., 2021; Dohmen et al., 2005; Dohmen et al., 2011). הנטייה ללקיחת סיכונים בכל התחומים, כולל בתחומים הפיננסיים, פוחתת ככל שהחינוך מהבית או סביבת החיים של הפרט יותר שמרניים ופחות פתוחים לשינויים (Guiso and Paiella 2005). נמצא גם שהנטייה לקחת סיכון הינה עקבית על פני תכנים שונים של סיכון (למשל, ספורט אתגרי והשקעה במניות).

אוריינות פיננסית – מערך הידע והכישורים אשר נחוצים לקבלה מושכלת של החלטות פיננסיות נקרא "אוריינות פיננסית". במהלך החיים נדרש הפרט וכן המשפחה לקבל החלטות כבדות משקל בתחום הכלכלי כגון רכישת דירה, לקיחה של משכנתא לתקופה ארוכה לצורך השקעה בנכס, וביצוע של ביטוחים פיננסיים וביטוחים בריאותיים שונים שמתפרשים על פני זמן, למעשה עד סיום החיים. ההגדרה המקובלת של מושג האוריינות הפיננסית לפי ארגון ה-OECD הינה שזהו תהליך אשר באמצעותו המשקיעים משפרים את יכולתם להבין ולהפנים את משמעות המוצרים הפיננסיים ואת העקרונות הפיננסיים העומדים מאחוריהם (Lusardi & Mitchell, 2014). הגדלת יכולת זאת מבוצעת בדרך כלל על ידי רכישה של ידע דרך לימוד עצמי או קורסים מותאמים, על ידי ייעוץ אובייקטיבי של מומחים ובעלי ניסיון בנושא או באמצעות הדרכה לפני קבלת ההחלטה החשובה. כאמור, תהליכי ההפרטה במערכות הפנסיה במדינות רבות מציבות בפני הפרט ומשק הבית אחריות גדולה יותר בבחירת אפיקי השקעה, ולפיכך גם נדרשת מהם רמת אוריינות גבוהה יותר.

מדד האוריינות הפיננסית השכיח במחקר הוא המדד הבסיסי המתייחס בנוסחים שונים להבנה/ידע של שלושה מושגים כלכליים: אינפלציה, ריבית ופיזור סיכון (השקעה במגוון של נכסים פיננסיים) והוא קרוי "The Big Three financial literacy questions" (Lusardi & Mitchell, 2007, 2011). בנוסף, חוקרים אלה הציעו גם מדד מורחב של אוריינות פיננסית הכולל את המדד הבסיסי ושאלות/היגדים נוספים הבודקים הבנה וידע בתחום הכלכלי-פיננסי ברמה מתקדמת.

חוקרים אחרים מדגישים בנוסף לממד ההבנה והידע של מושגים כלכליים גם את ממד השימוש או יישום הידע שנמדד על ידי בחינת ההתנהגות הכלכלית של הפרט ורמת הביטחון ביכולתו לקבל החלטות כלכליות (Huston, 2010). בהתאם לכך, ניתן להגדיר כמה עולמות תוכן של אוריינות, כאשר הידע נבדק באמצעות היכרות עם מונחים ויכולת חשבונית ואילו יישום הידע נבדק באמצעות התייחסות למקורות לחיפוש מידע, תדירות מעקב החשבונות והאוריינות לפנסיה בפועל.

ההשערה שנתמכה על ידי המחקר הכלכלי היא שאוריינות פיננסית מגדילה את ההסתברות לבחור מסלולי השקעה מסוכנים. אוריינות כלכלית קשורה להשכלה, גיל, מגדר: רמת האוריינות עולה עם רמת ההשכלה, אוריינות בסיסית היא הגבוהה ביותר בקבוצת הגיל 40-59 ואילו האוריינות המתקדמת גבוהה ביותר בקבות הגיל 50-59 (van Rooij et al. 2011; Mitchell & Lusardi, 2011). במיוחד בולט הפער המגדרי ברמת האוריינות שמאפיין נשים משכבות שונות כולל מהמעמד המבוסס כלכלית ומהמעמד המשכיל וגם נשים ממדינות מפותחות ומתפתחות כאחד (Klapper and Lusardi, 2020; Bucher-koenen et al. 2021). מחקרה של Bucher-koenen ושותפיה הראו שהפער המגדרי במדד האוריינות הבסיסי נובע בעיקר מכך ששיעור גבוה יותר של נשים עונה 'לא יודע', וזאת בגלל ביטחון עצמי נמוך. מסקנת המחקר היא שכשליש מהפער המגדרי נזקף לרמה נמוכה יותר של ביטחון עצמי והשאר לרמת אוריינות נמוכה יותר.

הכנסה ועושר – עושר והכנסה קשורים חיובית להשתתפות בשוק המניות. ההסבר נעוץ ביכולת טובה יותר לשלם את ההוצאות הקבועות במונחי זמן וכסף הכרוכות בהשקעה במניות. מאחר ונמצאה שונות לא מבוטלת בהשתתפות בשוק המניות גם בקרב האוכלוסיות המבוססות כלכלית (על אף שהעלויות הכרוכות בהשגת אינפורמציה ובביצוע עסקאות אינן מהוות עבורן מחסום לכניסה לשוק), היו שהציעו להתייחס למחסומים פסיכולוגיים בכניסה לשוק המניות ולא במונחים כספיים (Campbell, 2006).

השכלה – קשר חיובי וחזק בין השכלה לבין השתתפות בשוק המניות, גם לאחר ששולטים במשתני העושר וההכנסה. השכלה יכולה לשנות את התנהגות הפרטים והחלטותיהם דרך חיזוק האוריינות הפיננסית והכישורים הקוגניטיביים או דרך השפעתה על הרשתות החברתיות, הזדמנויות התעסוקה, אמונות ועמדות. כישורים קוגניטיביים לכשעצמם מורידים את עלויות האינפורמציה הכרוכות בהשתתפות בשוק המניות ומגדילים את הסבירות לכך (Bonsang and Dohme, 2015; Christelis et al., 2010).

העדפת זמן, תכנון ארוך טווח וסבלנות פיננסית – לפי התאוריה הכלכלית ההקצאה של ההכנסה בין תצרוכת בהווה לבין תצרוכת בעתיד (חיסכון) תלויה בהעדפת הזמן של הפרט. העדפת ההווה מקטינה את החיסכון ואת פוטנציאל ההשקעה בנכסים ריאליים או פיננסיים. בעוד שפרטים סבלניים נוטים לחסוך ולהשקיע את כספם בשווקים הפיננסיים במקום לצרוך באופן מידי, פרטים חסרי סבלנות מעוניינים בסיפוק מידי יותר או בתשואה גבוהה יותר בזמן קצר ובביצוע השקעה בתוכניות לטווח קצר יותר. הם גם נוטים פחות להשקיע בהשגת מידע פיננסי ולפיכך נוטים יותר לטעות בהשקעותיהם. המונח "סבלנות פיננסית" מודד את יכולתו של הפרט להתמודד עם שינויים כלכליים שעשויים להשפיע על המבנה ועל התשואה של השקעתו והן את מסגרת הזמן שבה הוא מוכן לחכות לתשואה מספקת על ההשקעה הפיננסית שבוצעה. (Sutter et al., 2013; Gur 2022)

העדפות זמן וסבלנות פיננסית תלויות במאפייניו של הפרט. למשל, העדפת העתיד על ההווה פוחתת עם הגיל, אך מתגברת עם העלייה ברמת החיים ובזמינות הפיננסית להשקיע. ככל שרמת החיים של הפרט גבוהה יותר, כך הוא יוכל להיות סבלני ולחכות זמן ממושך יותר כדי לקבל תשואה גבוהה יותר מכיוון שאין צורך או מחויבות לשימוש מידי בכספים העומדים לרשותו. השינויים בהעדפות זמן אצל הפרט מושפעים גם מזהות הקבוצה אליה שייך הפרט.

בריאות – אנשים עם בריאות לקויה על פי הערכה אובייקטיבית או סובייקטיבית נוטים פחות להשתתף בשוק המניות בהשוואה לאנשים בריאים, ובריאות לקויה קשורה להשקעה של נתח קטן יותר העושר בנכסים מסוכנים. במחקר שבדק את השפעת הבריאות על לקיחת סיכון בקרב אנשים שפרשו מעבודה הועלתה ההשערה שהם מגדרים את סיכון הבריאות בגיל המבוגר בצמצום החשיפה שלהם לסיכון פיננסי, כאשר סיכון הבריאות נתפס כשקול לסיכון לגידול בהוצאות לבריאות (Edwards, 2008).

אמון באחרים, קשרים חברתיים והון חברתי – אחד מהמוקדים של המחקר התרבותי הוא התפקיד שאמון באחרים ממלא בפיתוח כלכלי ובהחלטות הפיננסיות של משקי הבית. הון חברתי הנמדד בדרך כלל בהשתתפות בפעילויות חברתיות מעודד אמון בחברה ובאחרים, ואלה עשויים להאיץ את הפיתוח הפיננסי ולהגדיל את הנטייה של משקי בית להשקיע במניות באופן ישיר או עקיף ובחלק גדול יותר של העושר שלהם (Guiso et al., 2004, 2008). ההשפעה של משתנה האמון נותרה להיות חזקה גם כשמדובר במשקי בית עשירים. מחקרים נוספים שחקרו את השפעת החברתיות והאמון באחרים על ההשתתפות בשוק המניות הגיעו לאותן מסקנות (Georgarakos and Pasini, 2009). המחקר גם מעלה כי לקשרים חברתיים, לעמיתים ולדיונים עם חברים בנסיבות חברתיות שונות יש השפעה על הנטייה לבחור מסלולים מסוכנים. הספרות מציינת לכך שני מנגנונים: האינטראקציה החברתית מאפשרת למידה לא פורמלית מחברים ולא ממומחים והחלפת מידע פיננסי, ובכך היא פועלת לצמצום העלויות הכספיות והפסיכולוגיות הכרוכות בכניסה לשוק המניות. בנוסף לכך, אנשים עשויים ליהנות מהדיונים עם חבריהם על השקעות, מה עשוי להגביר את נטייתם להשתתף בשוק המניות.

אופטימיות ושביעות רצון מהחיים – אנשים אופטימיים נוטים יותר להיות שבעי רצון. אופטימיות נוטה להגביר מאמץ, מחויבות והתמדה בפעולות להשגת מטרה ויכולת להתמודד עם נסיבות לא צפויות. האופטימיסט בטוח יותר בהצלחתו בעתיד ולפיכך נוטה יותר להסתכן בבחירת השקעותיו (Jacobsen et al. 2014).

השתייכות פוליטית ודת – מצביעי ימין נוטים יותר להשקיע במסלולים מסוכנים בשל האמונה בתפקוד השוק החופשי, גם לאחר ששולטים במשתנים גיל, מגדר, עושר ובריאות. דת משפיעה דרך מתן אמון באחרים, פעילות חברתית, אך יכולה להיות לה השפעה שלילית דרך שנאת סיכון נמוכה יחסית (Kaustia and Torstila, 2010; Li, J 2014).

יש להדגיש שבנוסף למאפיינים ברמת הפרט המשפיעים על ההחלטה להשתתף בשוק המניות בקנייה ישירה או באופן עקיף (דרך קרנות) הספרות עסקה במשולב גם בהשפעתם של משתנים ברמת המדינה (למשל, Christelis et al., 2010). מרקו קוסטיה ושותפיו (Kaustia et al., 2023) בחנו את השאלה הנוגעת לזיהוי הגורמים המניעים את ההשתתפות בשוק המניות ב-19 מדינות אירופאיות ולתפקיד שמילאו משתנים מוסדיים לעומת משתנים ברמת הפרט בהבחנה בין משתנים מסורתיים שנחקרו בספרות (מגדר, גיל, שנאת סיכון, השכלה, הכנסה ועושר) לבין משתנים התנהגותיים "חדשים" יחסית בספרות (חברותיות, כישורים קוגניטיביים, אמון באחרים, אופטימיות, בריאות, דתיות, אוריינטציה פוליטית, מניע להורשה). הם אמדו מודל ומצאו שכ-30%

מהשונויות המוסברת בהשתתפות בשוק המניות נזקפים לזכות משתנה המדינה, כ-50% לזכות המשתנים ברמת הפרט המסורתיים וכ-20% לזכות המשתנים ההתנהגותיים ברמת הפרט.

כפי שיפורט בהמשך, לצורך ביצוע המחקר הנוכחי נאסף מידע על כל המשתנים ברמת הפרט שצוינו בסקירת ספרות זו (למעט כישורים קוגניטיביים).

פרק 4: תיאור המתודולוגיה ובסיס הנתונים

4.1 אוכלוסיית המחקר, המדגם ואיסוף הנתונים

אוכלוסיית המחקר מתייחסת לכלל ההורים עם ילדים שעדיין לא מלאו להם 18 שנה במועד בו נערך הסקר. כלומר, הורים שלפחות אחד מילדיהם נולד בחודשים אפריל/מאי 2004 ועד אפריל/מאי 2022. על בסיס המידע שנאסף על אוכלוסייה זו הוגדרו קבוצות האוכלוסייה הרלוונטיות לבדיקת כל אחת משאלות המחקר המרכזיות.

גודל מדגם המשיבים תוכנן לכלול 1,200 משיבים. ההחלטה על מספר גדול יחסית של משיבים נבעה מהשיקולים הבאים: (א) שיעור המשיבים על שאלות הנוגעות לבחירת מסלולי השקעה נוטים להיות נמוכים יחסית, ובמיוחד בקרב קבוצות עם אוריינות פיננסית נמוכה. (ב) חלק מההורים המבוגרים יחסית מבוטחים בפנסיה תקציבית או בקרנות פנסיה וותיקות שאינם רלוונטיים לעניין הבחירה של מסלול השקעה. (ג) חלק מההורים אינו עובד כלל ואו אינו מבוטח כלל לפנסיה. (ד) נתוני ביטוח לאומי מלמדים שעדיין שיעור לא מבוטל מההורים אינו בוחר באופן יזום את סוג תוכנית החיסכון לכל ילד. בהתחשב בכל אלה, ניתן להעריך על בסיס נתונים חיצוניים, למשל, שבפועל יושג "תת-מדגם" של כ-500 לשם השוואת מסלולי ההשקעה שההורים בחרו בתוכנית חיסכון לכל ילד (כולל תוכנית בנק) ובמסגרת הסדרי הפנסיה שלהם.

איסוף הנתונים התבצע באמצעות סקר/שאלון אינטרנטי שמולא על ידי אחד מההורים. הבחירה בסקר אינטרנטי ולא בסקר טלפוני או סקר הנערך פנים אל פנים נבעה משיקולי עלות כספית, אם כי בחירה זו כרוכה במחיר הייצוגיות של המדגם. על אף ההתקדמות במיומנויות דיגיטליות בכלל האוכלוסייה, נותרו קבוצות אוכלוסייה שעדיין אין להם חיבור לאינטרנט או שכמעט ואינן עושות שימוש באינטרנט מסיבות של אוריינות נמוכה או מסיבות של אורח חיים דתי. מדובר בעיקר בקבוצות מוחלשות כלכלית, בבעלי השכלה נמוכה, בערבים המתגוררים בפריפריה ובאוכלוסיית החרדים "הקפדניים" באורח חייהם הדתי (אולטרה אורתודוקסים)¹⁵. בקרב אוכלוסיית גולשי האינטרנט מיוצגים בעיקר חרדים "ליברליים". כמו כן, נטייתן של נשים ערביות וחרדיות להשיב על סקרי אינטרנט גדולה יותר מזו של הגברים במגזרים אלה. ראוי לציין שסוקרים נתקלים בקשיי השבה בקרב אוכלוסיות אלה גם כאשר הסקרים מבוצעים בטלפון או פנים אל פנים. במטרה להגדיל

¹⁵ נתוני הסקר החברתי 2020 שעסק בהרחבה בשימוש באינטרנט ובמיומנויות דיגיטליות מלמדים ש-90% מהישראלים משתמשים באינטרנט. בעלי השכלה אקדמית משתמשים יותר מחסרי השכלה אקדמית 97% ו-87% בהתאמה. בין רמות הכנסה שונות נמצאו פערים בשיעור המשתמשים באינטרנט באמצעות הטלפון הנייד: 94% ממי שמתגורר במשקי בית שבהם ההכנסה החודשית הממוצעת לנפש גבוהה מ-4,000 ש"ח, לעומת 70% מאלה עם ההכנסה הנמוכה. 87% משתמשים באינטרנט באמצעות טלפון נייד, 90% מבני 20-44 לעומת 48% מבני 75 ומעלה. שיעור המשתמשים באינטרנט אצל יהודים משתנה בהתאם לרמת הדתיות: 96% מהחילונים, 91% מהדתיים והמסורתיים לעומת 64% מהחרדים.

את שיעור ההשבה בקרב ערבים **השאלון תורגם לשפה הערבית**, ולהורים **ניתנה הבחירה** לענות על השאלון בעברית או בערבית.

תכנון ה"מדגם" בגודל של 1,200 משיבים לסקר התבסס על ההרכב הדמוגרפי של כלל אוכלוסיית ההורים לילדים בגיל 0-17 (כולל) ולא דווקא של אוכלוסיית הגולשים באינטרנט. ארבעה משתנים דמוגרפיים הובאו בחשבון: השתייכות לקבוצת אוכלוסייה לפי לאום ומידת דתיות - יהודים לא חרדים, יהודים חרדים וערבים, מגדר, גיל ואזור מגורים ליהודים ולערבים בנפרד. כל הורה שנדגם מייצג משפחה/משק בית אחד. נתונים 'יחיצוניים' על המבנה הדמוגרפי (כולל על משתנים נוספים כמו, למשל, גודל משפחה/מספר ילדים) נלקחו מסקרים העדכניים ביותר שהלשכה במרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס) פרסמה ב-2022 בסמוך לביצוע הסקר - סקר הוצאות משפחה (הוצ"מ) 2020 וסקר כוח אדם 2021.

נתוני סקר הוצאות משפחה 2020 מלמדים ש-78.4% ממשקי הבית עם ילדים בגיל 0-17 הם יהודים ו-21.6% הם ערבים. החרדים מהווים 15.2% מהמשפחות היהודיות עם ילדים, שהם קרוב ל-12% מכלל המשפחות עם ילדים. בקרב ההורים היהודים 47.5% הם גברים ו-52.5% נשים, וכך גם בקרב הערבים. בהתאם להרכב זה המדגם המתוכנן בגודל של 1,200 משיבים אמור היה לכלול כ-940 יהודים שמתוכם כ-150 חרדים ו-260 ערבים. הרכב המדגם המתוכנן לפי גיל ההורה ואזור המגורים עבור יהודים וערבים בנפרד מוצגים בלוחות 4א' ו-4ב' שבנספח לפרק המתודולוגיה. לפי סקר כוח אדם 2021 שיעור המשפחות עם ילדים הערביות גבוה במעט ועמד על 22.5%, כך שלפי התפלגות זו המדגם המתוכנן אמור לכלול 930 יהודים ו-270 ערבים.

"מדגם" המשיבים בפועל: מספר המשיבים לסקר היה גדול מעט יותר מהמתוכנן במקור ועמד על 1,237 הורים: 1046 יהודים שמתוכם 837 לא-חרדים ו-209 חרדים ו-191 ערבים. החריגה מגודל המדגם המתוכנן נבעה למעשה מחריגה לא מתוכננת במספר ההורים החרדים שאליהם הופנה השאלון. אפשר היה, כמובן, להקטין את המדגם לגודל המתוכנן (1,200) בדרך של השמטה מקרית של התצפיות העודפות של הורים חרדים, אך העדפנו להותיר אותן, ובכך גם ל"נצל" את השונות בקרב קבוצה זו, ולתקן את הייצוג בעזרת משקלות כפי שיוסבר בסעיף הבא.

ההיענות להשיב לסקר הייתה גבוהה בקרב האוכלוסייה היהודית, אך חלקית בלבד בקרב הערבים. בקרב היהודים נמצא ייצוג הולם של הלא-חרדים, אך ייצוג יתר של החרדים שכאמור מוסבר בעיקר על ידי החריגה מגודל המדגם המקורי. שיעור החרדים במדגם עמד על כ-17% לעומת שיעור מתוכנן של כ-12%. מאמצים רבים הושקעו בניסיון להגיע לייצוג הולם של הערבים באוכלוסיית הסקר, ואלה אכן הניבו שיעור גבוה יחסית של משיבים (76% מהמספר המתוכנן), אך עדיין הייצוג היה בחסר ממשי. חלקם של הערבים במדגם בפועל עמד על 15.4% מכלל ההורים, בהשוואה ל-21.6% בתכנון.

הרכב האוכלוסייה היהודית שהשיבה לסקר לפי מגדר וגיל תאמה במידה רבה את הרכב האוכלוסייה בפועל, אם כי שיעור הנשים היה גבוה מעט (55% לעומת 53% המתוכנן), בעיקר בשל ייצוג היתר של הנשים בקרב החרדים (58% במקום 51%). גם בהרכב האוכלוסייה לפי אזורים הסתמנה התאמה יחסית טובה בין התכנון לבין התוצאות בפועל (עם מעט ייצוג יתר לאזור השפלה). כמו כן, בקרב האוכלוסייה הערבית נמצא ייצוג יתר ניכר לנשים ולהורים צעירים, עד גיל 34 (ראה לוח 4ג' שבנספח לפרק המתודולוגיה).

על אף שהתפלגות ההורים לפי מספר הילדים עד גיל 17 במשפחה לא הובאה בחשבון בתכנון המדגם, הנתונים מלמדים על התאמה טובה של התפלגות המשיבים היהודים הלא-חרדים להתפלגות שעולה מנתוני סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ומנתוני המוסד לביטוח לאומי. לעומת זאת, בשל ייצוג היתר של צעירים בקרב המשיבים במגזר החרדי ועוד יותר במגזר הערבי, שיעור המשפחות הקטנות במדגם מוטה מעט כלפי מעלה על חשבון שיעור המשפחות הגדולות.

התאמת הרכב המדגם בפועל להרכב המדגם המתוכנן באמצעות מערכת משקלות במונחי משפחות

ובמונחי ילדים: במטרה להציג סטטיסטיקה תיאורית של משתני המחקר חיוני לחשב משקלים שבאמצעותם מתאימים את התפלגות המשפחות בסקר האינטרנטי להתפלגות "אמיתית" כפי שהיא מצטיירת מנתונים חיצוניים. לעומת זאת, מרבית החוקרים סבורים שהתאמה זו אינה חיונית בנייתוח קשרים באמצעות אמידת מודלים סטטיסטיים כמו רגרסיות. לצורך הסטטיסטיקה התיאורית חושבו במחקר זה שתי מערכות של משקלים במונחי משפחות: האחת לפי תיקון התפלגות המשפחות לפי שלושת קבוצות האוכלוסייה: לא חרדים, חרדים וערבים, ואילו השנייה לפי ההתפלגות לפי קבוצות האוכלוסייה והמגדר גם יחד (ראה לוח 4ה' שבנספח לפרק). כמו כן, חושבו משקלים לתיקון אוכלוסיית הילדים בכל אחת משלושת הקבוצות¹⁶.

לוח 4.1 : התפלגות המשפחות לפי קבוצת אוכלוסייה לפי הסקר האינטרנטי ולפי סקרי הלמ"ס (אחוזים) והמשקלים במונחי משפחות

יהודים לא חרדים	יהודים חרדים	ערבים	סה"כ יהודים	סה"כ אוכלוסייה	
67.7	16.9	15.4	84.6	100.0	הסקר האינטרנטי (1,237)
66.5	11.9	21.6	78.4	100.0	סקר הוצאות המשפחה
65.7	11.8	22.5	77.5	100.0	סקר כוח אדם
0.983	0.703	1.403	0.927		משקלים ביחס לסקר הוצ"מ
0.971	0.698	1.460	0.913		משקלים ביחס לסקר כוח אדם

לוח 4.2 : התפלגות הילדים לפי קבוצת אוכלוסייה לפי הסקר האינטרנטי ולפי סקרי הלמ"ס (אחוזים) והמשקלות במונחי ילדים

יהודים לא חרדים	יהודים חרדים	ערבים	סה"כ יהודים	סה"כ אוכלוסייה	
59.5	25.3	15.2	84.8	100.0	הסקר האינטרנטי (1,237)
58.6	18.8	22.6	77.4	100.0	סקר הוצ"מ
56.5	19.5	24.0	76.0	100.0	סקר כוח אדם
0.985	0.745	1.483	0.965		מקדמי ניפוח ביחס לסקר הוצ"מ
0.950	0.770	1.579	0.913		מקדמי ניפוח ביחס לסקר כוח אדם

¹⁶ המשקלים במונחי ילדים חושבו על בסיס תיקון משולב של התפלגות המשפחות לפי מספר ילדים בתוך כל אחת משלושת קבוצות האוכלוסייה ושל התפלגות כלל המשפחות לפי שלושת קבוצות אלה, או לחילופין ישירות על בסיס התפלגות סך הילדים לפי שלושת קבוצות האוכלוסייה. תשתית הנתונים לחישוב "המשקלים" במונחי ילדים מובאת בלוחות 14 עד 14ח' שבנספח המתודולוגיה שכל אחד מהם מציג את התפלגות המשפחות לפי מס. ילדים לפי נתוני הסקר האינטרנטי, סקר הוצאות וסקר כוח אדם, בהתאמה, והמקדמים המחושבים מופיעים בלוח ט' ו-4' שבנספח.

לוח 4.1 משווה את התפלגות המשפחות בסקר לפי קבוצת אוכלוסייה להתפלגויות ה"אמיתיות", ומציג את המשקלים עבור כל אחת מהקבוצות: 1.4-1.46 עבור משפחה ערבית, 0.97 - 0.98 עבור משפחה יהודית לא חרדית ו-0.7 עבור משפחה יהודית חרדית¹⁷. לוח 4.2 מציג את חלקה היחסי של כל קבוצת אוכלוסייה בכלל הילדים בסקר האינטרנטי ובסקרי הלמ"ס ואת המשקלים לתיקון הרכב האוכלוסייה: 1.48-1.58 עבור משפחה ערבית, 0.950 - 0.985 עבור משפחה יהודית לא חרדית ו-0.745-0.770 עבור משפחה יהודית חרדית. חשוב להדגיש שהמשקלות מתקנים את אוכלוסיית גולשי האינטרנט לפי המשתנים שעל פיהם נבנה המדגם, אך בתיקון זה אין פתרון מלא לכך שיש אוכלוסיות שהייעוץ שלהם בסקר אינטרנטי נמצא בחסר של ממש כמו ערבים בפריפריה הרחוקה (למשל, בדווים בדרום) או בעלי השכלה נמוכה וכדומה.

השאלון שעליו השיבו ההורים כולל מעל 120 שאלות והוא מולא על ידי אחד מההורים. השאלון מתייחס לנושאים הבאים: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, תעסוקה ומצב כלכלי, אוריינות- ידע כלכלי ופיננסי, התנהלות פיננסית, תכונות/מאפיינים אישיים של ההורה, דפוסי הבחירה של תכנית חיסכון לכל ילד, עמדות ההורים כלפי תוכנית החיסכון ומדיניות הממשלה (פרק של כ-35 שאלות), ההשתייכות להסדרי פנסיה אחרים במקום עבודה נוכחי או קודם של שני בני הזוג ודפוסי הבחירה של מסלולי ההשקעה (פרק של כ-20 שאלות). השאלון כולל 3 גם שאלות המספקות מידע על מעורבותו או השתתפותו של ההורה שהשיב על השאלון בקבלת ההחלטות הפיננסיות במשפחה.

הנוסח של שאלות רבות בשאלון העוסקות באוריינות והתנהלות פיננסית ובעלות על נכסים פיננסיים "הושאל" מסקרים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (סקר הוצאות משפחה, הסקר החברתי, הסקר ארוך הטווח וסקרים ספציפיים על אוריינות פיננסית), וכן מהשאלון של פרויקט SHARE (Survey of Health and Retirement in Europe) שישראל שותפה לו. נוסח השאלות על תכונות הפרט כמו שנאת סיכון או אופטימיות התבסס בעיקר על סקר SHARE או על סקרים מקבילים באירופה ואף בישראל. השאלות הנוגעות לתוכנית חיסכון לכל ילד ולהסדרי פנסיה נוסחו על ידי החוקרת, וכמובן על בסיס החקיקה והתקנות ועל בסיס המידע משוק ההון המתפרסם באופן שוטף על ידי הגופים הפיננסיים. בסעיף "משתני המחקר" שבהמשך הפרק תוצג תמונה רחבה למדי של המידע שנאסף בשאלון.

ההורה נתבקש להשיב על השאלות העוסקות בבחירת סוג תכנית החיסכון/מסלולי ההשקעה/ החברה הפיננסית או הבנק עבור ששת הילדים הצעירים ביותר. לילדים השביעיים ואילך במשפחות עם 7 ילדים ויותר (כ-80 מתוך 2,943 ילדים במדגם ושרובם כ-60% חיים במשפחות חרדיות) נזקף המידע שנאסף עבור הילד השישי במשפחה. ההצדקה לכך תידון בהמשך המחקר.

מאחר ולהורים ניתן פרק זמן של 6 חודשים לבחור את אפיק/מסלול החיסכון לכל ילד בטרם תופעל ברירת המחדל על ידי המוסד לביטוח לאומי, שאלון הסקר כולל שאלה ספציפית לגבי הילדים שלא מלאו 6 חודשים בעת ההשבה עליו. הורים שהשיבו שעדיין לא בחרו תכנית חיסכון לילד בגיל פחות מ-6 חודשים לא נדרשו, כמובן, להשיב על השאלות המתייחסות לדפוסי הבחירה של התוכנית עבור

¹⁷ אילו היינו משמיטים מראש את התצפיות העודפות, כלומר שמספר ההורים החרדים היה קטן מ-209 ל-172, התוצאה שהייתה מתקבלת היא שמשקל החרדים היה יורד ל-14.3% ומשקל היהודים הלא-חרדים והערבים היה עולה ל-69.8% ול-15.9%, בהתאמה. במקרה זה המשקלים, למשל, לפי סקר הוצאות המשפחה היו 1.36 עבור משפחה ערבית, 0.95 עבור משפחה לא חרדית ו-0.83 עבור משפחה חרדית.

ילד זה, אך כן עבור ילדיהם הגדולים יותר, וכן על שאר חלקי השאלון. רק 5 משפחות עם ילד אחד בלבד שלא מלאו לו חצי שנה ושהוריו עדיין לא בחרו לו תכנית חיסכון הושמטו מהמחקר.

הסקר נערך על ידי קבוצת גיאוקרטוגרפיה שהינו גוף המיומן בסקרים. הוא סייע בידי החוקרת בבניית השאלון ובתכנון "מדגם" המשיבים וגם היה אחראי על תרגום השאלון לערבית.

4.2 שיטת המחקר – המודל ושיטת האמידה, המשתנים התלויים והבלתי תלויים

4.2.1 המודל ושיטת האמידה

הניתוחים הסטטיסטיים בעבודה זו כוללים ניתוח קשרים דו - משתנים נבחרים וניתוח רב - משתני באמצעות מודלים של רגרסיה מרובה. באופן ספציפי יותר, כדי לבחון את הקשר בין ההחלטות שההורים קיבלו לגבי הבחירות במסגרת תוכנית החיסכון לכל ילד או במסגרת הסדרי הפנסיה לבין מאפייניהם האישיים ומאפייני משק הבית נאמדו מודלים הסתברותיים של רגרסיה לוגיסטית בינארית או מולטינומית או אורדינלית, וזאת בהתאם לאופיו של השתנה התלוי. מודלים אלה מאפשרים לנבא את ההסתברות של הפרט להשתייך לקטגוריה מסוימת של המשתנה התלוי על בסיס סדרה של משתנים מסבירים (מנבאים). המודל הלוגיסטי המולטינומי הוא הרחבה של המודל הלוגיסטי הבינארי (שבו הגדרת המשתנה התלוי מוגבלת לשתי קטגוריות), ומשתמשים בו כאשר המשתנה התלוי מורכב משלוש או יותר קטגוריות, ומודל הרגרסיה האורדינלית מתאים למשתנה קטיגוריאלי עם סדר כמו, למשל, סולם של שביעות רצון מהתוכנית (סולם ליקרט). כמו כן, נעשה שימוש גם במודל רגרסיה ליניארי, ברוב המקרים כאשר המשתנה התלוי הוא בסולם ליקרט עם 5 רמות ומעלה, בעיקר בשל האינטרפרטציה הפשוטה יותר של מקדמי הרגרסיה.

ניסוח המודל של רגרסיה לוגיסטית מולטינומית מופיע במשוואה (1). כדי לבנות את המשתנה התלוי של המשוואה חייבת להיבחר קבוצת ייחוס (קבוצת בסיס) שאליה מושוות שאר הקטיגוריות. היחס בין ההסתברות של פרט להשתייך לקטגוריה j להסתברות שלו להשתייך לקבוצת הייחוס (ביטוי הקרוי 'לוגיטי') הוא פונקציה לוג-ליניארית של סדרת המשתנים המסבירים (x) . משוואה (1) מוגדרת עבור כל אחת מהקטיגוריות של המשתנה התלוי, למעט קבוצת הייחוס¹⁸. כשמדובר במודל לוגיסטי בינארי משוואת המודל היא (2), כאשר $P = \Pr (Y_j=1 | X_j)$ שווה להסתברות שהמשתנה התלוי Y_j המייצג בחירה דיכוטומית עבור ההורה יקבל את הערך 1, מותנה בסדרת המשתנים המסבירים.

$$(1) \quad \log \left[\frac{\pi_j(x_i)}{\pi_0(x_i)} \right] = \beta_0 + \beta_{1j}x_{1i} + \beta_{2j}x_{2i} + \dots + \beta_{pj}x_{pi}$$

where $j = 1, 2, 3$

¹⁸ ההסתברות להשתייך לקטגוריה j של המשתנה התלוי מותנה בסדרה של p משתנים מסבירים (x) , כלומר $\pi_j(x_i) = \Pr_j(y = j|x_i)$, נתונה על ידי מודל ההסתברות המותנה במשוואה הבאה (2).

$$(2) \quad \Pr_{ij}(y = j|x_i) = \frac{\exp(x_i \beta_j)}{1 + \sum_{k=1}^j \exp(\beta_k x_i)}$$

$$(2) \quad \text{Logit}(P) = \log(P/1-P) = a_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + \dots + b_pX_p$$

האמידה של כל המודלים התבססה על הנתונים המקוריים ללא תיקון, ובדיקה אקראית של אמידת מספר מודלים בשקלול התצפיות לפי המשקל המתוקן של החלק היחסי של קבוצות האוכלוסייה לפי דת/לאום העלתה שהשינויים בתוצאות היו זניחים. תוצאות האמידה של המודלים שיוצגו בפרקי המחקר כוללים את יחס הסיכויים (או יחס הסבירות - Odds Ratio-OR) כשמדובר בגרסיה לוגיסטית בינארית, ואת יחס הסיכון היחסי כשמדובר בגרסיה לוגיסטית מולטינומית (Relative Risk Ratio-RRR), אך עם אותה משמעות ולכן בלוחות של תוצאות הרגרסיה רשמהו תמיד OR. כמו כן, תוצאות האמידה כוללים את האומדנים למקדמי הרגרסיה הליניארית ולמקדמי הרגרסיה האורדינלית ואת רמת המובהקות שלהם. עבור כל סוגי המודלים יש התייחסות לסטטיסטיים לבחינת טיב האמידה והתרומה של המשתנים המסבירים להסבר השונות של המשתנה התלוי¹⁹.

ולבסוף, שלוש הערות שחשוב לציין אותן. **ההערה הראשונה נוגעת למגבלות שהנתונים עלולים להטיל על בחירת סוג המודל (למשל, לוגיסטי לעומת ליניארי) וגם על מספר מקדמי הרגרסיה שניתן לכלול במודל (כולל הקבוע).** ראשית, הכלל הנהוג הוא שנחוצות לפחות 10 תצפיות (ויש מי שסבורים לפחות 20) בקטגוריה הקטנה ביותר של המשתנה התלוי עבור כל מקדם רגרסיה שבמודל, ובמילים אחרות המכפלה של 10 במספר המקדמים במודל (כולל הקבוע) לא תעלה על מספר התצפיות בקטגוריה הקטנה ביותר. שנית, גם כאשר נשמר הכלל של 10 ל-1, מתעוררת בעיה כאשר נוצרים תאים ריקים עם שכיחות אפס בשל מיעוט תצפיות במדגם או בשל ריבוי של משתנים קטיגוריאליים דלילים כך שהחיתוך בין משתנים יוצר קבוצות קטנות או ריקות, למשל, כאשר משתנים דיכוטומיים רבים כמו יש/אין עושר פיננסי או בריאות לקויה לעומת טובה מחלקים את האוכלוסייה לקבוצה אחת קטנה מאוד, נניח 20% - 15% ולקבוצה שנייה גדולה. במקרים כאלה גדל הסיכון שהתאים שנוצרים מהצלבה של משתנים כאלה יהיו ריקים. שיעור גבוה של תאים ריקים מוביל לבעייתיות ביצירת מבחנים סטטיסטיים תקפים, ובעיקר כשמדובר בטיב ההתאמה של המודל. התוכנה SPSS מתריעה באזהרה על מספר התאים הריקים והשיעור שלהם בסך כל התאים שנוצרו מהחיתוך בין כל המשתנים המסבירים. במחקר זה הקפדנו שמספר התאים הריקים לא יעלה על 5% - 6%, כאשר ברור שהסתפקות במספר קטן של משתנים מסבירים כרוכה במחיר של אובדן שונות מוסברת (מקדמי הסבר נמוכים יחסית).

ההערה השנייה מתייחסת ליחידת החקירה. ההורה שהשיב על השאלון משמש יחידת החקירה בשאלות המחקר הנוגעות לתוכנית חיסכון לכל ילד והוא מייצג לא רק את תכונותיו אלא גם את מאפייני המשפחה (כמו מצב כלכלי). תיאורטית, מאחר והבחירה של ההורים את סוג התוכנית אינה בהכרח זהה עבור כל הילדים (אם כי מתואמת) עדיף היה שהילד ישמש כיחידת חקירה ואז ליחס

¹⁹ בנספח המופיע בסוף הפרק מופיע הסבר קצר על המשמעות של המקדמים והסטטיסטיים שחושבו עבור המודלים השונים. כמו כן, עבור כל אחד מהמודלים שנאמדו נבדק האם מתקיימת או מופרת ההנחה המונחת בבסיס מודל רגרסיה לוגיסטי מולטינומי בדבר אי תלות בין הבחירות/הקטגוריות של המשתנה התלוי¹⁹. הנחה זו הקרויה (AII) Independence of Irrelevant Alternatives נבחנת באמצעות Hausman-McFadden test. ההנחה היא שהבחירה או ההשתייכות לקטגוריה מסוימת של אינה קשורה לבחירה או להשתייכות לקטגוריה אחרת של המשתנה התלוי. המשמעות היא שהשמה או הוספה של קטגוריה אינה משפיעה על ההסתברויות של הקטגוריות שנותרו. במידה והנחה זו מופרת ניתן לאמץ מודל אלטרנטיבי כמו מודל פרוביט מולטינומי. כמו כן, במודלים של רגרסיה לוגיסטית שבחן הקטיגוריות מתייחסות לחלק מהאוכלוסייה, כמו למשל רק למי שבחר קופת גמל, לא בוצע תיקון לסלקטיביות.

לו לא רק את מאפייניו (כמו גיל הילד או מיקומו הסידורי) אלא גם את מאפייני הוריו או משפחתו. במקרה זה נדרש היה לבחור מודל שבו הילדים "מקוננים" בתוך המשפחה שמשמשת "קלסטר" (clustered data). כלומר, לכל ילד יש את המאפיינים שלו ואת מאפייני המשפחה המשותפים לכל הילדים. אולם, כפי שיוצג בהמשך, למעלה מ-90% של המשפחות בחרו אותה בחירה לכל ילדיהם. למשל, רק ב-68 מתוך 1,232 משפחות נצפתה בחירה מעורבת של אפיקים (לדוגמה, לילד אחד ההורים בחרו קופת גמל וילד אחר חיסכון בבנק או כלל לא יזמו בחירה אלא הותירו זאת לביטוח לאומי. תמונה דומה עולה מדפוסי הבחירה של מסלולי השקעה (93% בקרב מי שבחרו קופת גמל בחרו אותו מסלול לכל הילדים) וכן מהחלטות ההורים בנוגע להגדלת החיסכון (רוב ההורים הגדילו לכל הילדים או נמנעו מלהגדיל לרוב הילדים). לפיכך, בהיעדר שונות בין הילדים לגבי המשתנה התלוי נכון לקבוע שהמשפחה תשמש כיחידת חקירה ולקבל החלטות ספציפיות לגבי המקרים "המעורבים" – האם להתייחס אליהם "כקבוצה" נפרדת או לבחור ילד מסוים שייצג את המשפחה. ולבסוף, מטבע הדברים, ההורה המשיב משמש כיחידת החקירה במודלים המתייחסים להחלטות הפרט בכל הנוגע להסדרי הפנסיה. בכל מקרה ברור שההורה הוא אשר מקבל את ההחלטות הפיננסיות ולא הילד, ולפיכך רצוי שהוא ישמש כיחידת החקירה.

הערה השלישית נוגעת למעורבות ההורים בקבלת החלטות פיננסיות. השאלון כולל 3 שאלות לזיהוי ההורה שקיבל את ההחלטות על בחירת אפיקי/מסלולי החיסכון או שהיה שותף להן ביחד עם בן/בת הזוג שלו. השאלה הראשונה נוסחה באופן כללי "מי האחראי במשק הבית לקבלת החלטות בנושאים כספיים יומיומיים?", ואילו שתי השאלות הנוספות נוסחו באופן ספציפי יותר לבחירה של חברות פיננסיות או מסלולי השקעה²⁰. השימוש בנוסח של השאלה הראשונה שכיח במחקרים ואיסוף המידע על מעורבות ההורה המשיב בנושאים כספיים נחוץ לבחינת הקשרים בין המאפיינים והתכונות האישיות של ההורה המשיב לבין דפוסי הבחירה של תכנית החיסכון לכל ילד או של ערוצי ההשקעה של חסכונות המשפחה (למעט חיסכון לפנסיה). הנתונים, כפי שמוצג בנספח ב' לפרק המתודולוגיה, מראים שרק כ-4% מהמשיבים ענו שהם לא היו מעורבים כלל בקבלת החלטות היומיומיות (אלא שרק בן/בת הזוג קיבלו את החלטות), ולפיכך לא השמטנו את התצפיות מבסיס הנתונים. יחד עם זאת במקרים רבים בדקנו האם המשתנה על זהות המעורב/ים בהחלטות בכל הקשור לחיסכון לכל ילד משפיע על תוצאות הרגרסיה, ובכך השפעתו הובאה בחשבון. לגבי החיסכון הפנסיוני ההנחה היא שההורה המשיב הוא זה שקיבל את ההחלטה הסופית על בחירת סוג הסדר הפנסיה במקום עבודתו.

4.2.2 משתני המחקר העיקריים

במסגרת סעיף זה יוצג מאגר משתני המחקר שנבנה עבור בדיקת שאלות המחקר השונות הנוגעות לדפוסי הבחירה של אפיקים ומסלולי השקעה בתוכנית חיסכון לכל ילד ובהסדרי הפנסיה ולעמדות ההורים ביחס לתוכנית החיסכון לכל ילד ולשביעות הרצון ממנה. המאגר כולל את המשתנים התלויים והמסבירים שנבנו מראש, אם כי בדיעבד לא נעשה שימוש בכל המשתנים המסבירים.

²⁰ השאלה השנייה נגעה לתוכנית חיסכון לכל ילד – "מי היה המחליט העיקרי בבחירת הגוף שינהל את תוכנית חיסכון לכל ילד? עבור ילדיכם ובבחירת מסלול ההשקעה או לחילופין בהשארת הבחירה לביטוח הלאומי?", והשאלה השלישית נגעה להחלטות היכן להשקיע חסכונות של בני המשפחה (למעט חיסכון לפנסיה) – "מי המחליט העיקרי במשפחה בכל הקשור לבחירה של חברות פיננסיות ומסלולי/ערוצי השקעה לכספי החסכונות של בני המשפחה?".

סטטיסטיקה תיאורית (פרמטרים של ההתפלגות) של המשתנים התלויים והבלתי תלויים מוצגים בלוחות 4.3 ו-4.4, בהתאמה, המופיעים בסוף הפרק.

4.2.2.1. המשתנים התלויים

החלטות ההורים לגבי הבחירה של אפיקים ומסלולי השקעה ולגבי הגדלת החיסכון בתוכנית חיסכון לכל ילד : הוגדרו משתנים תלויים בהתאם לעץ הבחירה הנובע מהשאלות הבאות: "האם ההורים יזמו באופן עצמאי את בחירת תוכנית החיסכון (או שהותירו לביטוח הלאומי לבחור בהתאם לברירת המחדל)?" , "ואם בחרו באופן עצמאי , איזו סוג של תוכנית בחרו ההורים - קופת גמל או תוכנית בנק?" , "ואם ההורים בחרו קופת גמל, איזה מסלול השקעות הם בחרו - מסלול בסיכון מועט, מסלול בסיכון בינוני או מסלול בסיכון מוגבר או מסלול הלכה (הלכה יהודית או איסלאמית-שריעה)?" . כמו כן, השאלה הנוגעת להגדלת החיסכון ב-50 ש"ח הופנתה לכל ההורים שעבור אחד מששת הילדים הראשונים נפתחה תכנית חיסכון (בבנק או קופת גמל) ביוזמתם או על ידי הביטוח הלאומי בהתאם לברירת המחדל.

המשתנים התלויים במודלים של בחירה בין אפיקים ומסלולי השקעה והגדלת החיסכון
מודל 1 - ההורה בחר באופן עצמאי תוכנית חיסכון לפחות לאחד לילד אחד (=1) לעומת ההורה לא בחר לאף אחד מהילדים (הופעלה ברירת מחדל לכל הילדים) =0
מודל 2 - המשתנה התלוי מוגדר על 3 אפשרויות בחירה: ההורה בחר קופ"ג לפחות עבור ילד אחד =1, אחרת=0; ההורה בחר חיסכון בבנק לפחות לאחד מילדיו (אך לא בחר לאף אחד מהם קופ"ג) =1, אחרת=0; ההורה לא יזם בחירה לאף אחד מהילדים =1, אחרת=0.
מודל 3 - בחירה של מסלול השקעה מקרב ההורים שבחרו קופת גמל לפחות לאחד מהילדים. המשתנה התלוי מוגדר על 4 אפשרויות: ההורה בחר מסלול בסיכון מועט =1, אחרת=0; ההורה בחר מסלול בסיכון בינוני=1, אחרת=0; ההורה בחר מסלול בסיכון מוגבר =1, אחרת=0; ההורה בחר במסלול הלכה=1, אחרת=0;
מודלים 4 - כמו מודל ג', אלא שהמשתנה התלוי מוגדר על 3 אפשרויות בחירה של מסלול השקעה לאחר שהמסלול בסיכון מועט ומסלול הלכה אוחדו.
מודל 5 - בחירה של אפיק/מסלול השקעה לפחות עבור ילד אחד כאשר המשתנה התלוי מוגדר על 2 אפשרויות: ההורה בחר קופת גמל במסלול בסיכון מועט או במסלול הלכה או בתוכנית בנק =1, ההורה בחר קופת גמל במסלול בסיכון בינוני או במסלול מוגבר =0.
מודל 6 - ההורה הגדיל את החיסכון ב-50 ש"ח לפחות עבור ילד אחד=1, לעומת לא הגדיל לאף אחד מהילדים=0.

שביעות הרצון של הורים מתוכנית חיסכון לכל ילד
מודל שביעות רצון מהתוכנית ומאופן הפעלתה: משתנה אורדינלי בסולם ליקרט המקבל את הערכים 1 (בכלל לא) עד 5 (במידה רבה מאוד). כמו כן, הוגדר משתנה דיכוטומי המקבל את הערך אם ההורה השיב שהוא שבע רצון במידה רבה או רבה מאוד ואת הערך 0 אם ענה אחרת.

רמת הידע של כללי התוכנית (אוריינות לתוכנית)

מודל רמת הידע: הידע על 4 כללים של התוכנית חושב באמצעות ציון רציף שנע בין 0 ל-4 בהתאם למספר התשובות הנכונות שהורה השיב.

עמדות ההורים כלפי תוכנית חיסכון לכל ילד ומדיניות הממשלה והעדפותיהם

4-5 מודלים - עמדותיהם/העדפותיהם של ההורים כלפי התוכנית ומדיניות הממשלה נבחנו באמצעות מידת הסכמתם לשבעה היגדים בסולם ליקרט שנע בין 1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים במידה רבה). מידת ההסכמה לכל אחד מההיגדים משמשת משתנה תלוי אורדינלי, כאשר עבור היגד אחד הוגדר גם משתנה דיכוטומי. כמו כן, נבנו שני מדדים מצרפיים - האחד 'מדד התרומה החיובית של התוכנית' שנבנה על בסיס שני היגדים (וערכיו נעים בין 2 ל-10) והשני 'מדד ההשפעה השלילית של התוכנית' שנבנה על בסיס 3 היגדים (וערכיו נעים בין 3 ל-15). שני המדדים הם משתנים תלויים רציפים. בניית המדדים תוצג ביתר פירוט בפרק הדין בכך.

עמדות ההורים כלפי שינויים מוצעים בתוכנית חיסכון לכל ילד

4 מודלים - מידת ההסכמה של ההורים לארבעה שינויים בכללי התוכנית, כאשר מידת ההסכמה עבור כל אחד מהן נמדדה באמצעות סולם ליקרט שנע בין 1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים במידה רבה). כלומר, הוגדרו 4 משתנים אורדינליים – לכל אחד מהשינויים שיפורטו בפרק שידון בכך.

הבחירה של מסלולי השקעה בהסדרי הפנסיה ומידת העקביות עם תוכנית החיסכון לכל ילד

מודל ראשון – המשתנה התלוי מוגדר על 3 אפשרויות: ההורה בחר הסדר פנסיה במסלול בסיכון מועט או במסלול הלכה = 1, אחרת = 0; ההורה בחר הסדר פנסיה במסלול בסיכון בינוני = 1, אחרת = 0; ההורה בחר הסדר פנסיה במסלול מוגבר = 1, אחרת = 0;
מודל שני - המשתנה התלוי מוגדר על 2 אפשרויות: ההורה בחר אותו מסלול השקעה בהסדר הפנסיה ובחיסכון לכל ילד = 1, ההורה בחר מסלולים שונים = 0.

4.2.2.2. המשתנים הבלתי תלויים (המסבירים)

א. דמוגרפיה ותעסוקה:

- מספר הנפשות המתגוררות במשק הבית (ברצף של 2 עד +7)
- מספר הילדים (מתחת לגיל 18) במשפחה (ברצף של 1 עד +7 או עד +6 או עד +4)
- גיל הילד הצעיר ביותר (משתנה רציף מ-0 עד 17 או מקובץ ל-3 קטיגוריות: עד גיל 6, גיל 7-12 וגיל 13 ומעלה)
- מין ההורה המשיב (גבר/אב = 1, אם = 0)
- גיל ההורה המשיב שהוגדר כמשתנה רציף וגם ב-3 קטיגוריות (עד 34, 35-44, +45).

- מגורים של ההורה המשיב עם/ללא בן זוג (כן=1/לא=0)
- מצב משפחתי של ההורה המשיב נשוי/אחר (נשוי=0, אחר=1)
- גיל בן/בת הזוג שהוגדר כמשתנה רציף וגם ב-3 קטיגוריות (עד 34, 35-44, +45)
- לאום/דת של ההורה המשיב לפי 3 קטיגוריות - יהודי לא חרדי (חילוני, מסורתי ודתי), יהודי חרדי וערבי.
- השכלת ההורה המשיב לפי 3 רמות: עד השכלה תיכונית מלאה עם תעודת בגרות, השכלה על תיכונית לא אקדמית והשכלה אקדמית
- השכלת בן/בת הזוג של המשיב לפי 3 רמות השכלה בדומה להשכלת ההורה המשיב.
- באיזו מידה ההשכלה המקצועית/האקדמית או העבודה של המשיב קשורים לתחומי כלכלה וכספים? נע בין 1 (כלל לא) לבין 5 (במידה רבה מאוד).
- מקום לידה בהבחנה בין אלה שנולדו בארץ לבין עולים מברית המועצות לשעבר ועולים ממדינה שאינה מברית המועצות לשעבר.
- הערכה סובייקטיבית של מצב בריאות-הוגדר משתנה דמי שקיבל את הערך 1 אם מצב הבריאות טוב/טוב מאוד ו-0 אם הוא סביר ומטה.
- מצב תעסוקה של המשיב - הוגדר משתנה דמי אחד (עובד=1, לא עובד=0)
- המחליט/האחראי העיקרי בכל הקשור לטיפול בעניינים כספיים יומיומיים: 3 אפשרויות ההשבה היו "אני", "אני ובן/בת זוגי", "בן/בת זוג". מאחר ורק כ-4% ענו "בן/בת זוג" הוגדר משתנה דמי שקיבל את הערך 1 אם ההורה ענה "אני" ו-0 אם ענה אחרת.

ב. הכנסה, מצב כלכלי ועושר פיננסי

- הכנסה נטו משפחתית בטווחי הכנסה או במונחי מרחק מההכנסה הממוצעת.
- עושר פיננסי לפי שתי הגדרות: הראשון מצביע על כך שלרשות המשפחה לפחות סוג אחד של חסכון/השקעה מתוך רשימה של 8 ערוצי השקעה/חיסכון (בנוסף לתוכנית חיסכון והסדר פנסיה) כמו קרן השתלמות, מניות, אגח ועוד (כן=1, אין אף נכס=0). משתנה העושר הפיננסי השני הוא רציף ומקבל ערכים מ-0 עד 8.
- בעלות על דירה- משתנה דמי (כן=1, לא=0)
- הערכת מצב כלכלי – הקושי לכסות הוצאות במדרג של 1 עד 6 (בקושי רב, בקושי, בקושי מסוים, די בקלות, בקלות, בקלות רבה). שתי רמות הקושי הראשונות צורפו זו לזו כך שהמשתנה מקבל את הערכים 1 עד 5. כמו כן הוגדר משתנה דיכוטומי המקבל את הערך 1 אם המשיב דיווח על שאין לו קושי לכסות הוצאות (ענה די בקלות או בקלות רבה) ו-0 אם דיווח על קושי כלשהו.
- הערכת מצב כלכלי – התייחסות לחסכונות/חובות של המשפחה במדרג של 1 עד 7, שצומצם למדרג של 1 עד 5. הציון 1 ניתן למי שענו שיש להם חובות גדולים או חובות של אלפי ₪ בודדים או שענו "לא יודע", הציון 2 למי שענו שהם נאלצים להיות במינוס בחשבון הבנק כדי לכסות את ההוצאות או נאלצים להשתמש בחסכונות כדי לכסות את ההוצאות, הציון 3 למי שענו שההכנסות שלהם מספיקות לכיסוי ההוצאות, הציון 4 למי שענו שהם חוסכים מעט והציון 5

למי שענו שהם חוסכים הרבה). כמו כן, הוגדר גם משתנה דיכוטומי המבחין בין מי שחוסך מעט או הרבה (=1) לבין האחרים (=0).

- מדד הערכת מצב כלכלי מצרפי המצרף את המידע משני המדדים של הערכת מצב כלכלי. המדד המצורף בסלם הנע בין 2 (מצב כלכלי קשה) ל-10 (מצב כלכלי טוב). התפלגות המשיבים לפי המדד המצרפי מוצגת בלוח א'1 ומדד אלפא קרוונבך למהימנות הפנימית הוא 0.72.

לוח ב'1:	2	3	4	5	6	7	8	9	10	סה"כ
ציון המדד הכלכלי										
שיעור ההורים (%)	6.5	10.8	10.0	14.1	20.5	18.6	10.1	5.7	3.8	100

ג. מדדי אוריינות מצרפיים: הבנה וידע בתחום הכלכלי והתנהלות פיננסית

אוריינות פיננסית בסיסית: כאמור, המדד הבסיסי מתייחס להבנה/ידע של שלושה מושגים: אינפלציה, ריבית ופיזור סיכון (השקעה במגוון של נכסים פיננסיים). שאלות 1-3 שבלוח ג'1 הן שלושת השאלות עם הנוסח השכיח במחקרי אוריינות פיננסית של אוריינות פיננסית והמכונות "The Big Three financial literacy questions" (Lusardi & Mitchell, 2011). בנוסף להן, מופיעות גם שאלות בניסוח אלטרנטיבי עבור מושג האינפלציה (שאלה א'2) ועבור מושג הגיוון בהשקעות (שאלה א'3). לוח ג'1 מציג גם את שיעור ההורים שענו נכון על כל שאלה.

שיעור העונים תשובה נכונה	לוח ג'1: פירוט השאלות המופיעות במדד האוריינות הבסיסית
80.4%	1. הפקדת סכום חד פעמי בסך 100 ש"ח לתוכנית חיסכון המניבה ריבית של 2 אחוזים לשנה. לאחר חמש שנים, כמה כסף יצטבר בתוכנית החיסכון במידה ולא תמשוך? מעל 102 , 102 בדיוק, מתחת ל-102, לא יודע
57.4%	2. נניח שהריבית על החיסכון שלך היא 1 ושיעור האינפלציה הוא 2 לשנה. לאחר שנה, כמה תוכל לקנות בעזרת הכספים בחיסכון שלך? יותר מאשר היום, כמו היום, פחות מאשר היום , לא יודע
39.5%	3. קניית מניה של חברה אחת מעניקה בדרך כלל תשואה (רווח ביחס להשקעה) בטוחה יותר מאשר התשואה שמעניקה קניית מניה בקרן נאמנות. נכון, לא נכון , לא יודע
78.3%	א'2. באינפלציה גבוהה יוקר המחיה עולה מאוד. נכון , לא נכון, לא יודע
58.9%	א'3. על ידי קנייה של מגוון מוצרים פיננסיים (מניות, אגרות חוב, תוכניות חיסכון בנק וכדומה) ניתן בדרך כלל להקטין את הסיכון שבתיק ההשקעות. נכון , לא נכון, לא יודע

נבנו שני מדדי אוריינות בסיסית: האחד על בסיס שאלות 1-3 והשני על בסיס שאלות 1, א'2 ו-א'3, וזאת גם כדי לבדוק את ההשפעה שיש לניסוח השאלה על שיעור העונים נכון ועל טיב המדד. ציון האוריינות הפיננסית חושב לפי מספר השאלות שעליהם השיב ההורה תשובה נכונה, כלומר, בין 0 לבין 3. לוח ג'2 מציג את התפלגות ההורים לפי ציון האוריינות הבסיסית בכל אחד משני המדדים. מדדים אלה תוקפו במחקרים רבים, כולל עבור ישראל. בנוסף לכך הוגדר משתנה דמי עבור כל אחד משני המדדים הבסיסיים שקיבלו את הערך 1 אם ההורה ענה נכון על 2 שאלות ויותר ואת הערך 0 אם ענה 0 או 1 תשובה נכונה.

לוח ג2': ציון המדד	0	1	2	3	סה"כ
מדד א'- שיעור ההורים (%)	11.4	30.4	21.3	26.9	100.0
מדד ב'- שיעור ההורים (%)	8.2	15.0	27.8	49.0	100.0

מדד אוריינות פיננסית מורחב : מבוסס על 11 שאלות/היגדים בהבנה וידע בתחום הכלכלי-פיננסי, 3 מהשאלות המופיעות בלוח ג2' (שאלות 1, 2, ו-3א') ומ- 8 השאלות המופיעות כמפורט בלוח ג3'. השאלות הנוספות הן על הידע מהי מניה או אגרת חוב, ריבית דריבית, השוואה בין נכסים פיננסיים לפי יציבות/תנודתיות לאורך זמן, הקשר בין תשואה לסיכון, מהי ריבית פריים ותפיסת ערך הכסף על פני זמן (שלעיתים אף היא מופיעה במדד אוריינות בסיסית (Lusardi & Mitchell, 2007)). ציון האוריינות הפיננסית המורחבת נקבע לפי מספר השאלות שעליהם השיב ההורה תשובה נכונה, כלומר בין 0 לבין 11, והתפלגות ההורים לפי הציון מוצגת בלוח ג4'. המהימנות הפנימית של המשתנים במדד המורחב גבוהה (אלפא קרונבך שווה ל-0.77). בנוסף לכך, הוגדר משתנה קטיגוריאלי של אוריינות מורחבת עם 3 רמות ציונים: 0-3, 4-7 ו-8-11.

שיעור העונים תשובה נכונה	לוח ג3': פירוט השאלות המופיעות במדד האוריינות הפיננסית המורחב בנוסף לשאלות 1, 2 ו-3א' שבלוח ג1'
71.2%	1. מה קורה כאשר מישהו קונה מניה של חברה כלשהי? הוא הופך להיות הבעלים של חלק מהחברה , הוא מלווה כסף לחברה, הוא חייב כסף לחברה, אף תשובה אינה נכונה
53.6%	2. מה קורה כאשר מישהו קונה אגרת חוב של חברה כלשהי? הוא הופך להיות הבעלים של חלק מהחברה, הוא מלווה כסף לחברה, הוא חייב כסף לחברה, אף תשובה אינה נכונה
53.9%	3. הפקדת 100 שקלים בחיסכון עם ריבית שנתית של 12, כך שבסוף השנה קיבלת 112 שקלים. כמה היית מקבל אם היית מפקיד את 100 השקלים בחסכון שהיה צובר ריבית של אחוז לחודש? 112 ש, יותר מ-112 ש"ח , פחות מ-112 ש"ח, לא יודע
53.9%	4. הערך של מי מהבאים הוא הפחות יציב לאורך זמן? איגרת חוב, מניה, פיקדון בבנק, לא יודע
71.4%	5. השקעה בעלת תשואה גבוהה (רווח גבוה) היא על פי רוב השקעה בסיכון גבוה (עם סבירות גבוהה להפסד)
46.9%	6. שימוש בכספי חסכונות כדי לשלם חובות שנושאים ריבית גבוהה זו לרוב אסטרטגיה טובה
43.7%	7. ריבית פריים גבוהה יותר מהריבית שבנק ישראל קובע

לוח ג4': ציון מדד (%)	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	סה"כ
	2.7	4.0	4.5	6.7	8.0	10.2	10.5	12.2	11.2	12.3	10.6	7.1	100

מדד אוריינות-ידע בחישוב: לוח ג5 מציג את ארבעת השאלות החישוביות (המופיעות בסקר SHARE, שישראל שותפה לו) ולוח ג6' מציג את ציון האוריינות- ידע בחישובים שנקבע לפי מספר

השאלות שעליהם השיב ההורה תשובה נכונה, בין 0 לבין 4. כמו כן נבנה משתנה דמי המבחין בן מי שקיבל את הציון 3 ויותר (= 1) לבין מי שקיבל ציון 0-2 (= 0).

שיעור העונים תשובה נכונה	לוח ג5': פירוט השאלות החישוביות במדד
88.1%	1. תרגיל הסתברות - הסיכוי לחלות במחלה מסוימת הוא 10%. כמה אנשים מתוך 1,000 צפויים לחלות במחלה? 100, 10, 90, 900, אחר
95.1%	2. בתקופת מבצע, מוכרת חנות את כל הפריטים בחצי מחיר. לפני המבצע עלתה ספה 500 ₪. כמה היא תעלה במסגרת המבצע? 250, 1,000, 750, אחר
80.4%	3. מוכר מכוניות משומשות מוכר מכונית ב-60,000 שח. סכום זה הוא שני שלישים ממחירה של מכונית חדשה. מהו מחירה של מכונית חדשה? 90,000, 40,000, 120,000, 80,000, אחר
49.5%	4. נניח שיש לך 2000 ש"ח בחשבון חיסכון. החשבון צובר עשרה אחוזי ריבית בכל שנה. כמה כסף יהיה לך בחשבון מקץ שנתיים? 2,420, 2,040, 2,020, אחר 2,100, 2,200

לוח ג6': ציון המדד	0	1	2	3	4	סה"כ
שיעור ההורים (%)	2.5	4.2	15.6	33.1	44.6	100.0

מדד אוריינות – חיפוש מידע כלכלי ופיננסי: המדד נבנה על פי משתנה המתייחס לשני ממדים של חיפוש: הממד הראשון הוא מספר המקורות השונים בהם מחפש המשיב מידע מבין 4 מקורות שלגביהם ההורים נשאלו: כתבות ומאמרים, תוכניות רדיו וטלוויזיה, קבוצות דיון או פורומים באינטרנט ודו"חות כספיים של חברות או משרדי ממשלה. הממד השני הוא תדירות החיפוש בכל אחד מארבעת מקורות החיפוש, תדירות שמשתנה ב-4 דרגות (מ-0 עבור "כמעט ולא" ועד 4 עבור "מספר פעמים בשבוע"). מי שענה "כמעט ולא" בכל ארבעת המקורות קיבל ציון 0 ומי שענה "מספר פעמים בשבוע" ביחס לארבעת המקורות המשתנה קיבל ציון 16. אלפא קרוונבך שחושב עבור המדד המצרפי (0.77) מעיד על מהימנות פנימית. התפלגות ההורים לפי מדד זה מוצגת בלוח ג7'. כמו כן נבנה משתנה דיכוטומי שקיבל את הערך 1 אם ציון המדד חיובי ואת הערך 0 אם הציון שווה לאפס.

לוח ג7': ציון המדד	0	1-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13-16	סה"כ
שיעור ההורים (%)	22.6	16.3	17.6	12.5	12.7	6.7	7.5	4.0	100

מדד התנהלות פיננסית – מעקב אחר חשבונות וחשבוניות: המדד נבנה על בסיס שלוש שאלות: שתי השאלות הראשונות הן על מעקב ב-12 החודשים האחרונות אחר חשבון עובר ושב וחשבונות הבית לתשלום (כמו חשבונות חשמל ומים), בהתאמה, כאשר תדירות המעקב נעה בין 0 (לא עקבתי כלל) לבין 4 (פעם בשבוע או יותר). מדד ציון המעקב נע בין 0 עבור מי שענה שלא עקב כלל אחר חשבון עו"ש ואחר חשבונות הבית ל-8 מי שענה שעקב פעם בשבוע או יותר אחר חשבונות אלה. אלפא קרוונבך עומד על 0.69. התפלגות ציון המעקב אחר חשבונות מופיע בלוח ג8'. כמו כן, נבנה מדד דיכוטומי המקבל את הערך 1 אם הציון גדול מ-5 ואת הערך 0 אם הציון נע בין 0-5.

לוח ג'8': ציון המדד	0	1	2	3	4	5	6	7	8	סה"כ
(%) ההורים	1.1	0.7	3.1	3.7	8.5	10.6	23.4	21.3	27.6	100%

מדד אוריינות סובייקטיבית: הערכת ההורה את רמת האוריינות שלו, התבססה על שתי שאלות: האחת היא "באיזו מידה אתה מעריך את הידע שלך בנושאים כספיים?", והשנייה "באיזו מידה אתה מעריך שהידע שלך מספיק כדי שתוכל לבחור היכן להשקיע את כספי החיסכון לטווח ארוך?". מידת ההערכה נעה בין 1 (בכלל לא) ל-5 (במידה רבה מאוד). מאחר והשאלה הראשונה נוגעת לכלל הנושאים הכספיים, ולא דווקא לבחירת אפיקי השקעה שעבורה נדרש ידע רב יותר, מידת הערכת הידע גבוהה יותר. יחד עם זאת, המתאם במידת ההערכה של הידע בין שתי השאלות גבוה ועומד על 0.71. התפלגות המשיבים לכל אחת מהשאלות מוצגת בלוח ג'9'.

מדד האוריינות הסובייקטיבית על בסיס שתי השאלות גם יחד נע בין 2 עבור מי שהשיב בכלל לא מעריך בשתי השאלות לבין 10 עבור מי שהשיב שהוא מעריך במידה רבה בשתי השאלות. התפלגות ההורים לפי ציון המדד מוצגת בלוח ג'10'. אלפא קרונבך למהימנות הפנימית של המדד המצרפי שווה ל-0.83. כמו כן, חושב משתנה עם 3 קטיגוריות של ציון המדד המצרפי: ציון 2 עד 4, ציון 5 עד 7 וציון 8 עד 10.

לוח ג'9': פירוט שאלות על הערכה סובייקטיבית של ידע	1	2	3	4	5	סה"כ
"באיזו מידה אתה מעריך את הידע שלך בנושאים כספיים?"	2.9%	16.5	43.1	29.2	8.3	100%
"באיזו מידה אתה מעריך שהידע שלך מספיק כדי שתוכל לבחור היכן להשקיע את כספי החיסכון לטווח ארוך?"	12.8	26.6	35.1	18.6	6.9	100%

לוח ג'10': ציון המדד	2	3	4	5	6	7	8	9	10	סה"כ
שיעור ההורים (%)	2.3	5.8	14.6	14.9	25.3	14.0	14.8	2.7	5.6	100%

ד. תכונות אישיות, אמון באנשים ובמוסדות, הון חברתי ושיעור רצון מהחיים

שנאת סיכון: השאלון כולל שתי שאלות להערכת מידת שנאת הסיכון של ההורה המשיב. השאלה הראשונה (שמופיעה, למשל, בסקר האירופאי SHARE) מוצגת בלוח ד'1, והתשובות 1 עד 4 מדרגות את רמת שנאת הסיכון, משנאת סיכון רבה לאהבת סיכון. בשאלה השנייה (המופיעה, למשל, בסקר האוסטרי וסקרי הלמ"ס) ההורה מתבקש להביע את מידת הסכמתו להיגד "עבור חיסכון אני מעדיף מכשירי השקעה בטוחים ונמנע מסיכון", שנע בסולם מ-1 (אהבת סיכון) עד 5 (שנאת סיכון). מאחר וכיוון סולם הערכים של שאלה זו הפוך מזה של הקודמת, בוצע היפוך בערכים, והתפלגות ההורים לאחר היפוך ערכי הסולם מוצגת בלוח ד'2. כמו כן, על בסיס שאלה זו הוגדר משתנה

דיכוטומי המקבל את הערך 1 עבור שונא (ענה 1 או 2) ואת הערך 0 עבור אוהב סיכון. בכל מודל שייאמד במסגרת מחקר זה תיבחר השאלה הטובה ביותר מבחינת כוח ההסבר.

שיעור המשיבים (%)	לוח ד'1: הערכת שנאת סיכון לפי השאלה "כאשר אנשים משקיעים את חסכוניתיהם הם רשאים לבחור בין מסלול המעניק תשואה (הרווח הצפוי על ההשקעה) יחסית נמוכה עם סיכון מועט (למשל פיקדון בבנק) לבין מסלול עם תשואה גבוהה וסיכון גבוה יותר (למשל מניות). איזה מהמשפטים הבאים הכי תואם את בחירתך?"
22.2	1. איני מוכן לקחת שום סיכון כספי (שונא סיכון)
24.2	2. מוכן לקחת סיכון כספי נמוך בציפייה לרווח נמוך
39.4	3. מוכן לקחת סיכון כספי ממוצע בציפייה לרווח ממוצע
14.2	4. מוכן לקחת סיכון כספי משמעותי בציפייה לרווח משמעותי (אוהב סיכון)
100%	סה"כ

סה"כ	5	4	3	2	1	לוח ד'2: שנאת סיכון לפי ההיגד "עבור חיסכון אני מעדיף מכשירי השקעה בטוחים ונמנע מסיכון"
	איני מסכים כלל	מסכים במידה מועטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד	
100	7.9	15.4	32.7	31.5	12.4	התפלגות (לאחר היפוך)

אופטימיות: ציון מדד האופטימיות יחושב לפי מידת ההסכמה ל-4 היגדים המוצגים בלוח ד'3. מידת ההסכמה בכל היגד נעה בין 1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים במידה רבה מאוד). יש לשים לב שההיגדים השלישי והרביעי מנוסחים בכיוון הפוך לשני הראשונים, ולפיכך בוצע היפוך של ערכי הסולם להיגדים אלה, כך שערך גבוה יותר יעיד על אופטימיות רבה יותר.

ערכיו של מדד האופטימיות המצורף נעים בין 4 עבור מי שאינו אופטימי כלל (מי שציון 1 ביחס לכל ההיגדים) ל-20 עבור האופטימי ביותר (מי שציון 5 לכל ההיגדים), ואלפא קרונבך למהימנות הפנימית שווה ל-0.69. התפלגות המשיבים לפי ציון המדד מוצגת בלוח ד'4. כמו כן, הוגדר משתנה דיכוטומי המקבל את הערך 1 אם ציון האופטימיות שווה או גדול מ-15.

שיעור האופטימיים מאוד (בשתי הדרגות הגבוהות לאחר ההיפוך)	לוח ד'3: ההיגדים להערכת מידת האופטימיות
46.5%	בתקופות של אי וודאות, אני בדרך כלל מצפה לטוב
43.4%	אני תמיד אופטימי ביחס לעתיד שלי
60.5%	רק לעתים רחוקות אני חושב שהדברים יסתדרו בדרך שלי
57.2%	רק לעתים רחוקות אני סומך שיקרו לי דברים טובים

*המתאם בין שני ההיגדים הראשונים והמתאם בין שני ההיגדים האחרונים גבוהים (0.61 ו-0.58, בהתאמה), אך המתאמים בין זוגות אחרים נמוכים יחסית.

שיעור (%) ההורים	לוח ד'4: ציון מדד האופטימיות
2.4	4-8
6.4	9-10
22.6	11-12
21.9	13-14
23.0	15-16
15.7	17-18
7.9	19-20
100%	סה"כ

העדפת תצרוכת בהווה: העדפת תצרוכת בהווה על פני העתיד נמדדה לפי מידת ההסכמה להיגד "אני מעדיף להוציא כסף היום במקום לחסוך לעתיד" בסולם של 1 (איני מסכים כלל) עד 5 (מסכים במידה רבה מאוד). התפלגות המשיבים מוצגת בלוח ד'5. כמו כן הוגדר משתנה דיכוטומי המקבל את הערך 1 אם המשיב ענה שהוא אינו מסכים כלל.

סה"כ	5	4	3	2	1	לוח ד'5: "אני מעדיף להוציא כסף היום במקום לחסוך לעתיד" התפלגות ההורים (%)
100.0%	1.5	5.3	22.3	32.0	38.9%	

אמון באנשים ואמון במוסדות: שאלת האמון התייחסה לאנשים ול-3 מוסדות – ממשלה, המוסד לביטוח לאומי ומוסדות פיננסיים המנהלים את ההשקעות והחסכונות, ומידת האמון נעה בין 1 (בכלל לא) ל-5 (במידה רבה מאוד). עבור כל אחד מהמוסדות הוגדר משתנה דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה 3 או 4 או 5 (נותנים אמון במידה מסוימת, רבה או רבה מאוד).

לגבי שלושת המוסדות נבנה גם מדד מצרפי שערכיו נעים בין 3 (אינם נותנים כלל אמון במוסדות) ל-15 (נותנים במוסדות אמון במידה רבה), והם מוצגים בלוח ד'7. אלפא קרונבך למדד הוא 0.7. ההתפלגות לפי מידת האמון באנשים מופיעה בלוח ד'8. כמו כן הוגדר משתנה אמון עם 3 קטיגוריות של ציון לרמת האמון: 3-6, 7-9 ו-10 ומעלה.

לוח ד'6: מידת האמון באנשים ובמוסדות	שיעור (%) ההורים שנותנים אמון במידה מסוימת, רבה או רבה מאוד
ממשלה	35.4%
המוסד לביטוח לאומי	54.4%
מוסדות פיננסיים שמטפלים בחסכונות/השקעות	70.4%

סה"כ	12-15	11	10	9	8	7	6	5	4	3	לוח ד'7: מדד האמון במוסדות
100%	5.2	5.3	8.5	17.4	14.0	14.5	14.3	9.8	4.5	6.7	(%) ההורים

סה"כ	5	4	3	2	1	לוח ד'8: אמון באנשים אחרים
100.0	1.5	16.5	44.6	24.2	13.3	התפלגות ההורים (%)

עמדה כלפי הממשלה - התחשבות בצרכים בקביעת מדיניות: ההורים נדרשו לציין את מידת הסכמתם בסולם של 1 עד 5 (מסכים במידה רבה מאוד) להיגד "הממשלה מתחשבת בצרכים של אנשים כמוך כאשר היא מתכננת או מבצעת רפורמה בתחומי הביטחון הסוציאלי". התפלגות ההורים לפי מידת ההסכמה מופיעה בלוח ד'9. בנוסף, נבנה גם משתנה דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה 3 או 4 או 5 (מסכים במידה מסוימת, רבה או רבה מאוד).

סה"כ	5	4	3	2	1	לוח ד'9: עמדה ביחס להתחשבות הממשלה בצרכים בעת קביעת מדיניות

100.0%	1.0	6.0	23.8	26.8	42.4	התפלגות ההורים (%)
--------	-----	-----	------	------	------	--------------------

עמדה כלפי המוסד לביטוח לאומי – אספקת שירותים באופן שוויוני: ההורים נדרשו לציין את מידת הסכמתם בסולם של 1 עד 5 (מסכים במידה רבה מאוד) להיגד " המוסד לביטוח לאומי מספק שירותים באופן שוויוני ללא הבדל מין, גיל ומגזר לכל קבוצות האוכלוסייה". התפלגות ההורים לפי מידת ההסכמה מופיעה בלוח ד'10. בנוסף לכך נבנה משתנה דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה 3 או 4 או 5 (מסכים במידה מסוימת, רבה או רבה מאוד).

לוח ד'10: עמדה כלפי ביטוח לאומי	1	2	3	4	5	סה"כ
התפלגות ההורים (%)	19.6	16.9	28.1	23.4	12.0	100.0%

הון חברתי: הון חברתי נמדד על ידי מספר הפעילויות החברתיות/ההשתתפויות בארגונים שדווחו על יד הפרט מבין רשימה של 8 פעילויות. משתנה רציף הנע בין 0 פעילויות (היעדר הון חברתי) לבין 8 פעילויות (הון חברתי מרבי). התפלגות ההורים לפי מספר הפעילויות מופיעה בלוח ד'12. כמו כן, הוגדר משתנה המקבל את הערך 1 אם המשיב ענה על 3 פעילויות ויותר.

לוח ד'11: מספר הפעילויות	0	1	2	3	4	5	6	7	8	סה"כ
הורים (%)	5.1	14.0	27.4	25.8	17.1	7.1	2.5	0.7	0.2	100.0

שביעות רצון מהחיים: בסולם שערכיו נעים בין 1 (כלל לא מרוצה) ל-5 (מרוצה במידה רבה מאוד). התפלגות ההורים לפי מידת שביעות הרצון מופיעה בלוח ד'12. כמו כן נבנה משתנה דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה 4 או 5 (מסכים במידה רבה או רבה מאוד).

לוח ד'12: שביעות רצון מהחיים	1	2	3	4	5	סה"כ
התפלגות ההורים (%)	2.5	5.0	27.1	44.5	20.9	100.0%

שביעות רצון מקשרים אישיים עם משפחה, חברים, מכרים ועוד: בסולם שערכיו נעים בין 1 (כלל לא מרוצה) ל-5 (מרוצה במידה רבה מאוד). התפלגות ההורים לפי מידת שביעות הרצון מקשרים אישיים מופיעה בלוח ד'13. נבנה גם משתנה דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה 4 או 5 (מרוצה במידה רבה או רבה מאוד). המתאם בין משתנה זה לבין שביעות רצון מהחיים הוא 0.83.

לוח ד'13: שביעות רצון מקשרים אישיים	1	2	3	4	5	סה"כ
התפלגות ההורים (%)	2.5	5.7	27.3	40.5	24.0	100.0%

לוח 4.3: סטטיסטיקה תיאורית – מדדים להתפלגות המשתנים התלויים במודלים של רגרסיה

אחוז/ממוצע	
89.3%	בחירה של אפיק חיסכון (1,232 הורים) : 1 = לפחות לילד אחד, 0=אחרת
65.7%	בחירה של אפיק חיסכון : 1 = קופת גמל לפחות לילד אחד
23.6%	2 = חיסכון בבנק (לאף ילד לא בחרו קופ"ג)
10.7%	3 = לא נבחר לאף ילד (ברירת מחדל)
	בחירה של מסלול השקעה בקופת גמל (742 הורים) :
11.9%	1 = סיכון מועט
26.4%	2 = סיכון בינוני
41.2%	3 = סיכון מוגבר
20.5%	4 = מסלול הלכה
	בחירה של אפיק/מסלול השקעה (1,033 הורים) :
23.2%	1 = סיכון מועט/מסלול הלכה
19.0%	2 = סיכון בינוני
29.6%	3 = סיכון מוגבר
28.2%	4 = חיסכון בבנק
	בחירה של אפיק/מסלול השקעה (1,033 הורים) :
51.4%	0 = קופ"ג במסלול סיכון מועט + מסלול הלכה + חיסכון בבנק
48.6%	1 = קופ"ג במסלול סיכון בינוני ומוגבר
70.0%	ההורים הגדילו את החיסכון לפחות לאחד מילדיהם (1,220) : 1=כן
ממוצע-3.97 סטיית תקן- 1.09 59%=1	שבעות רצון מהתוכנית חיסכון לכל ילד בסולם ליקרט של 1 (איני מסכים כלל) עד 5 (מסכים במידה רבה) (1,163 הורים) משתנה דיכוטומי : 1=במידה רבה או רבה מאוד, 0=אחרת
ממוצע	רמת הידע של כללי התוכנית (רציף שערכיו נעים בין 0 ל-4)
ממוצע- 2.21 סטיית תקן- 1.32 41.9%=1	עמדה כלפי ההיגד "עדיף שהממשלה תגדיל את קצבת הילדים " בסולם ליקרט של 1 (איני מסכים כלל) עד 5 (מסכים במידה רבה) משתנה דיכוטומי 1=איני מסכים כלל, 0= מסכים במידה כלשהי
ממוצע=5.9 (2.8)	עמדה בדבר השפעה חיובית של התוכנית בעתיד (רציף הנע בין 1 ל-9)
ממוצע=7.4 (1.9)	עמדה בדבר השפעה שלילית של התוכנית בהווה (רציף נע בין 1 ל-13)
ממוצע (סטיית תקן) (1.29) 3.66 (1.34) 3.07 (1.10) 3.99 (1.35) 2.40	עמדה כלפי 4 שינויים בכללי התוכנית, כל אחד בסולם ליקרט של 1 עד 5 : -הכפלת החיסכון - שינוי ברירת המחדל -לאפשר ניווד של תוכנית החיסכון בבנק -לאפשר משיכה מוקדמת בעת מצב חירום
(1.28) 2.58	להגדלת קצבות הילדים השפעה שלילית על היצע עבודה
20.8%	בחירת מסלול השקעה בהסדר הפנסיה (557) : 1. סיכון מועט/מסלול הלכה
37.5%	2. סיכון בינוני
41.7%	3. סיכון מוגבר
54.0%	בחירת אותו מסלול השקעה בשתי התוכניות (394) : 1= בחרו אותו מסלול
46.0%	בחירת אותו מסלול השקעה בשתי התוכניות כאשר נכללים גם החוסכים בתוכנית בנק (509) : 1= בחרו אותו מסלול

לוח 4.4: סטטיסטיקה תיאורית – מדדי התפלגות של משתנים מסבירים במודלים של רגרסיה

שם המשתנה המסביר	ממוצע/ פרופורציה	חציון	שכיח	סטטית תקן	טווח ערכים
מס. נפשות	4.5	4.0	4.0	1.58	+11-1
מס. ילדים בגיל 0-17 במשפחה (רציף)	2.39	2	2	1.54	1-12
מס. ילדים במשפחה (קטיגוריאלי): 2-1	64.6%				3-1
3	20.5%				
+4	14.9%				
גיל הילד הצעיר ביותר	8.1	5	0	5.4	0-17
גיל הילד הצעיר ביותר (קטיגוריאלי): עד גיל 6	54.2%				3-1
12-7	28.4%				
+13	17.4%				
גיל ההורה המשיב	40.0	39	37	8.9	19-70
מין ההורה המשיב	43.3%				0-1 (גבר=1)
מתגורר/ת עם בן/ת זוג	88.9%				0-1 (כן=1)
מקום לידה ישראל	87.5%				0-1 (כן=1)
מצב הבריאות של המשיב	87.3%				0-1 (טוב/טוב מאוד=1)
קבוצת אוכלוסייה דתיות/לאום					
יהודי חרדי	16.8%				3-1
ערבי	15.5%				
יהודי לא חרדי	67.7%				
השכלת ההורה המשיב					3-1
השכלה עד תיכונית מלאה עם בגרות	21.1%				
השכלה על תיכונית לא אקדמית	21.6%				
השכלה אקדמית- המשיב	57.3%				
השכלה אקדמית דיכוטומי	57.3%				(אקדמי=1, אחרת=0)
השכלה אקדמית של בן/בת הזוג דיכוטומי	64.0%				0-1 (אקדמי=1)
האם הלימודים קשורים לכלכלה	2.2	2	1	1.26	1-5
המחליט בעניינים כספיים יומיומיים:	45.8%				0-1 (המשיב מחליט=1)
במשותף עם בן/בת הזוג	54.2%				
מצב כלכלי פיננסי					
עובד (כן=1)	90.2%				0-1
הערכת מצב כלכלי (קושי לכסות הוצאות)	2.44	2	2	1.15	1-5
הערכת מצב כלכלי (חובות וחסכונות)	3.34	4	4	1.17	1-5
הערכת מצב כלכלי – מדד מצרפי	5.78	6	6	2.05	2-10
השקעות/חסכונות	2.53	2	2	1.84	0-8
השקעות חסכונות – לפחות ממקור אחד=1	84.5%				0-1
בעלות על דירה (כן=1)	72.6%				0-1
אוריינות פיננסית					
אוריינות בסיסית א'	1.74	2	3	0.98	0-3
אוריינות בסיסית ב'	2.18	2	2	0.97	0-3
אוריינות מורחבת	6.5	7	9	2.93	0-11
ידע בחישוב	3.13	3	4	0.99	0-4
חיפוש מידע כלכלי	4.6	3	0	4.1	0-16
מעקב אחר חשבונות	6.15	6	8	1.8	0-8
אוריינות סובייקטיבית	6.04	6	6	1.87	2-10
תכונות אישיות					
הון חברתי	2.72	3	2	1.44	0-8
שנאת סיכון – מדד א' (SHARE)	2.46	3	3	0.99	1-4

1-4	0.95	1	2	1.87	שנאת סיכון-מדד ב' (למ"ס, לאחר היפוך ערכי הסולם וחיבור שתי הקטיגוריות 4 ו-5)
4-20	2.91	12	14	14.29	אופטימיות
1-5	1.0	1	2	2.03	העדפת תצרוכת בעתיד
3-15	2.42	9	8	7.5	אמון במוסדות
1-5	0.94	3	3	2.68	אמון באנשים
1-5	1.0	1	2	1.96	עמדה כלפי התחשבות הממשלה בצרכים
1-5	1.29	3	3	2.91	עמדה כלפי ביטוח לאומי-טיפול שוויוני
1-5	0.92	4	4	3.76	שביעות רצון מהחיים
1-5	0.96	4	4	3.78	שביעות רצון מקשרים
1-5	1.26	1	2	2.2	האם הלימודים קשורים לכלכלה

המשך לוח 4.4: סטטיסטיקה תיאורית – מדדי התפלגות למשתנים קטיגוריאליים נוספים שנוצרו

פרופורציה של הערך 1	משתנה קטיגוריאלי	שם המשתנה המסביר
43.6%=1	1= די בקלות/בקלות/ בקלות רבה =0 בקושי	הערכת מצב כלכלי (קושי לכסות הוצאות)
57.3%=1	1= חוסכים הרבה או מעט, =0 אחרת	הערכת מצב כלכלי (חובות וחסכונות)
		אוריינות פיננסית
58.3%=1	1= 2 ויותר תשובות נכונות, =0 אחרת (או 1 תשובה נכונה)	אוריינות בסיסית א'
76.8%=1	1= 2 ויותר תשובות נכונות, =0 אחרת (או 1 תשובה נכונה)	אוריינות בסיסית ב'
17.9%=1 40.8%=2 41.3%=3	קטיגוריאלי, 1=0-3, 2=5-7, 3=8-11	אוריינות מורחבת
77.7%=1	דיכוטומי, 1= 3 ויותר נכון, =0 0-2 תשובות נכון	ידע בחישוב
77.4%=1	1= ציון המדד הוא 1 ומעלה, =0 ציון מדד 0	חיפוש מידע כלכלי
72.8%	1= ציון המעקב 5 ומעלה, =0 אחרת	מעקב אחר חשבונות
22.6%=1 54.2%=2 23.2%=3	קטיגוריאלי, 1= ציונים 2-4 2= ציונים 5-7 3= ציונים 8-10	אוריינות סובייקטיבית
		תכונות אישיות
23.4%=0 76.4%=1	דיכוטומי, 1= שונא סיכון (ענה 1 או 2 בסולם ההפוך), =0 אוהב סיכון (ענה 3 או 4)	שנאת סיכון-מדד ב' (לאחר היפוך ערכים)
46.6%=1	1= אם ציון האופטימיות שווה או גדול מ-15, =0 אחרת	אופטימיות
37.5%=1	1= ענה איני מסכים, =0 ענה אחרת 2-5	העדפת תצרוכת בעתיד
35.3%=1 45.9%=2 18.2%=3	קטיגוריאלי: 1= ציון 1-6, 2= ציון 7-9, 3= 11 ומעלה	אמון במוסדות
35.3%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	אמון בממשלה
54.5%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	אמון בביטוח לאומי
70.4%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	אמון במוסדות פיננסיים
62.5%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	אמון באנשים
30.8%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	עמדה כלפי הממשלה
63.6%=1	1= ענה 3,4 או 5 בסולם, =0 ענה 1 או 2	עמדה כלפי ביטוח לאומי
65.4%=1	1= ענה 4 או 5 בסולם, =0 אחרת	שביעות רצון מהחיים
64.4%=1	1= ענה 4 או 5 בסולם, =0 אחרת	שביעות רצון מקשרים
53.5%=1	1= 3 ויותר פעילויות, =0 0-2 פעילויות	הון חברתי

פרק 5: חיסכון לכל ילד – תיאור דפוסי הבחירה של אפיקי החיסכון ומסלולי ההשקעה וניתוח תוצאות האמידה של המודלים הסטטיסטיים

במסגרת השאלון נאסף מידע על גיל הילדים ועל הבחירה של ההורים או של הביטוח הלאומי עבור ששת הילדים הצעירים ביותר במשפחה בלבד. ילדים במקום השביעי ואילך במשפחות עם 7 ילדים ויותר מהווים כ-2.8% מכלל הילדים (כ-80 מתוך כ-2943 ילדים) ורובם חיים במשפחות חרדיות²¹. לילדים השביעיים ואילך נזקפה הבחירה שנעשתה עבור הילד השישי. בדיעבד, פעולה זו השפיעה בשוליים בלבד בשל מספרם הקטן של הילדים השישיים ואילך ובשל העובדה שרוב ההורים היו עקביים בבחירת אפיק החיסכון עבור כל ששת ילדיהם וסביר שעקביות זו נשמרה גם לגבי הילדים השביעיים ואילך. בפרק זה נציג ממצאים מרכזיים הנוגעים לדפוסי הבחירה של אפיקי החיסכון – קופת גמל או תכנית בנק או היעדר בחירה פעילה – ושל מסלולי ההשקעה למי שבחרו קופת גמל וכן של הבחירה של ההורים להגדיל את החיסכון ב-50 ₪ על חשבון קצבת הילדים המגיעה לילד. בכל אחד מחלקי הפרק נציג תחילה את הסטטיסטיקה התיאורית ולאחר מכן את תוצאות אמידת המודלים הסטטיסטיים. הנספח לפרק מציג ממצאים על זהות ההורה האחראי על קבלת החלטות בנושאים כספיים יומיומיים (המשיב, בן/בת הזוג שלו או במשותף) ובקבלת החלטות לגבי תוכנית חיסכון לכל ילד וחסכוניות והשקעות אחרות של משק הבית.

5.1. דפוסי הבחירה של אפיקי חיסכון ותוצאות אמידת מודל הסתברותי

5.1.1 סטטיסטיקה תיאורית

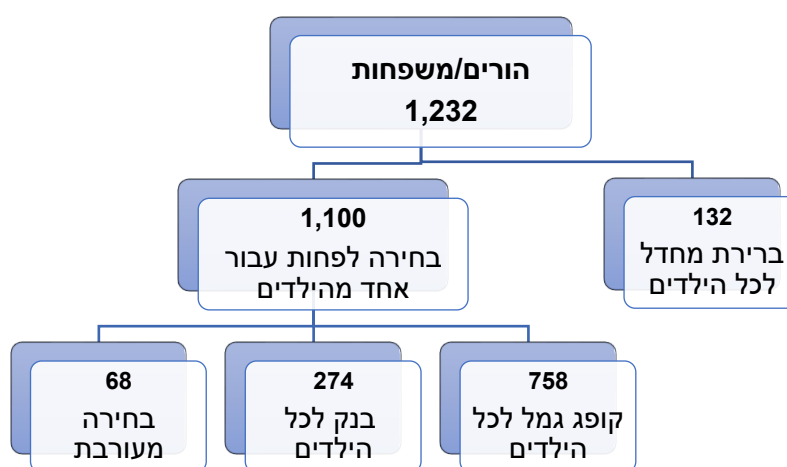
ניתוח דפוסי הבחירה של ההורים נערך על 1,232 משפחות²² שבהן חיים 2,943 ילדים ומתוכם 2,858 ילדים ראשוניים עד שישיים. איור א' מציג את דפוסי הבחירה של המשפחות בחלוקה בין מי שבחר מיוזמתו קופת גמל או תוכנית בנק לפחות עבור ילד אחד (1,100 הורים) לבין מי שהביטוח הלאומי בחר עבור כל ילדיו את ברירת המחדל ובחלוקה בין מי שבחר לכל ילדיו בחירה זהה – קופת גמל או תוכנית בנק- לבין מי שבחר בחירה מעורבת (קופת גמל ו/או בנק ו/או ברירת מחדל). שני הממצאים הבולטים הם: הראשון הוא שכ-89% מההורים שהשתתפו בסקר (כ-לאחר שקלול) בחרו מיוזמתם אפיק חיסכון לפחות עבור ילד אחד וכ-11% בלבד מההורים לא יזמו בחירה כלשהי. זאת, בניגוד לנתוני המוסד לביטוח לאומי שלפיהם ברירת מחדל הופעלה עבור כשליש מתוכניות החיסכון הפעילות. הממצא השני הוא שכמעט כל ההורים היו עקביים בבחירה שלהם - בחרו לכל ילדיהם אותו אפיק חיסכון – קופת גמל או בנק- או שהותירו למוסד לביטוח לאומי להפעיל את ברירת מחדל עבור כל ילדיהם.

²¹ כ-60% מהילדים השביעיים ואילך חיים במשפחות יהודיות חרדיות, כ-20% במשפחות יהודיות לא חרדיות וכ-20% במשפחות ערביות.

²² כ-6% מכלל הילדים במדגם היו בני פחות מחצי שנה במועד ההשבה על השאלון. כ-80% מההורים פתחו לילדים תכנית חיסכון לפני שמלאו להם 6 חודשים (82% בקרב יהודים ו-64% בקרב ערבים). ב-14 משפחות לא נפתחה לילד מתחת לגיל חצי תכנית חיסכון, כאשר 5 מתוכן היו עם ילד אחד והאחרות עם מידע מלא על תכנית החיסכון לשאר הילדים. לפיכך, השמטנו את 5 התצפיות מהמדגם ומספר התצפיות ירד ל-1,232 והשלמנו את המידע לגבי האחרות לפי סוג התוכנית שנבחרה עבור הילדים המבוגרים יותר במשפחה.

מטבע הדברים העקביות בבחירה רלוונטית למשפחות עם 2 ילדים ויותר. 5.5% בלבד מכלל ההורים (שלהם 8% מכלל הילדים) ו-8% מכלל ההורים עם 2 ילדים ויותר בחרו לילדיהם אפיקים שונים. ברוב המקרים הבחירה המעורבת כללה קופת גמל (עם בנק או עם ברירת מחדל). ההורים שבחרו אפיקי חיסכון שונים עבור ילדיהם נבדלים במאפייניהם מכלל ההורים באוכלוסיית הסקר: שיעור גבוה של ערבים (40% בהשוואה ל-16%), של משפחות גדולות עם 4 ילדים ויותר (30% בהשוואה לכ-15%) ושל משפחות שאינן חוסכות או המתקשות לחסוך או לעמוד בהוצאות משק הבית (80% בהשוואה ל-40%). מהתרשמות כללית אפשר לומר שקבוצה זו דומה במאפייניה יותר לקבוצת ההורים שלא יזמו בחירה לאף אחד מילדיהם או לקבוצת ההורים שבחרו תוכנית חיסכון בבנק.

איור א': דפוסי בחירה של סוג תוכנית החיסכון שנפתחה עבור הילדים
(נתוני הסקר שאינם מתוקנים להתפלגות המשפחות "האמיתית")

לוח 5.1: היכן בחרו ההורים לפתוח תוכנית חיסכון לכל ילד לפי קבוצת לאום ודתיות (כולל ילדים שביעיים ואילך וכולל תיקון להתפלגות הילדים לפי קבוצת אוכלוסייה "האמיתית")*

סה"כ	ברירת מחדל	בנק	קופת גמל	מספר ילדים במדגם מתוקן
2,941	381	764	1,796	סה"כ
2,273	226	404	1,643	יהודים
1,731	165	362	1,204	לא חרדים
542	61	42	439	חרדים
667	155	360	152	ערבים
התפלגות הילדים לפי סוג בחירה (אחוזים)				
100	13.0	26.0	61.1	סה"כ
100	9.9	17.8	72.3	יהודים
100	9.5	20.9	69.6	לא חרדים
100	11.2	7.8	81.0	חרדים
100	23.3	53.9	22.8	ערבים

*תיקון לפי ההתפלגות בסקר הוצאות המשפחה. תיקון לפי סקר כוח אדם מניב כמעט אותן תוצאות.

לוח 5.1 מראה את התפלגות אוכלוסיית הילדים לפי אפיק החיסכון: ההורים בחרו קופת גמל עבור 61% מכלל הילדים ותוכנית בנק עבור 26% מהילדים. ל-13% מהילדים הביטוח הלאומי בחר את ברירת המחדל. נתוני הסקר מלמדים ש-56% מההורים שלא יזמו בחירה לילד הצעיר שלהם לא

ידעו להשיב איזה אפיק נבחר עבורו על ידי המוסד לביטוח לאומי. שיעור העונים 'לא יודע' דווקא גבוה יותר בקרב יהודים (ובמיוחד בקרב מי שלא הגדירו את דתיותם כחילוניים) מאשר בקרב ערבים - 62% בהשוואה ל-39%²³. הנתונים מעידים בראש ובראשונה על הבדלים משמעותיים בין יהודים לערבים ביחס לאפיק החיסכון שהם בחרו. בעוד שהבחירה בקופת גמל היתה השכיחה ביותר אצל יהודים (72%) ועוד יותר אצל החרדים (81%), הבחירה בתוכנית חיסכון בבנק היתה השכיחה ביותר אצל הערבים (54%). גם "הבחירה" בברירת המחדל היתה שכיחה יותר אצל הערבים - 23% בהשוואה ל-10% אצל יהודים.

הורים שבחרו תכנית חיסכון בבנק עבור הילד הצעיר ביותר נשאלו על סוג מסלול החיסכון. מלוח 5.2 עולה שקצת מעל שליש מההורים (כ-37%) לא ידעו לענות, נתון שמעיד על אוריינות נמוכה יחסית בקרב החוסכים בתוכניות בנק. כ-39% מכלל ההורים בחרו במסלול של ריבית קבועה ללא הצמדה למדד וכ-17% עם הצמדה למדד. כ-7% בלבד בחרו מסלול עם ריבית משתנה בהתאם לריבית הפריים. כ-42% מההורים בחרו מסלולים עם תחנות יציאה כל חמש שנים (35% ממי שבחרו מסלול בריבית קבועה ללא הצמדה למדד ו-60% ממי שבחרו ריבית קבועה עם הצמדה למדד או ריבית המשתנה עם ריבית הפריים). לא נמצאו הבדלים של ממש בין יהודים לערבים.

לוח 5.2 - הורים שבחרו בתוכנית חיסכון בבנק עבור הילד הצעיר ביותר לפי מסלול החיסכון (%)

סה"כ	יהודים	ערבים	סה"כ
ריבית קבועה לא צמודה למדד	40.0	38.1	39.3
ריבית קבועה צמודה למדד	15.8	17.3	17.3
ריבית משתנה בהתאם לריבית הפריים	6.3	7.7	6.8
לא יודע	37.9	34.4	36.6
סה"כ	100.0	100.0	100.0

כאן המקום לעמוד על ייצוג החסר בסקר של שיעור הילדים שהביטוח הלאומי פתח עבורם תוכנית חיסכון בהתאם לברירת המחדל - 13% מכלל הילדים בסקר בהשוואה ל-35% מכלל התוכניות הפעילות ב-2022 בהתאם לנתונים שפורסמו על ידי המוסד לביטוח לאומי (דוח חיסכון ארוך טווח לכל ילד וילדה, מאי 2022). שני הסברים אפשריים לפער משמעותי זה. ההסבר הראשון נעוץ במגבלות של סקר אינטרנטי שעליהם כבר עמדנו בפרק המתודולוגיה. הורים עם השכלה נמוכה ואוריינות אינטרנטית ופיננסית נמוכות אינם מיוצגים דיים בפאנל המשיבים שממנו חברת הסקרים שלפה את המדגם וכפי שיפורט בהמשך אלה הם גם מאפייני ההורים הנוטים שלא ליזום בחירה של אפיק חיסכון לכל ילד ולהותיר את הבחירה בידי הביטוח הלאומי. הבעייתיות נותרה בעינה גם לאחר התיקון "הדמוגרפי" שביצענו בסקר. ניתן ללמוד על השפעת הקשיים באוריינות פיננסית ואינטרנטית וברמת ההיכרות עם כללי התוכנית על היוזמה לבחור אפיק חיסכון או מסלול השקעה מהסיבות שציינו ההורים בתשובתם לשאלה מדוע הם הותירו לביטוח הלאומי את הבחירה של

²³ בקרב יהודים: 28% ענו שהביטוח הלאומי פתח קופת גמל בסיכון מועט לילד הצעיר ביותר שעבורו הם לא יזמו בחירה ול-16% פתחו תוכנית חיסכון בבנק. השיעורים בקרב ערבים 41% ו-21%, בהתאמה.

תוכנית החיסכון עבור הילד הצעיר ביותר. כ-30% השיבו שאין להם את הידע הנחוץ כדי להחליט היכן לפתוח את החיסכון ובאיזה מסלול השקעה, כ-22% השיבו שהם לא היו מודעים לכך שניתנו 6 חודשים בלבד כדי לפתוח את החיסכון, כ-14% ידעו שהביטוח הלאומי יבחר עבורם במידה והם לא יבחרו וכ-35% ענו ללא סיבה מיוחדת או שלא ידעו. הסבר נוסף, שמקבל אישוס מנתונים שונים שעלו בסקר, הוא שחלק מההורים שלא יזמו בחירה ידעו מראש או בדיעבד (למשל, לפי דיווח שמקבלים מקופת הגמל או מהבנק) את אפיק החיסכון שהמוסד לביטוח לאומי בחר במקומם ודיווחו על בחירת אפיק זה בסקר.

במטרה לעמוד על מאפייניהם של ההורים שלא יזמו בחירה של אפיק חיסכון לאף אחד מהילדים בהשוואה להורים שיזמו בחירה לפחות עבור ילד אחד נערכו שני ניתוחים סטטיסטיים. (א) השוואה בין שתי התפלגויות ובדיקת הקשר הסטטיסטי בין המשתנה בחר/לא בחר לפי מספר משתני מפתח הרלוונטיים לבחירה של אפיק חיסכון (באמצעות מבחן חי בריבוע לבדיקת אי תלות). (ב) אמידת מודל רגרסיה לוגיסטית להסתברות להשתייך לאחת משתי האוכלוסיות שתוצאותיה יוצגו בהמשך.

לוח 5.3 : סטטיסטיקה תיאורית: שיעור ההורים שלא יזמו בחירת תוכנית חיסכון לאף אחד מהילדים לפי משתנים נבחרים (אחוזים)

המשתנה דתיות	אחוז מתוך תת הקבוצה		
	לא-חרדי	ערבי	חרדי
	9.4	17.3	10.1
מספר ילדים	3	2	1
	5.9	8.7	16.4
השכלה	אקדמית	על תיכונית	עד תיכונית
	7.9	13.2	15.8
הון חברתי		+3 פעילויות	0-2 פעילויות
		8.3	13.4
אוריינות סובייקטיבית	רמה גבוהה	רמה בינונית	רמה נמוכה
	4.2	11.1	16.5
שנאת סיכון		שונא סיכון	אוהב סיכון
		11.4	7.6
אמון במוסדות פיננסיים		בינונית/גבוהה	רמה נמוכה
		8.9	15.1
חסרונות/השקעות		יש חסכונות	אין חסכונות
		8.5	22.5
הערכת מצב כלכלי		חוסכים	לא חוסכים
		8.4	13.9
מצב בריאות		טוב/טוב מאוד	סביר ומטה
		9.9	16.7

השיעור בכלל האוכלוסייה הוא 10.7%. המשלים של כל אחוז ל-100 הוא האחוז של ההורים שכן יזמו בחירה בכל תת קבוצה. מבחן חי בריבוע לבדיקת אי תלות בין משתנים העיד על קיומו של קשר מובהק בין כל אחד מהמשתנים שבלוח לבין המשתנה "בחר אפיק חיסכון לפחות לילד אחד /לא בחר". גם מבחן קרמר לעוצמת הקשר נמצא מובהק. לא נמצא קשר מובהק עם מגדר וגיל ועם תכונות הפרט כמו אופטימיות ורמת האמון בממשלה או את במוסד לביטוח לאומי.

לוח 5.3 מלמד שבקרב הערבים נמצא שיעור גבוה יותר (17.3%) של מי שלא בחר לכל ילדיו אפיק חיסכון מאשר בקרב החרדים (9.4%) או הלא-חרדים (10.1%). שיעור של מי שלא בחר יורד עם עליית מספר הילדים, אם כי לא באופן ליניארי, וגם עם עליית רמת ההשכלה. בקרב בעלי השכלה נמוכה 15.8% לא בחרו אפיק חיסכון לעומת בקרב בעלי השכלה אקדמית. תמונה דומה עולה בהתייחס לאוריינות סובייקטיבית. ההורים שלא בחרו לילדיהם אפיק חיסכון מאופיינים בשיעור

גבוה יותר של חסרי נכסים פיננסיים ושל חסכוניות כמו גם שיעור גבוה יותר של מתקשים בכיסוי ההוצאות של משק הבית כמו גם שיעור גבוה יותר של הנותנים רמה נמוכה של אמון במוסדות פיננסיים, של בעלי רמה נמוכה של הון חברתי (במונחי פעילויות חברתיות) ושל המעריכים את בריאותם כסבירה ומטה.

5.1.2 תוצאות אמידת המודל

לוח 5.4 מביא את תוצאות האמידה של מודל רגרסיה לוגיסטית שהמשתנה התלוי בו הוא שההורה בחר אפיק חיסכון לפחות לילד אחד (=1) או לא בחר לאף אחד מהילדים- ברירת מחדל (=0). בשל מגבלת הנתונים שצוינה בפרק המתודולוגיה (בעיקר תאים עם שכיחות אפס) כללנו במודל רגרסיה זה וגם במודלים הבאים מספר קטן יחסית של משתנים מסבירים, וזאת כצפוי במחיר של אובדן מסוים בשונות מוסברת. סדרת המשתנים המסבירים כוללת משתנים דמוגרפיים של המשיב (דתי/לאום וגודל משפחה) ומשתנים שלהם השפעה על ההחלטות הפיננסיות (אוריינות סובייקטיבית, שנאת סיכון ועושר פיננסי) שהפרט מקבל. התוצאות עולות בקנה אחד עם הסטטיסטיקה התיאורית שהוצגה קודם לכן. הסיכויים שתופעל ברירת מחדל במקום שההורה יבחר אפיק חיסכון לאחד מהילדים נמוכים בכ-38% עבור יהודים מאשר ערבים, וכך גם למשפחות גדולות (41%) בהשוואה לקטנות. לעומת זאת סיכויים אלה גבוהים פי 2.6 עבור מי שאין לו עושר פיננסי מאשר מי שבבעלותו נכסים פיננסיים, ופי 3.8 עבור הורים שהעריכו שרמת האוריינות הסובייקטיבית שלהם נמוכה מאשר הורים שהעריכו שרמת האוריינות שלהם גבוהה. תוצאות הרגרסיה שבה גודל המשפחה הוחלף בשנאת סיכון מראה שאוהבי סיכון נטו יותר לבחור אפיק חיסכון, אם כי המובהקות של משתנה זה היתה גבולית.

לוח 5.4 : בחירה של אפיק חיסכון לפחות לילד אחד - מודל רגרסיה לוגיסטית

משתנה תלוי- ההורים בחרו אפיק חיסכון (קופת גמל או בנק) לפחות לילד אחד/ לא בחרו לאף ילד- ברירת מחדל (קבוצת הייחוס= הורים שבחרו אפיק חיסכון)		
יחס הסיכויים OR		
מודל א'	מודל ב'	משתנים מסבירים ¹
*** מובהק	מובהק	קבוע
0.618**	0.596**	קבוצת אוכלוסייה : יהודי
0.591**	-	גודל משפחה : 3+ ילדים
2.578***	2.524***	עושר פיננסי (אין נכסים)
-	0.657*	שנאת סיכון (אוהב סיכון)
3.815***	3.702***	אוריינות סובייקטיבית-רמה נמוכה
2.759**	2.619***	-רמה בינונית
1,232	1,232	N מספר תצפיות
0.096	0.10	מקדם ההסבר בריבוע Pseudo R ² Nagelkerke

קבוצת הייחוס : ערבי, 1-2 ילדים, יש נכסים פיננסיים, שונא סיכון, אוריינות סובייקטיבית גבוהה.

כדי להשלים את התמונה של המשתנים המשפיעים על בחירת אפיק החיסכון לוח 5.5 מציג את תוצאות האמידה של שני מודלים של רגרסיה לוגיסטית מולטינומית שבכל אחד מהם המשתנה התלוי בנוי משלוש קטיגוריות בהתאם לאפיק החיסכון שבחר ההורה : קופת גמל לפחות לילד אחד ; בנק לכל הילדים או לאחד מהם ובתנאי שלא בחרו קופת גמל ; הותיר לביטוח הלאומי לבחור את ברירת המחדל לכל הילדים. באמצעות הגדרה זו ההורים שבחרו בחירה מעורבת לילדיהם שויכו

לאחת משתי הקטיגוריות הראשונות²⁴. קבוצת הייחוס היא בחירת תכנית חיסכון בבנק. סדרת המשתנים המסבירים כוללת משתנים שעל פי הספרות משפיעים על ההחלטות הפיננסיות כמו אוריינות, שנאת סיכון ואמון במוסדות פיננסיים, המצב הכלכלי של המשפחה ומידת הדתיות. תוצאות מודל א' מלמדות שקבוצת החוסכים בקופת גמל שונה במאפייניה מקבוצת החוסכים בתוכניות בנק, שכן ההשפעה של כל המשתנים המסבירים מובהקת סטטיסטית. הסיכויים של חרדים לבחור קופת גמל ולא תוכנית בנק גבוהים פי 2.6 מזו של לא-חרדים ואילו הסיכויים של ערבים נמוכים ב-78.8% מזו של לא-חרדים. תוצאות צפויות אלה עולות בקנה אחד עם הסטטיסטיקה התיאורית שהצגנו קודם לכן: הבחירה הממוקדת של חרדים בקופת גמל במסלול הלכה והבחירה השכיחה יותר של ערבים בתוכניות בנק. הסיכויים לבחור בקופת גמל בקרב בעלי רמת אוריינות נמוכה ובינונית נמוכים ב-51.5% מסיכוייהם של בעלי רמת אוריינות גבוהה. הסיכויים של אוהבי סיכון לבחור קופת גמל גבוהים פי 1.8 מזו של שונאי סיכון. כמו כן, נטייתם של הורים שמצבם הכלכלי רע (בחובות / לא חוסכים) לבחור קופת גמל קטנה יותר (בכ-35%) מזו של הורים שמצבם הכלכלי טוב (יכולים לחסוך מעט או הרבה)²⁵.

לוח 5.5 : בחירה של אפיק חיסכון – קופת גמל או חיסכון בבנק או היעדר בחירה - מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

משתנה תלוי- אפיק החיסכון שההורים בחרו : קופת גמל לפחות עבור ילד אחד או תוכנית חיסכון בבנק (אך לא בחרו גמל לאף אחד מהילדים) או לא יזמו בחירה לאף אחד מהילדים (ברירת מחדל) (קבוצת הייחוס= הורים שבחרו חיסכון בבנק)				
מודל ב' יחס הסיכויים OR		מודל א' יחס הסיכויים OR		
לא יזמו בחירה	בחרו קופת גמל	לא יזמו בחירה	בחרו קופת גמל	משתנים מסבירים ¹
***מובהק	*** מובהק	***מובהק	*** מובהק	קבוע
2.179**	2.501***	2.172**	2.636***	קבוצת אוכלוסייה : חרדי
0.753	0.200***	0.745	0.213***	ערבי
0.812	0.487***	0.817	0.485 ***	אוריינות מורחבת (רמה נמוכה ובינונית)
0.887	1.701***	0.893	1.659***	שנאת סיכון (אוהב סיכון)
-	-	0.696	0.602***	הערכת מצב כלכלי (לא חוסכים)
0.132	0.569***	-	-	אמון במוסדות פיננסיים (אמון נמוך)
N=132	N=809	N=132	N=809	1,232=N
0.184 = R ² Nagelkerke המודל מובהק בכללותו		0.181 = Pseudo R ² Nagelkerke של מקדם ההסבר בריבוע של המודל בכללותו מובהק $2\chi(10) = 198, p < 0.000$		
הסטטיסטי Pearson chi-square לטיב ההתאמה של המודל מורה על התאמה טובה. במודל א' 69.2% מההורים סווגו נכון למסלולים שהם בחרו (שהוא גדול מ- 62.3% לפי הקריטריון של הקצאה אקראית לפי הפרופורציות של הקבוצות). במודל ב' אחוז במסווגים נכון הוא 68.9%. קבוצת הייחוס : לא חרדי, רמת אוריינות גבוהה, שונא סיכון, מצב כלכלי - חוסכים, אמון גבוה.				

תוצאות מודל ב' שנכלל בו המשתנה אמון במוסדות פיננסיים (במקום מצב כלכלי) מראות שסיכוייהם של הנותנים אמון נמוך במוסדות פיננסיים לבחור בקופת גמל (ולא בתוכנית בנק) נמוכה בכ-40% משל אלה הנותנים אמון. בהתייחסות לקבוצה שלא יזמה בחירה נמצא שההשפעה של כל

²⁴ 51 הורים שבחרו קופת גמל לפחות לילד אחד ו-17 הורים שבחרו חיסכון בבנק אך לא בחרו קופת גמל.
²⁵ החלפת המשתנה מצב כלכלי במשתנה עושר פיננסי מלמד שנטייתם של הורים ללא עושר פיננסי לבחור קופת גמל ולא תוכנית בנק קטנה מזו של הורים עם עושר פיננסי, אך הנטייה שלא ליזום בחירה גבוהה יותר.

המשתנים אינה מובהקת, למעט החרדים שלהם נטייה גבוהה יותר שלא ליזום בחירה מאשר לבחור תוכנית בנק - פי 2.2 מזו של לא חרדים. ניתן להסיק שקבוצה זו אינה שונה במאפייניה מקבוצת ההורים שבחרה תוכנית בנק.

ולבסוף, לוח 5.6 מציג תוצאות של מודל המתמקד בדמוגרפיה – מגדר ההורה המשיב, מספר הילדים במשפחה, גיל הילד הצעיר ביותר ודתיות/לאום²⁶. מעבר להשפעה המוכרת של משתנה הדתיות/לאום, ניתן לומר שהנטייה לבחור קופת גמל (ולא תוכנית בנק) קטנה יותר אצל נשים מאשר של גברים. כמו כן, הנטייה לבחור קופת גמל גבוהה יותר בקרב מי שיש לו 3 ילדים ויותר מאשר 1-2 ילדים, אך נמוכה יותר בקרב מי שגיל הילד הצעיר שלהם מעל 6 שנים מאשר בקרב מי שילדיו צעירים יותר. גם בהתייחסות לקבוצה שלא יזמה בחירה נמצא שנטייתן של נשים שלא ליזום בחירה במקום לבחור תוכנית בנק קטנה מזו של גברים. יחד עם זאת, בנייתו השפעת המגדר יש להביא בחשבון שבמשפחות רבות הבחירה היא פרי החלטה משותפת של שני בני הזוג.

לוח 5.6 : בחירה של אפיק חיסכון – קופת גמל או חיסכון בבנק או היעדר בחירה - מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

משתנה תלוי- אפיק החיסכון שהורים בחרו : קופת גמל לפחות עבור ילד אחד או תוכנית חיסכון בבנק (אך לא בחרו גמל לאף אחד מהילדים) או לא יזמו בחירה לאף אחד מהילדים (ברירת מחדל) (קבוצת הייחוס = הורים שבחרו חיסכון בבנק)		
יחס הסיכויים OR		
משתנים מסבירים ¹	בחרו קופת גמל	לא יזמו בחירה
קבוע	*** מובהק	לא מובהק
קבוצת אוכלוסייה : חרדי	1.953***	2.489**
ערבי	0.165***	0.779
מגדר המשיב (אישה)	0.654***	0.542***
מספר ילדים (+3)	1.367**	0.728
גיל הילד הצעיר ביותר (מעל 6 שנים)	0.737**	1.016
1,232=N	N=809	N=132
מקדם ההסבר בריבוע Pseudo R ² Nagelkerke = 0.152 . המודל בכללותו מובהק . 89% מההורים סווגו נכון לפי המודל (חיזוי).		

קבוצת הייחוס : יהודי לא חרדי , גבר , 1-2 ילדים, עד גיל 6.

5.2 דפוסי בחירה של קופות גמל לפי מסלולי השקעה

5.2.1 סטטיסטיקה תיאורית

ניתוח דפוס הבחירה של מסלולי השקעה בקופת גמל מופיע באיור ב'. 809 הורים דיווחו על בחירת קופת גמל לפחות עבור אחד מילדיהם : 758 בחרו קופת גמל לכל ילדיהם ו-51 בחרו לחלק מהילדים (בחירה מעורבת עם בנק או עם ברירת מחדל). 67 הורים לא בחרו מסלול השקעה לאף אחד מהילדים והם הושמטו מניתוח מודל הרגרסיה. 742 הורים בחרו מסלול השקעה לכל הילדים שעבורם הם בחרו קופת גמל : 702 בחרו לכל הילדים קופת גמל ומסלול השקעה ו- 40 בחרו רק לחלק מהילדים קופת גמל ומסלול השקעה. הרוב המכריע של ההורים (92%) בחרו אותו מסלול השקעה לילדיהם²⁷. הניתוח הסטטיסטי בחלק זה של הפרק מתייחס לקבוצת ה-742 הורים. כצפוי,

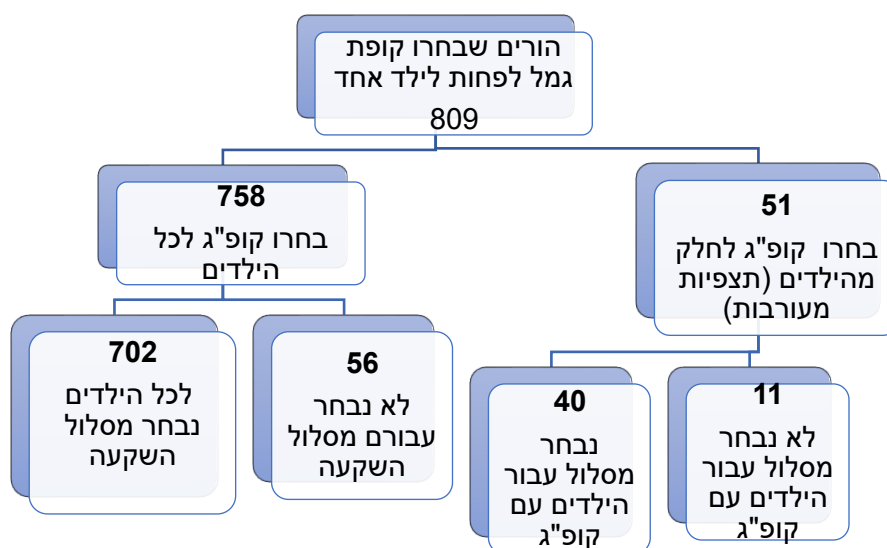
²⁶ בשל מגבלת הנתונים לא צרפנו את המשתנים הדמוגרפיים למודלים שבלוח הקודם.

²⁷ מתוך 702 המשפחות שבחרו קופת גמל ומסלול לכל הילדים: 683 משפחות בחרו אותו מסלול השקעה לכל הילדים, 18 בחרו שני מסלולי השקעה ומשפחה אחת בחרה 3 מסלולי השקעה. במקרים שהמשפחה בחרה יותר ממסלול אחד

בשל שכיחות גבוהה יותר של חיטון בבנק או של היעדר בחירה בקרב ערבים, שיעור הערבים בקבוצה זו נמוך מזה שבכלל אוכלוסיית הסקר (6% בהשוואה ל- 15.5%, נתונים לא מתוקנים). במקביל, שיעור הנשים נמוך יותר (52% בהשוואה ל-56.7%, בהתאמה), וזאת בשל הייצוג יתר של הנשים הערביות בסקר. כמו כן, ניתן גם להסיק מהנתונים שקבוצת ה-742 "חזקה" יותר במאפייניה ובמיוחד בתכונות הקשורות להחלטות פיננסיות.

לוח 5.7 מראה את התפלגות ההורים שבחרו קופת גמל ומסלול השקעה לפחות לילד אחד לפי רמת הסיכון של מסלול ההשקעה. מסלול ההשקעה עם סיכון מוגבר היה השכיח ביותר (41%) ואילו המסלול עם סיכון מועט היה הפחות נפוץ (12%). כרבע מההורים בחרו במסלול עם סיכון בינוני וחמישית מהם בחרו במסלול ההלכה (בעיקר היהודית).

איור ב': דפוסי בחירה של מסלולי השקעה בקופות גמל שהורים פתחו עבור ילדיהם (נתוני סקר שאינם מתוקנים להתפלגות המשפחות "האמיתית")

לוח 5.7: התפלגות ההורים שבחרו קופת גמל ומסלול השקעה לפי רמת הסיכון של מסלול ההשקעה (נתוני סקר לא מתוקנים להתפלגות המשפחות ה"אמיתית")

מסלול השקעה	סה"כ	עם סיכון מועט	עם סיכון בינוני	עם סיכון מוגבר	מסלול הלכה
מספרים מוחלטים	742	88	196	306	152
אחוזים	100	11.9	26.4	41.2	20.5

התייחסנו למסלול השכיח (16 משפחות עם 3 ילדים ויותר) ולמסלול של הילד הראשון (3 משפחות עם 2 ילדים). מתוך ה-40 משפחות שבחרו קופת גמל ומסלול השקעה רק לחלק מהילדים, 29 בחרו רק לילד אחד והשאר (11) בחרו ל-2 ילדים ויותר ובמקרה זה התייחסנו למסלול השכיח כמייצג את המשפחה.

5.2.2 תוצאות אמידת המודלים

ניתוח דפוסי הבחירה של מסלול השקעה בקופת גמל בוצע באמצעות אמידת שלושה מודלים של גרסיה לוגיסטית מולטינומית. המודל הראשון נועד לנבא על בסיס המשתנים המסבירים את ההסתברות לבחור אחת מארבעת אפשרויות הבחירה של מסלול השקעה לפי רמת הסיכון, כאשר קטגוריית הייחוס היא בחירה במסלול הלכה. בשל ריבוי אפשרויות הבחירה ובשל מגבלת הנתונים לכלול במודל משתנים רבים, נבחרו 3 משתנים מסבירים בלבד ונבחר המודל המתאים ביותר לפי הקריטריונים הסטטיסטיים המקובלים. תוצאות האמידה של המודל מוצגות בלוח 5.8.

לוח 5.8 : בחירה של מסלול השקעה לפי רמת סיכון - מודל גרסיה לוגיסטית מולטינומית

משתנה תלוי- מסלול השקעה שבחרו ההורים מתוך 4 מסלולים : עם סיכון מועט, עם סיכון בינוני, עם סיכון מוגבר ממסלול הלכה, (קבוצת הייחוס= הורים שבחרו מסלול הלכה)			
יחס הסיכויים OR			
סיכון מוגבר	סיכון בינוני	סיכון מועט	משתנים מסבירים ¹
***מובהק	*** מובהק	***מובהק	קבוע
0.014***	0.018***	0.023***	קבוצת אוכלוסייה: חרדי
0.325**	0.266**	0.810	ערבי
0.328***	0.722	1.075	אוריינות מורחבת: רמה נמוכה ובינונית
2.951***	1.347	0.687	שנאת סיכון (אוהב סיכון)
N=306	N= 196	N= 88	742=N
מקדם ההסבר בריבוע של Pseudo R ² Nagelkerke = 0.461 . המודל בכללותו מובהק .			
הסטטיסטי Pearson chi-square לטיב ההתאמה של המודל מורה על התאמה טובה. 56.2% מההורים סווגו נכון למסלולים שלהם (שהוא גדול מ- מ-42.97 שהוא הקריטריון של הקצאה אקראית לפי הפרופורציות של הקבוצות) .			

קבוצת הייחוס: יהודי לא חרדי, רמת אוריינות גבוהה, שונא סיכון

הממצא הבולט הוא שהחוסכים במסלול השקעה עם סיכון מועט דומים לחוסכים במסלול הלכה, שכן השפעתם של כל המשתנים, למעט המשתנה "חרדי", אינה מובהקת. הסיכויים של חרדי לבחור מסלול בסיכון מועט או בינוני או מוגבר ולא במסלול הלכה נמוכה בכ-98% מסיכוייו של לא-חרדי. מנגד בולט שלכל המשתנים השפעה מובהקת על הסיכוי לבחור מסלול בסיכון מוגבר ולא במסלול הלכה, ממצא שמעיד על שוני בין החוסכים בשני מסלולים אלה. כך, למשל, בהשוואה למסלול ההלכה, לערבים ובמיוחד לחרדים סבירות נמוכה יותר לבחור מסלול בסיכון מוגבר מאשר לחוסכים הל-חרדים, כאשר שאר הדברים קבועים. גם ההסתברות שבעלי אוריינות נמוכה-בינונית יבחרו במסלול בסיכון מוגבר קטנה משמעותית (בכ-65%) מזו של בעלי אוריינות גבוהה. ולבסוף, אוהבי סיכון נוטים יותר לבחור מסלול בסיכון מוגבר ובסבירות הגדולה פי שלוש מזו של שונאי סיכון²⁸. בתווך נמצא מסלול השקעה בסיכון בינוני, שהשפעתם של המשתנים דתיות/לאום מובהקת, אך לא של המשתנים אוריינות ושנאת סיכון. המודל בכללותו מובהק ורמת ההסבר במודל גבוהה יחסית מזו שאפיינה את המודלים של בחירת אפיק חיסכון.

²⁸ תוצאות של מודל שכולל הערכת מצב כלכלי במקום אוריינות פיננסית מניב תוצאות דומות. כמו כן, מודל שכולל משתנים דמוגרפיים בלבד בנוסף למשתנה הדתיות/לאום כמו מגדר או גודל משפחה מראים שלושת המסלולים בסיכון מועט, בסיכון בינוני ובסיכון מוגבר שונים במבנה הדמוגרפי של החוסכים שלהם בכך שקיימת סבירות נמוכה יותר למשפחות גדולות ולחרדים להשתייך אליהן אך סבירות גבוהה יותר לנשים. בהשוואה למסלול הלכה, ההסתברות של אישה לבחור באחד במסלולים בסיכון מועט או בינוני גבוהה פי 2.3 מזו של גבר, כאשר שאר הדברים קבועים.

במודל השני מסלול ההלכה אוחד עם מסלול ההשקעה בסיכון מועט, וזאת על בסיס ההנחה הרווחת שהחוסכים בשני מסלולים אלה דומים למדי מבחינת הנטייה ליטול סיכונים פיננסיים²⁹, אך כצפוי הם שונים למדי בדמוגרפיה שלהם בשל ההשתייכות הכמעט אוטומטית של החרדים למסלול ההלכה. תוצאות האמידה של המודל הקודם תומכת בהנחה זו. במודל השני המשתנה התלוי בנוי אפוא משלוש קטיגוריות של חוסכים בקופת גמל, כאשר המסלול המאוחד משמש כקבוצת הייחוס, והוא כולל אותה סדרה של משתנים מסבירים. תוצאות האמידה מופיעות בלוח 5.9 וככלל הן דומות לתוצאות האמידה של המודל הקודם, אם כי עוצמת ההשפעה של משתני האוריינות ושנאת הסיכון על הבחירה במסלול עם סיכון מוגבר בולטת עוד יותר. בדומה לחרדים, לערבים ולהורים שמצבם הכלכלי רע, גם הורים עם אוריינות נמוכה-בינונית אינם נוטים לבחור מסלול השקעה מוגבר (ההסתברות שלהם להשתייך למסלול זה נמוכה בכ-65% מזו של בעלי אוריינות גבוהה). כמו כן, בולט הממצא שההסתברות לבחור מסלול עם סיכון מוגבר בקרב אוהבי סיכון גדולה פי 3.7 מזו של שונאי סיכון. במטרה לבחון את הרגישות של האמידה לבחירת המשתנים המסבירים נאמדו מודלים אלטרנטיביים בהוספה של משתנה אחד שהוא רלוונטי להחלטות פיננסיות כמו אמון במוסדות פיננסיים, אמון בממשלה או בתפקוד של המוסד לביטוח לאומי, העדפת תצרוכת בהווה על פני העתיד או מידת האופטימיות. מרביתם נמצאו לא מובהקים מבחינה סטטיסטית ולא הוסיפו תרומה של ממש לטיב המודל. ולבסוף יצוין שהמודל בכללותו מובהק וכך גם התרומה של כל אחד מהמשתנים. רמת ההסבר של שונות המשתנה התלוי משביעת רצון אם כי היא נמוכה מזו שהניב המודל הקודם.

לוח 5.9 : בחירה של מסלול השקעה לפי רמת סיכון - מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

משתנה תלוי- מסלול השקעה שבחרו ההורים : עם סיכון מועט/מסלול הלכה, עם סיכון בינוני ועם סיכון מוגבר (קבוצת הייחוס= הורים שבחרו מסלול עם סיכון מועט או מסלול הלכה)		
יחס הסיכויים OR		
עם סיכון מוגבר	עם סיכון בינוני	משתנים מסבירים ¹
*** מובהק	*** מובהק	קבוע
0.047***	0.062***	קבוצת אוכלוסייה : חרדי
0.420**	0.331***	ערבי
0.347***	0.800	אוריינות מורחבת : רמה נמוכה ובינונית
3.698***	1.678*	שנאת סיכון (אוהב סיכון)
0.568**	0.636**	הערכת מצב כלכלי (לא חוסכים/בחובות)
N=306	N= 196	742=N
מקדם ההסבר בריבוע $R^2 = 0.370$. המודל בכללותו מובהק.		
הסטטיסטי Pearson chi^2 לטיב ההתאמה של המודל מורה על התאמה טובה. 57.1% מההורים סווגו נכון למסלולים שלהם (גדול מ-מ-42.97 שהוא הקריטריון של הקצאה אקראית לפי הפרופורציות של הקבוצות) .		

קבוצת הייחוס : יהודי לא חרדי, רמת אוריינות גבוהה, שונא סיכון, חוסכים הרבה או מעט.

²⁹ הבחירה לצרף את מסלול ההלכה עם מסלול ההשקעה בסיכון נמוך ולא עם מסלול השקעה עם סיכון בינוני נבעה גם מהצורך לצרף קבוצות יחסית קטנות ובכך להפחית את הבעייתיות הסטטיסטית שיכולה להתעורר מתאים קטנים, אם כי צירוף זה אומץ גם במחקרים קודמים. שתי התייחסויות ראויות לציון : האחת היא האם חרדים נוטים להיות יותר שונאי סיכון מהאוכלוסיות האחרות? ניתוח הקשר הדו-משתני בין דתיות/הלאום לבין שנאת סיכון (בהגדרת הלמ"ס) באמצעות מבחן חי בריבוע אינו מעיד על קשר מובהק. בכל מקרה, הבחירה של חרדים במסלול הלכה מונעת מדתיותם ולא מנטייתם הטבעית לשנוא או לאהוב סיכון. התייחסות השנייה היא שהרכב ההשקעות במסלולי ההלכה המוצעים על ידי בתי ההשקעות שנבחרו על ידי מרבית ההורים דומה בדרך כלל יותר להרכב ההשקעה המאופייני בסיכון בינוני ולא בסיכון מועט. מדובר בעיקר בבית ההשקעות אלטשולר שחם שנבחרו על ידי כ-50%-60% מההורים בהתאם למיקומו של הילד במשפחה, לרבות מקרב ההורים שבחרו מסלולי הלכה. יחד עם זאת, הרכב ההשקעה נתון לשינויים בהתאם לנסיבות כך, למשל, בשנת הסקר 2022 נראה היה שבשל חולשתו של שוק המניות הצטמצמו ההבדלים בהרכב ההשקעות בין המסלולים בסיכון בינוני ומועט.

שלב נוסף בחקירה של בחירת אפיק/מסלולי השקעה היה צירוף הבחירה של חיטכון בבנק למסגרת של מודל אחד עם הבחירה של מסלולי ההשקעה בקופות הגמל, כך שהמשתנה התלוי מורכב מארבע קטיגוריות של בחירה המוציאות זו את זו: חיטכון בבנק; קופת גמל במסלול השקעה עם סיכון מועט או מסלול הלכה; קופת גמל במסלול השקעה עם סיכון בינוני; וקופת גמל במסלול השקעה עם סיכון מוגבר. אוכלוסיית המודל מונה 1,033 הורים -291 הורים בחרו תוכנית בבנק ו-742 בקופות גמל. תוצאות האמידה שבלוח 5.10 אכן מלמדות שההבדל בין החוסכים במסלול עם סיכון מועט או במסלול הלכה לבין החוסכים בתוכניות בנק מתמצה בדמוגרפיה: סבירות גבוהה לחרדים לבחור בשני המסלולים הראשונים מאשר בתוכניות בנק ומקביל סבירות נמוכה יותר של ערבים. שאר המשתנים אינם מבחינים בין שתי הקבוצות. תמונה הפוכה מתקבלת בהשוואה בין מי שבחר במסלול עם סיכון מוגבר לבין תוכניות בנק, שכן הסבירות של ערבים, של בעלי אוריינות נמוכה ובינונית, של הנותנים אמון נמוך במוסדות פיננסיים ושל מי שאין ברשותו חסכונות לבחור בקופת גמל עם סיכון מוגבר נמוכה מאשר לבחור תכנית חיטכון בבנק.

לוח 5.10: בחירה של מסלולי השקעה בקופת גמל או חיטכון בבנק - מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

משתנים מסבירים ¹			
יחס הסיכויים RR			
סיכון מוגבר	סיכון בינוני	סיכון מועט/הלכה	
קובע	*** מובהק	*** מובהק	קובע
קבוצת אוכלוסייה: חרדי	0.702	11.054***	קבוצת אוכלוסייה: חרדי
ערבי	0.291***	0.359***	ערבי
אוריינות: רמה נמוכה ובינונית	0.668*	0.802	אוריינות: רמה נמוכה ובינונית
אמון במוסדות פיננסיים (אמון נמוך)	0.660*	0.586*	אמון במוסדות פיננסיים (אמון נמוך)
הערכת מצב כלכלי (אין חסכונות)	0.523***	0.806	הערכת מצב כלכלי (אין חסכונות)
N=306	N= 196	N=240	1,033=N
מקדם ההסבר בריבוע של Nagelkerke Pseudo R ² = 0.384. המודל בכללותו מובהק. טיב ההתאמה של המודל מובהק: 52% מהמקרים הוקצו נכון לקבוצות (גדול מ-32.1%). קבוצת הייחוס: יהודי לא חרדי, רמת אוריינות גבוהה, אמון גבוה, חוסכים הרבה או מעט.			

ולבסוף, במטרה לסכם את התמונה של דפוסי הבחירה הפעילה של ההורים הוגדרו שתי קטיגוריות רחבות יותר: האחת כוללת בחירה של תוכנית בנק או קופת גמל במסלול עם סיכון מועט/ במסלול הלכה (240+291=531 הורים), והשנייה כוללת בחירה של קופת גמל במסלול עם סיכון בינוני (196 הורים) או מוגבר (306+196=502 הורים). תוצאות האמידה של 3 מודלים המתייחסים לשתי הקטיגוריות הרחבות בלבד³⁰ מוצגים בלוח 5.10. מאחר וכבר עסקנו בכל אחת מארבעת הקטיגוריות במודלים הקודמים, נציין בקצרה את החפיפה שבין אוכלוסיות חלשות מהיבטים שונים לבין הבחירה בתוכניות בנק/מסלול הלכה/ מסלול בסיכון מועט ולהיפך - את החפיפה שבין אוכלוסיות חזקות לבין בחירה של קופת גמל במסלול עם סיכון בינוני או מוגבר.

³⁰ למעשה מודל זה אינו כולל את ההורים שלא יזמו בחירה כלשהי (132) ואת ההורים שלא ידעו להשיב מהו מסלול ההשקעה של קופת הגמל שהם בחרו לילדיהם (67).

לוח 5.11 : בחירה של מסלולי השקעה בקופת גמל או חיסכון בבנק - מודל רגרסיה לוגיסטית

משתנה תלוי- אפיק/מסלול השקעה שבחרו ההורים מתוך 2 קבוצות של בחירה : (1) חיסכון בבנק או קופ"ג במסלול עם סיכון מועט או מסלול הלכה (2) קופ"ג במסלול עם סיכון בינוני ובמסלול עם סיכון מוגבר (קבוצת הייחוס = קבוצה (1)=531 הורים)			
בינוני/מוגבר - יחס הסיכויים RR			
משתנים מסבירים ¹	מודל א'	מודל ב'	מודל ג'
קבוע	0.126***	0.127***	0.127***
קבוצת אוכלוסייה : חרדי	0.174***	0.180***	0.165***
ערבי	0.439***	0.473***	0.480***
אוריינות : רמה נמוכה ובינונית	2.410***	2.451***	2.396***
שנת סיכון (אוהב סיכון)	0.537***	0.545***	0.561***
הערכת מצב כלכלי (אין חסכונות)	-	0.656***	-
אמון במוסדות פיננסיים (אמון נמוך)	-	-	0.601***
חיפוש מידע כלכלי (לא מחפש)	N=502	N=502	N=502
מקדם ההסבר בריבוע Nagelkerke R ²	0.317	0.323	0.324
1,033=N			

כל אחד מהמודלים מובהק בכללותו, טיב ההתאמה של המודל מובהק ואחוז ההורים המסווגים נכון הוא כ- 72% (בהשוואה ל-62.5% לפי קריטריון ההקצאה הפרופורציונלית המקרית).

קבוצת הייחוס : יהודי לא חרדי, רמת אוריינות גבוהה, שונא סיכון, חוסכים הרבה או מעט, אמון גבוה, במוסדות פיננסיים, מחפש מידע.

5.3 הגדלת החיסכון מרצון על חשבון קצבת הילדים

כל ההורים שעבור אחד מילדיהם נפתחה תכנית חיסכון (בבנק או קופת גמל) מיוזמתם או על ידי המוסד לביטוח לאומי נתבקשו להשיב האם הגדילו את החיסכון לילדיהם ב-50 ש"ח על חשבון קצבת הילדים המגיעה לילד. כ-70% מההורים (854 מתוך 1,220) הגדילו את החיסכון לפחות לילד אחד, כאשר למעשה 98% הגדילו את החיסכון לכל הילדים. לוח 5.12 מציג את שיעור ההורים שהגדילו את החיסכון לפי מספר משתנים נבחרים. כ-76% מההורים הלא-חרדים הגדילו את החיסכון לעומת 58% מקרב ההורים החרדים והערבים. לפיכך, שיעור נמוך יותר של הורים עם 4 ילדים ויותר הגדילו את החיסכון (כ-55% לעומת כ-72% בקרב הורים עם 1-3 ילדים). שיעור ההורים שהגדילו את החיסכון גבוה יותר בקרב משפחות עם מצב כלכלי טוב ועם נכסים פיננסיים. כמו כן, שיעור זה עולה עם רמת האוריינות, עם רמת האמון במוסדות ועם ירידה ברמת שנת הסיכון. כצפוי, שיעור ההורים שהגדילו את החיסכון גבוה יותר ובפער גדול בקרב מי שבחרו קופת גמל (77%) ובקרב מי שבחרו תוכנית בבנק (64%) בהשוואה להורים שלא יזמו בחירה (38%). לא נמצאו הבדלים של ממש לפי מגדר ההורה שהשיב על השאלון וגם לא לפי גילו.

הורים שלא הגדילו את החיסכון לאף אחד מילדיהם או שהגדילו רק לחלק מהם נימקו זאת בסיבות הבאות (ניתנה להם האפשרות לציין יותר מאשר סיבה אחת)³¹ : כ-43% מהסיבות שניתנו היו שאין באפשרותם של ההורים לחסוך בשל כובד נטל ההוצאה על ילדים וכ-11% היו שחיסכון אינו בסדר העדיפות של התקציב שלהם. כ-31% ציינו את שלילדים יש כבר תוכנית חיסכון וכ-16% ציינו שהם לא ידעו על האפשרות להגדיל את החיסכון. יוצא אפוא שההימנעות של רוב ההורים מלהגדיל את

³¹ 387 הורים שלא הגדילו את החיסכון לכל הילדים נתנו 418 סיבות לכך. כלומר, 30 הורים נתנו יותר מסיבה אחת.

החיסכון נובעת משיקולים כלכליים ורק בשוליים מחוסר ידיעה. סיבת הקושי הכלכלי וסיבת אי הידיעה אפיינה יותר את הערבים. הניתוח הסטטיסטי באמצעות אמידת מודל מוצג בלוח 5.13.

לוח 5.12 : שיעור ההורים (אחוזים) שהגדילו את החיסכון ב-50 לפי משתנים נבחרים

המשתנה		אחוז מתוך תת הקבוצה	
דתיות	חרדי	ערבי	לא-חרדי
	58.0	58.3	75.6
גיל ההורה	עד 34 שנה	35-44	45 ומעלה
	71.6	71.7	66.2
מגדר	נשים	גברים	
	68.6	71.9	
מספר ילדים	1-3	4 ויותר	
	72.0	55.0	
אוריינות מורחבת	רמה נמוכה	רמה בינונית	רמה גבוהה
	58.9	67.6	75.6
שנאת סיכון	שונא סיכון	שונא סיכון-בינוני	אוהב סיכון
	51.7	66.4	80.0
אמון במוסדות	רמה נמוכה	בינונית	גבוהה
	64.4	73.2	72.6
חסרונות/השקעות	אין חסכונות	יש חסכונות	
	50.5	73.6	
הערכת מצב כלכלי	מתקשים	מסתדרים	
	64.8	76.7	

*מבחן חי בריבוע לבדיקת אי תלות בין משתנים העיד על קיומו של קשר בין המשתנה "הגדיל את החיסכון" לבין כל אחד מהמשתנים, למעט מגדר וגיל ההורה המשיב.

לוח 5.13 : הגדלת החיסכון על חשבון קצבת הילדים – ניתוח מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

המשתנה התלוי הוגדר כמשתנה בינארי (ההורה הגדיל את החיסכון לפחות לילד אחד=1, אחרת=0) (קבוצת הייחוס = הגדילו את החיסכון, 854 הורים)	
משתנים מסבירים ¹	יחס הסיכויים OR
קבוע	*** מובהק
קבוצת אוכלוסייה: חרדי	2.568 ***
ערבי	2.167 ***
גיל: עד 34 שנה	0.486 ***
35-44	0.700 **
עושר פיננסי- אין	2.019 ***
ההורים בחרו ערוץ תכנית חיסכון (לא בחרו)	4.081 ***
מקדם ההסבר בריבוע Nagelkerke R ² = 0.141	1,220=N

1. קבוצת הייחוס: לא חרדי, גיל +45, יש עושר פיננסי, ההורים בחרו תוכנית חיסכון.

לוח 5.13 מציג את תוצאות האמידה של מודל רגרסיה. הן מלמדות שהסיכויים **שלא** להגדיל את החיסכון גבוהים יותר בקרב החרדים והערבים (פי 2.6 ו-2.2, בהתאמה, מאשר אצל הלא-חרדים), בקרב חסרי עושר פיננסי (פי 2 מאשר בקרב מי שבעלותו נכסים פיננסיים) ובקרב מי שלא יזם בחירה של אפיק חיסכון (פי 4.3 מאשר בקרב מי שבחר). לעומת זאת, הסבירות **שלא** להגדיל את החיסכון היתה נמוכה יותר בקרב הורים בקבוצות הגיל הצעירות מאשר בקבוצת הגיל המבוגרות. יוצא אפוא שגם תוצאות המודל מלמדות ששיקולים כלכליים הם אלה שמנעו מהורים להגדיל את החיסכון. החלפת משתנה העושר במודל במשתנים המעידים על קושי כלכלי כמו בכיסוי הוצאות משק הבית או בהיעדר חסכונות (אלא בהימצאות בחובות) נמצאו אף הם מובהקים בהשפעתם על הסיכויים להגדיל את החיסכון.

פרק 6: שביעות רצון מהתוכנית חיסכון לכל ילד, רמת הידע של כללי התוכנית, עמדות ביחס למטרת התוכנית ולהשלכותיה ועמדות ביחס לשינויים בכללי התוכנית

6.1 שביעות רצון מהתוכנית חיסכון לכל ילד

כ-59% מההורים דיווחו שהם שבעי רצון במידה רבה או רבה מאוד³². פער קטן נצפה בין הלא חרדים לחרדים (62% בהשוואה ל-57%), אך פער משמעותי נצפה בין יהודים (61%) לערבים (47%). במטרה לזהות את המשתנים העיקריים המסבירים את השונות במידת שביעות הרצון מהתוכנית נאמדו מודל רגרסיה ליניארית ומודל רגרסיה לוגיסטית. תוצאות האמידה מוצגים בלוח 6.1. כצפוי, שני המודלים מצביעים על אותם כיווני השפעה של המשתנים המסבירים. נתמקד ביחסי הסיכויים המחושבים במודל הרגרסיה הלוגיסטית, שבו המשתנה התלוי מקבל את הערך 1 אם ההורה שבע רצון במידה רבה/רבה מאוד ו-0 אחרת. הסיכויים להיות שבעי רצון במידה רבה/רבה מאוד גבוהים יותר בקרב יהודים (פי 2 משל ערבים) ובקרב מי שבחר קופת גמל או בנק (פי 4.18 ופי 2.84, בהתאמה, בהשוואה למי שכלל לא יזם בחירה). לעומת זאת, הסבירות להיות מרוצה מהתוכנית נמוכה יותר בקרב הפחות אופטימיים (בכ-33% בהשוואה לאופטימיים מאוד) ובקרב מי שנותנים אמון נמוך או בינוני במוסדות (ממשלה, ביטוח לאומי ומוסדות פיננסיים) - ב-73% ובכ-50%, בהתאמה, בהשוואה למי שנותנים אמון רב. המודל הליניארי (שבו המשתנה התלוי מקבל ערכים של 1 עד 5) מראה שנשים נוטות להיות שבעי רצון יותר מגברים.

לוח 6.1: שביעות רצון של ההורים מתוכנית החיסכון - רגרסיה ליניארית ורגרסיה לוגיסטית

(קבוצת הייחוס היא הורים שאינם שבעי רצון)

יחס הסיכויים (OR) במודל הלוגיסטי	המודל ליניארי מקדמים (ערך t)	
0.582*	0.307*** (4.86)	קבוע
-	0.058** (2.15)	מגדר המשיב-אישה
2.010***	0.160*** (4.06)	קבוצת אוכלוסייה- יהודי
0.673***	-0.089*** (- 3.24)	אופטימיות - רמה נמוכה
0.271***	-0.294*** (- 7.66)	אמון במוסדות- רמה נמוכה
0.498***	-0.149*** (- 4.08)	- רמה בינונית
4.260***	0.324*** (7.29)	אפיק החיסכון שנבחר - קופת גמל
2.956***	0.225*** (4.58)	בנק
	0.069** (2.49)	הערכת מצב כלכלי - לא חוסכים/חובות
R ² Nagelkerke = 0.162	R ² = 0.131	1,168 = N
המודל בכללותו מובהק. 64.5% סיווג נכון לקבוצות. יש התאמה טובה למודל.	המודל בכללותו מובהק	

קבוצת הייחוס: גבר, ערבי, רמה גבוהה של אופטימיות, רמה גבוהה של אמון במוסדות, ברירת מחדל, חוסכים מעט או הרבה.

³² 55% מההורים אם מתחשבים גם ממי שלא ענו או ענו לא יודע.

6.2 מידת ההסכמה לשינויים בכללי התוכנית חיסכון לכל ילד

להורים הוצגו ארבע הצעות לשינויים בכללי התוכנית שעלו לסדר היום הציבורי לאחר הפעלתה ואחת מהן (הצעה ב' להלן) אף קודמה על ידי רשות שוק ההון הביטוח והחיסכון לידי תיקון חוק שנכנס לתוקף בדצמבר 2022. הצעות אלו נועדו בעיקר לשפר את מצבן של המשפחות ממעמד כלכלי נמוך ולצמצם את הפערים בתשואה על החיסכון בעת המשיכה. כל ההורים שהשתתפו בסקר, ללא הבחנה בסוג הבחירה שלהם, נתבקשו להביע את מידת הסכמתם על כל אחת מההצעות בסולם ליקרט הנע בין 1 (כלל לא מסכים) ל-5 (מסכים במידה רבה). ברישא לסדרת שאלות אלו בשאלון הודגש שהמטרה של השינויים המוצעים היא לשפר את מצבם של הורים ממעמד כלכלי נמוך.

ההצעות לשינויים הן:

- (א) להכפיל את ההפקדה של הביטוח הלאומי מ-50 ₪ ל-100 ₪ למשפחות במצב כלכלי נמוך.
- (ב) להמיר את ברירת המחדל שהביטוח הלאומי מפעיל במקרה שהורי הילד לא בחרו באופן עצמאי מקופת גמל בסיכון מועט לקופת גמל בסיכון בינוני או מוגבר.
- (ג) לאפשר להורים לעבור מתוכנית חיסכון בבנק לקופת גמל ולהיפך בדומה לאפשרות לעבור בין קופות גמל כדי שההורים לא יהיו "שבויים" בידי הבנק.
- (ד) לאפשר להורים במצבי חירום כלכלי, כמו אבטלה גבוהה (למשל, בעת מגפת הקורונה), למשוך את החיסכון במלואו או בחלקו לפני שמלאו לילד 18.

סטטיסטיקה תיאורית: הממצאים על התייחסות ההורים לשינויים אלה מוצגים בלוח 6א' שבנספח לפרק 6. ההצעה להכפיל את ההפקדה של הביטוח הלאומי למשפחות במצב כלכלי נמוך זכתה, כמובן, להסכמה רבה עד רבה מאוד (60%), ורק כ-20% לא הסכימו כלל או הביעו הסכמה מועטה. התמונה דומה אצל יהודים וערבים.

לעומת זאת, ההצעה להמיר את ברירת המחדל שהביטוח הלאומי מפעיל במקרה שהורי הילד לא בחרו באופן עצמאי מקופת גמל בסיכון מועט לקופת גמל בסיכון בינוני או מוגבר זכתה להסכמה נמוכה עד בינונית: בקרב שתי הקבוצות יהודים וערבים 32% לא הסכימו או הביעו הסכמה מועטה, וכ-40% מהיהודים וכ-29% בלבד מהערבים הביעו הסכמה רבה עד רבה מאוד. כאמור, הצעה זו קודמה במסגרת תיקון חוק הביטוח הלאומי ושבעקבותיו ברירת המחדל תהיה קופת גמל בסיכון מוגבר ולא מועט.

ההצעה לאפשר להורים לעבור מתוכנית חיסכון בבנק לקופת גמל בדומה לאפשרות לעבור בין קופות גמל כדי שההורים לא יהיו "שבויים" בידי הבנק 18 שנה זכתה להסכמה רבה בקרב היהודים - 76% הסכימו במידה רבה ובמידה רבה מאוד ורק 7% לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מעטה. לעומת זאת מרבית הערבים הביעו הסכמה מועטה עד בינונית (23% לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מעטה ו-37% הביעו הסכמה בינונית), ורק 40% הסכימו במידה רבה או במידה רבה מאוד.

ההצעה לאפשר להורים במצבי חירום כלכלי, כמו אבטלה גבוהה (למשל, בעת מגפת הקורונה), למשוך את החיסכון במלואו או בחלקו לפני שמלאו לילד 18 ובכך בעצם לאפשר לחיסכון למלא את אחד מיעדיו הכלכליים במובן שהמשפחה תוכל באמצעות החיסכון לגשר על הפער בין הצרכים

השוטפים לבין ההכנסה השוטפת, זכתה להסכמה יחסית נמוכה בשתי הקבוצות: כ-53%-56% לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מעוטה, וכ-24% בלבד הסכימו במידה רבה ובמידה רבה מאוד.

בדיקה לפי מאפיינים סוציו דמוגרפיים נוספים מעלה שמידת ההסכמה להצעה (א) ולהצעה (ד) גבוהה יותר בקרב בעלי הכנסה נמוכה (מהממוצע) מאשר בקרב בעלי הכנסה גבוהה, ואילו מידת ההסכמה לגבי ההצעות (ב) ו-(ג) גבוהה יותר בקרב בעלי הכנסה גבוהה. כמו כן, בהשוואה לגברים, שיעור גבוה יותר מקרב נשים הביעו אי הסכמה לגבי הצעה (ב). לא נמצאו הבדלים ממשיים לפי רמת הדתיות.

ניתוח סטטיסטי באמצעות אמידת מודלים: כד לבחון את השפעת מאפייני ההורים על מידת ההסכמה להצעות לשינויים נאמד מודל רגרסיה ליניארית ומודל רגרסיה אורדינלית עבור כל אחת מהן. תוצאות המודלים הליניאריים מופיעים בלוחות 6.2 ו-6.3. אומנם, כפי שהודגש בפרק המתודולוגיה, מודל הרגרסיה האורדינלית מתאים יותר לניתוח משתנה תלוי בסולם ליקרט 1-5, אך הפרשנות של מקדמי הרגרסיה הליניארית נוחה יותר לקורא. רמת ההסבר של השונות במשתנה התלוי נמוכה בשני סוגי המודלים. תוצאות המודלים של הרגרסיה האורדינלית מוצגות בלוח 6ב' שבנספח לפרק.

לוח 6.2: עמדות ההורים כלפי שינויים בכללי תוכנית החיסכון – מודל רגרסיה ליניארית

משתנה תלוי- מידת ההסכמה לשינוי	א. להכפיל את החיסכון לכל ילד במשפחה ממעמד כלכלי נמוך	ד. לאפשר משיכת החיסכון בעת משבר כלכלי לפני גיל 18
משתנים מסבירים ¹	מקדמי הרגרסיה (t)	מקדמי הרגרסיה (t)
קבוע	***3.33 (23.8)	***2.89 (19.7)
קבוצת אוכלוסייה: חרדי	**0.309 (2.25)	
ערבי	0.056 (0.53)	
מגדר - אישה	0.036 (0.64)	***-0.311 (-3.93)
השכלה - על תיכונית/אקדמית	***-0.316 (-3.37)	**0.207 (2.11)
אוריינות בסיסית (רציף)	***0.184 (4.4)	**0.138 (-3.22)
היכולת לכסות הוצאות (בקושי/ בקושי רב)	**0.171 (2.25)	**0.167 (2.1)
אפיק תכנית חיסכון (ברירת מחדל או בנק)		*0.143 (1.72)
מקדם ההסבר בריבוע R ²	0.13	0.04

1. קבוצת הייחוס: יהודי לא חרדי, גבר, השכלה על תיכונית ואקדמית, די בקלות/בקלות/רבה מאוד, קופת גמל.

לוח 6.3: עמדות ההורים כלפי שינויים בכללי תוכנית החיסכון – מודל רגרסיה ליניארית

משתנה תלוי- מידת ההסכמה לשינוי	ג. לאפשר לנייד את כספי החיסכון מבנק לקופת גמל	ב. לקבוע קופת גמל במסלול בסיכון בינוני או גבוה כברירת מחדל
משתנים מסבירים ¹	מקדמי הרגרסיה (t)	מקדמי הרגרסיה (t)
קבוע	***3.691 (36.9)	***2.833 (20.9)
קבוצת אוכלוסייה: חרדי	-0.04 (-0.495)	*0.179 (-1.70)
ערבי	***0.647 (-7.32)	-0.062 (0.51)
מגדר - אישה	-0.084 (-1.38)	***0.260 (-3.33)
אוריינות בסיסית (רציף)	***0.231 (7.08)	**0.109 (2.46)
אפיק תכנית חיסכון (ברירת מחדל או בנק)	**0.140 (-2.14)	
שנאת סיכון (אוהב סיכון)		**0.140 (2.06)
הכרת כללי התוכנית (רציף)		***0.089 (2.59)
מקדם ההסבר בריבוע R ²	0.13	0.10

1. קבוצת הייחוס: יהודי לא חרדי, גבר, השכלה על תיכונית ואקדמית, די בקלות/בקלות/רבה מאוד, קופת גמל. 2. קבוצת ייחוס-יהודי.

מידת ההסכמה להכפלת החיסכון החודשי לכל ילד במשפחות נזקקות גבוהה יותר אצל חרדים (בהשוואה ללא חרדים), אצל הורים שדיווחו על קושי לכסות את ההוצאות השוטפות של משק הבית והיא עולה עם רמת האוריינות הבסיסית. לעומת זאת, מידת ההסכמה נמוכה יותר בקרב בעלי השכלה על תיכונית או אקדמית מאשר בקרה בעלי השכלה עד תיכונית.

מידת ההסכמה לגבי ההצעה לקבוע שברירת המחדל שהביטוח הלאומי יפעיל תהיה קופת גמל בסיכון בינוני או מוגבר (הצעה ב') נמוכה יותר בקרב נשים מאשר בקרב גברים. מידת ההסכמה עולה עם רמת האוריינות הבסיסית (כלומר היא נמוכה יותר בקרב מי שרמת האוריינות שלו נמוכה) והיא גבוהה יותר בקרב אוהבי סיכון מאשר בקרב שונאי סיכון.

לגבי המדיניות לאפשר להורים משיכת חיסכון בטרם עת בשל מצוקה כלכלית נמצא שמידת ההסכמה נמוכה יותר בקרב נשים ובעלי השכלה על תיכונית/אקדמית, אך גבוהה יותר בקרב מי שדיווחו על קושי בכיסוי ההוצאות של משק הבית. מידת ההסכמה פוחתת עם עליית רמת האוריינות (קשר שלילי מובהק).

לגבי המדיניות לאפשר את ניווד החיסכון מבנק לקופת גמל נמצאה הסכמה פחותה יותר בקרב ערבים (בהשוואה ליהודים), בקרב מי שבחרו בנק או שלא יזמו בחירה של תכנית חיסכון. לעומת זאת, מידת ההסכמה עולה עם רמת האוריינות.

6.3 רמת הידע של ההורים לכללי התוכנית

הידע של ההורים על התוכנית נבדק באמצעות ארבע אמירות המתייחסות לכללי התוכנית שעליהן הם נדרשו להשיב נכון/לא נכון/לא יודע. הכללים הם: כספי החיסכון פטורים מדמי ניהול שגובים הבנקים או קופת הגמל; רווחי החיסכון חייבים במס רווחי הון בעת המשיכה; ניתן למשוך את החיסכון לפני שמלאו לילד 18 שנה (למעט מקרים חריגים מאוד); וזכאות למענק בסך 500 ש"ח בסיומה של תקופת החיסכון³³. נתוני לוח 6.4 המציג את שיעור ההורים שענו 'נכון' (לעומת 'לא נכון' או 'לא יודע') אינם מלמדים על תמונת ידע אחידה: שיעור נמוך (כחמישית מכלל ההורים) ענו 'נכון' ביחס למיסוי הרווחים, אך שיעור גבוה יחסית ענו 'נכון' ביחס למשיכה של כספי החיסכון (מעל שני שליש). לגבי רוב השאלות נצפה שיעור עונים 'נכון' נמוך יותר בקרב ערבים. יש לציין שחרדים נטו יותר לענות 'נכון' ביחס לשאלות הראשונה והרביעית.

לוח 6.4: שיעור המשיבים "נכון" על כללי התוכנית ביחס לכספי החיסכון (1,168 משיבים)

שיעור המשיבים שענו נכון (%)			
יהודים	ערבים	סה"כ	
41.5	39.8	41.3	1. ניהול החיסכון בבנק או בקופת גמל פטור מתשלום דמי ניהול
22.7	20.3	22.3	2. הרווחים מהשקעת כספי החיסכון יחויבו במס בעת המשיכה
73.6	60.9	71.7	3. למעט מקרים חריגים, ניתן למשוך את כספי החיסכון רק כאשר ימלאו לילד 18 שנה
52.1	43.8	49.2	4. במהלך תקופת החיסכון או בסיומה הילד יהיה זכאי למענק של 500 ש"ח (במחירי 2017)

³³ הידע על מעבר בין חברות של קופות גמל ובין מסלולי השקעה נבחן בהמשך.

לבחינת ההשפעה של מאפייני ההורים/המשפחה על רמת הידע של כללי התוכנית נאמד מודל ליניארי שבו המשתנה התלוי מצביע על מספר התשובות הנכונות שענה ההורה המשיב (נע בין 0 לבין 4). לוח 6.5 מראה את התפלגות המשיבים לפי מספר התשובות הנכונות, ואילו לוח 6.6 מציג את תוצאות האמידה של מודל רגרסיה ליניארי שבו המשתנה התלוי מקבל את הערכים 0 יד 4.

לוח 6.5 – התפלגות ההורים לפי מספר התשובות הנכונות שהם ענו ביחס לכללי התוכנית

מספר תשובות נכונות	0	1	2	3	4
מספר המשיבים	192	251	359	284	82
שיעור המשיבים (%)	16.4	21.5	30.7	24.3	7.0

תוצאות האמידה מלמדות שבניגוד למצופה רמת הידע של הורים חרדים גבוהה יותר מזו של לא חרדים. תוצאה דומה אך גבולית מבחינת המובהקות הסטטיסטית התקבלה עבור ערבים ועבור צעירים (בהשוואה למבוגרים). הורים שהשיבו שהם מחליטים במשותף עם בן/בת הזוג בעניינים הכספיים היומיומיים של משק הבית הראו רמת ידע נמוכה יותר (בהשוואה למי שהשיבו שהם מחליטים לבד), אך הורים שבחרו תוכנית חיסכון כלשהי גילו רמת ידע גבוהה יותר ממי שכלל לא יזם בחירה. ולבסוף, רמת הידע של כללי התוכנית עולה עם רמת האוריינות הפיננסית.

לוח 6.6 : רמת הידע של כללי התוכנית – תוצאות מודל רגרסיה ליניארי

משתנה תלוי- ציון לרמת הידע	מקדמי הרגרסיה (t)
משתנים מסבירים ¹	
קבוע	2.331*** (30.4)
גיל ההורה המשיב – עד 34	0.159* (1.76)
35-44	0.040 – (-0.520)
קבוצת אוכלוסייה- חרדי	0.224** (2.4)
ערבי	0.190* (1.82)
המחליט - במשותף עם בן/בת הזוג	-0.259*** (- 2.59)
אוריינות מורחבת- רמה 1	-0.837*** (8.42)
רמה 2	-0.378*** (5.17)
חיפוש מידע כלכלי- לא חיפש כלל	-0.100 (1.34)
עושר פיננסי – אין מקור עושר	-0.120 (-1.25)
הון חברתי (דיכוטומי)	- 0.095 (-1.42)
ההורה בחר תכנית כלשהי	0.548*** (4.96)

1. קבוצת הייחוס: גיל +45, לא חרדי, המחליט הוא המשיב, אוריינות ברמה גבוהה, חיפש במקור מידע כלשהו, יש עושר פיננסי, הון חברתי מצומצם, הופעלה ברירת מחדל.

6.4 עמדת ההורים כלפי תוכנית החיסכון כתחליף להגדלת קצבת הילדים

עמדותיהם/העדפותיהם של ההורים לגבי התוכנית ומדיניות הממשלה המונחת בבסיסה נבחנו באמצעות מידת ההסכמה לתוכן של שבעה היגדים. נוסח ההיגד הראשון, שנגע במהות התוכנית כתחליף להגדלת קצבות הילדים כמו גם בחיסכון הכפוי כמאפיין מרכזי של התוכנית, הוא: "עדיף שהממשלה תגדיל את קצבת הילדים המשתלמת מדי חודש ב-50 ₪ עבור כל ילד במקום להפקיד סכום זה בתוכנית חיסכון, ובכך להותיר בידי ההורים את הבחירה מה לעשות עם הכסף".

סטטיסטיקה תיאורית: לוח 6.7 מראה שכ-60% מההורים כלל אינם מסכימים או מסכימים במידה מועטה עם ההיגד (כ-40% וכ-20%, בהתאמה), ואילו כ-40% מסכימים במידה בינונית ומעלה. מידת ההסכמה גבוהה יותר אצל הערבים מאשר אצל היהודים, שכן כ-47% מסכימים במידה בינונית ומעלה, וכך גם בקרב החרדים לעומת הלא-חרדים אם כי בפער קטן יחסי. שיעור המסכימים עם ההיגד פוחת, למשל, כאשר ההכנסה המשפחתית עולה.

לוח 6.7: התפלגות המשיבים להיגד "עדיף שהממשלה תגדיל את קצבת הילדים המשתלמת מדי חודש ב-50 ₪ עבור כל ילד במקום להפקיד סכום זה בתוכנית חיסכון, ובכך להותיר בידי ההורים את הבחירה מה לעשות עם הכסף" לפי מידת ההסכמה וקבוצת אוכלוסייה (אחוזים)

	לא מסכים כלל	מסכים מועטה	מסכים בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד	סה"כ
סה"כ	44.5	16.2	20.4	11.2	7.7	100.0
יהודים	45.0	17.1	20.1	10.3	7.5	100.0
ערבים	41.9	11.0	22.0	16.2	8.9	100.0

ניתוח סטטיסטי: לוח 6.8 מציג את תוצאות האמידה של מודל הרגסיה ליניארית ושל מודל הרגסיה לוגיסטית מולטינומית לאמידת השפעת המשתנים על מידת ההסכמה להיגד. ברגסיה הליניארית המשתנה התלוי (רציף) ומקבל ערכים מ-1 עד 5, ואילו ברגסיה הלוגיסטית הוא בינארי ומקבל את הערך 1 אם ההורה השיב שאינו מסכים כלל להיגד ו-0 אם הביע הסכמה כלשהי ממועטה ועד רבה מאוד. תוצאות המודל הליניארי מלמדות שמידת ההסכמה גבוהה יותר אצל הקבוצות הבאות: חרדים (בהשוואה ללא חרדים וערבים גם יחד), בעלי אוריינות נמוכה ובינונית, מי שנותנים אמון נמוך במוסדות, מי שבחרו בנק או שלא בחרו כלל אפיק חיסכון ומי שמעדיף תצרוכת בהווה. מידת ההסכמה להיגד נמוכה יותר בקרב מי שאינו מסכים שהממשלה "רואה את הצרכים של אנשים כמוך" בעת רפורמה, ממצא המשקף, ככל הנראה, את תפיסת החיסכון כבטוח יותר בעיני ההורים מאשר קצבת הילדים (שהונהגו בה שינויים רבים מאז שנות האלפיים) בשל חוסר האמון בממשלה. כמו כן, מידת ההסכמה נמוכה יותר אצל נשים ובקרב הורים המקבלים החלטות יומיומיות בעניינים כספיים במשותף עם בן/בת הזוג. בניגוד למצופה המשתנה עושר פיננסי נמצא לא מובהק

בהשפעתו על מידת ההסכמה, וכך גם משתנים אחרים של מצב כלכלי שהחליפו ברגרסיה את משתנה העושר הפיננסי.

תוצאות האמידה של המודל הלוגיסטי עקביות עם המודל הליניארי: הנטייה להסכים עם ההיגד גבוהה יותר בקרב: חרדים, הורים שרמת האוריינות שלהם נמוכה ובינונית, מי שבחר בנק או שלא יזם בחירה ומי שמעדיף תצרוכת בהווה ולא בעתיד. ההסתברות להסכים להיגד נמוכה יותר בקרב נשים ובקרב מי שסבור שהממשלה אינה רואה את צרכיו בבואה לקבוע רפורמות במדיניות.

לוח 6.8: "עדיף שהממשלה תגדיל את קצבת הילדים המשתלמת מדי חודש ב-50 ₪ עבור כל ילד במקום להפקיד סכום זה בתוכנית חיסכון, ובכך להותיר בידי ההורים את הבחירה מה לעשות עם הכסף" - רגרסיה ליניארית ורגרסיה לוגיסטית

מקדמי רגרסיה ליניארית (t)	רגרסיה לוגיסטית יחס הסיכויים $\frac{\lambda}{OR}$	
		משתנים מסבירים ¹
2.013*** (17.06)	לא מובהק	קבוע
0.357*** (3.57)	1.811***	קבוצת אוכלוסייה - חרדי
-0.258*** (-3.33)	0.626***	מגדר המשיב - אישה
-0.196** (-2.674)	-	מקבל החלטה - במשותף
0.152 (1.47)	-	עושר פיננסי - אין נכסים
0.440*** (5.47)	1.876***	אוריינות מורחבת - נמוכה ובינונית
-0.322*** (-3.81)	0.690***	הממשלה מתחשבת בצרכים - לא מסכים / מעט
0.256** (2.30)	0.588***	אמון במוסדות - נמוך
-0.004 (-0.036)	0.779	- בינוני
0.362*** (4.54)	1.716**	מסלול תכנית - בנק או ברירת מחדל
0.192*** (2.54)	1.764***	העדפת תצרוכת (העדפת הווה)

1. קבוצת הייחוס: לא חרדי וערבי, גבר, החלטה של המשיב בלבד, אוריינות גבוהה, מסכים במידה בינונית ומעלה, אמון גבוה, קופת גמל, העדפת תצרוכת בעתיד.
2. המשתנה התלוי ברגרסיה הליניארית הוא מידת ההסכמה בסולם של 1-5. ברגרסיה הלוגיסטית המשתנה התלוי הוא דיכוטומי שמקבל את הערך 1 אם המשיב ענה שאינו מסכים כלל ו-0 אם הסכים במידה כלשהי. קבוצת הייחוס = 1.

6.5 עמדות ההורים לגבי תוצאות התוכנית ותרומתה להורים ולילדיהם

במטרה לבחון את עמדות ההורים לגבי השלכותיה החיוביות או השליליות על מצבם של ההורים וילדיהם ההורים נדרשו להביע את מידת הסכמתם בסולם ליקרט הנע בין 1 (איני מסכים כלל) עד 5 (מסכים במידה רבה) לחמשת ההיגדים הבאים:

(א) "תוכנית החיסכון מעניקה למשפחות העניות הזדמנות לחסוך לילדיהן, ובכך לאפשר לילדים להיחלץ מעוני בבגרותם"

(ב) "תוכנית החיסכון תסייע לכל הילדים בבגרותם לממן לימודים ולרכוש מקצוע, ובכך לשפר את הזדמנויות התעסוקה שלהם ואת רמת חייהם".

(ג) "עדיף להשקיע בחינוך וברוחה של ילדים בשנות הילדות מאשר לחסוך לבגרותם. השקעה בגילים המוקדמים מניבה תועלת גדולה יותר"

(ד) "משפחות ממעמד כלכלי נמוך אינן יכולות להרשות לעצמן לחסוך לילדיהן. הן זקוקות להכנסה שוטפת כדי לממן צרכים בסיסיים כמו מזון, חינוך ותנאי מגורים".

(ה) "תוכנית החיסכון מיטיבה יותר עם המשפחות המבוססות: להן ידע פיננסי רב יותר והוא מאפשר לבחור מסלולי השקעה רווחיים ולנצל את התנאים הטובים של התוכנית".

שני ההיגדים (א) ו-(ב) קשורים לרציונל המונח בבסיס תוכנית החיסכון לכל ילד מבחינת התרומה הצפויה לילדים מבחינת נכסים לעתיד שיאפשרו להם להשקיע להצלחתם. לעומת זאת, שלושת ההיגדים (ג)-(ד) נוגעים במוקד הביקורת על התוכנית שעיקרה הוא שקצבות הילדים נועדו לסייע להורים לגדל את ילדיהם בהווה עד שיגיעו לבגרות ושההשקעה בגיל הרך לדעת כלכלנים ואנשי חינוך כדאית ביותר להתפתחותו של הילד בעתיד. היגד (ה') נוגע בביקורת על ההשפעה השלילית של התוכנית על אי השוויון בהכנסות בשל התועלת הרבה יותר שהמשפחות המבוססות מפיקות מהתוכנית. לוח 6'ג' בנספח לפרק מציג את התפלגות ההורים לפי מידת ההסכמה לכל אחד מההיגדים.

6.5.1 עמדה ההורים לגבי התרומה החיובית הצפויה לילדים בעתיד

שני ההיגדים (א) ו-(ב) אוחדו למדד מצרפי אחד שערכיו נעים בין 2 (ההורה ענה 'לא מסכים כלל' בשני ההיגדים) ל-10 (ההורה ענה 'מסכים במידה רבה' או 'רבה מאוד' בשני ההיגדים). מדד זה ייקרא 'תרומה חיובית של החיסכון לילד בבגרות'.

סטטיסטיקה תיאורית: מידת ההסכמה לכל אחד מההיגדים (א) ו-(ב), הייתה גבוהה: בעוד שכ-53% הסכימו במידה רבה או רבה מאוד, כ-18% לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מועטה. בקרב יהודים הסתמנה הסכמה גבוהה יותר מאשר בקרב ערבים (54% בהשוואה ל-43%). התפלגות ההורים לפי המדד המצרפי 'תרומה חיובית של החיסכון בבגרות' מוצגת בלוח 6.9.

לוח 6.9: התפלגות ההורים לפי ערך המדד המצרפי 'תרומה חיובית בבגרות'

ערך המדד	1-2	3	4	5	6	7	8	9
אחוז ההורים	4.5	7.1	8.4	20.5	17.8	20.9	9.3	11.5
שכיח=7, חציון=6, ממוצע=5.9. אלפא קרונבך למהימנות הפנימית של המדד המצרפי שווה ל-0.7.								

ניתוח סטטיסטי: תוצאות אמידת המודל הליניארי להסבר השונות במדד המצרפי מוצגות בלוח 6.10. מידת ההסכמה קטנה יותר בקרב חרדים ובקרב ערבים, בקרב בעלי אוריינות סובייקטיבית נמוכה/בינונית, בקרב מי שנותנים אמון נמוך בביטוח לאומי או במוסדות פיננסיים ובקרב מי שמביעים הסכמה נמוכה לאמירה שהביטוח הלאומי מספק שירותים באופן שוויוני. הסכמה רבה יותר לתרומה החיובית של התוכנית התגלתה אצל נשים ואצל בעלי השכלה על תכונית ואקדמית. יוצא אפוא שהסכמה נמוכה לתרומה החיובית של תוכנית החיסכון לעתיד הילדים היתה נחלתם של הורים "חלשים" במונחי השתייכות לקבוצות דתיות/לאום, השכלה ונתינת אמון במוסדות ובתפקוד שלהם.

6.5.2 עמדה לגבי השפעה שלילית של תוכנית החיסכון בהווה ובעתיד

לצורך הניתוח הסטטיסטי נבנה מדד מצרפי לשלושת ההיגדים (ג)-(ה), שייקרא 'השפעה שלילית של התוכנית' וערכיו נעים בסולם בין 3 (המשיב ענה 'איני מסכים כללי' לשלושת ההיגדים) ל-15 (מסכים במידה רבה מאוד לשלושת ההיגדים). השפעה שלילית זו מתבטאת בהווה, אך גם בעתיד. התפלגות ההורים לפי מדד זה מוצגת בלוח 6.11.

לוח 6.10 : 'תרומת חיובית בבגרות' ו-'השפעה שלילית בהווה' – מודלים של רגרסיה ליניארית

השפעה שלילית מקדמי רגרסיה ליניארית (t)	תרומה חיובית בעתיד מקדמי רגרסיה ליניארית (t)	משתנה תלוי
		משתנים מסבירים ¹
0.742*** (28.9)	6.741*** (35.5)	קבוע
-0.469** (-2.33)	0.263* (1.80)	גיל ההורה : עד 34
-0.168 (-0.91)	0.164 (1.24)	35-44
-0.261* (1.66)	0.255*** (2.7)	מגדר ההורה -אישה
	-0.562*** (-3.69)	קבוצת אוכלוסייה : חרדי
	-0.466*** (-2.97)	ערבי
	0.281** (3.25)	השכלה – על תיכונית ואקדמית
0.230 (1.43)		השכלה – לא אקדמית
	-0.363*** (-2.21)	אוריינות סובייקטיבית – רמה נמוכה
	-0.308*** (-2.31)	-רמה בינונית
0.480*** (2.99)		היכולת לכסות הוצאות - קושי
0.960*** (3.82)	-0.319* (-1.83)	נעשתה בחירה כלשהי – לא בחר
	-0.244** (-1.96)	אמון בביטוח לאומי – אין אמון/מעט
	-0.690*** (-5.31)	אמון במוסדות פיננסיים- אין אמון/מעט
	-0.310*** (-2.57)	הביטוח הלאומי מטפל באופן שוויוני – הסכמה נמוכה
-0.402* (-1.79)		אמון במוסדות - נמוך
-0.612*** (-2.89)		בינוני
0.383** (2.39)		העדפת תצרוכת- הווה
0.10	0.11	R ² מקדם ההסבר

קבוצת ייחוס : גיל 45+, יהודי לא חרדי, השכלה על תיכונית או אקדמית, השכלה אקדמית, אוריינות ברמה גבוהה, יכולת קלה לכסות הוצאות, נעשתה בחירה כלשהי, אמון בביטוח לאומי, אמון במוסדות פיננסיים, מסכים שהביטוח הלאומי מטפל באופן שוויוני, אמון גבוה במוסדות, העדפת תצרוכת בעתיד.

סטטיסטיקה תיאורית : בהתייחס להיגד (ג) ההורים נחלקו פחות או יותר לשלוש קבוצות שוות גודל : אלה שלא הסכימו או הסכימו במידה מועטה (34%), אלה שהסכימו במידה בינונית (33%) ואלה שהסכימו במידה רבה או רבה מאוד (33%). הסכמה גבוהה יותר נמצאה בהתייחסות ההורים להיגד (ד) : 51% הסכימו במידה רבה או רבה מאוד ו-21% לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מועטה. שיעור המסכימים במידה רבה או רבה מאוד היה גבוה יותר בקרב היהודים, ובמיוחד החרדים, מאשר בקרב הערבים (53% ו-45%, בהתאמה). לגבי היגד (ה), שיעור המסכימים במידה רבה/ רבה מאוד גבוה יותר אצל היהודים (38%) מאשר אצל הערבים (30%).

לוח 6.11 : התפלגות ההורים לפי ערכי המדדים 'תרומה שלילית בהווה'

ערך המדד	1-2	3-4	5-6	7-8	9-10	11-13	סה"כ
אחוז	4.7	11.0	19.3	31.0	22.7	12.3	100.0
שכיח=7, חציון=7, ממוצע=7.36. אלפא קרוונבך למהימנות הפנימית של המדד המצרפי שווה ל-0.6							

ניתוח סטטיסטי: תוצאות האמידה של המודל הליניארי להסבר השונות של המדד המצרפי 'השפעה שלילית' המוצגות בלוח 6.10 מראות שציון מדד ההסכמה נמוך יותר אצל הורים צעירים, אצל נשים ואצל מי שנותנים אמון נמוך ובינוני במוסדות, אך גבוה יותר בקרב הורים המתקשים לכסות את ההוצאות של משק הבית, אצל הורים המעדיפים תצרוכת בהווה ואצל הורים שלא יזמו באופן עצמאי בחירה של תוכנית בנק או קופת גמל. בשל הערך הגבולי של המהימנות הפנימית במדד מצרפי זה נאמדו גם גרסיה ליניארית ורגרסיה אורדינלית עבור כל אחד משלושת ההיגדים שעל בסיסם נבנה המדד. תוצאות אמידה של המודל הליניארי מוצגים בלוח 6.11 והם מעידים על תוצאות דומות לאלו שהתקבלו עבור המדד המצרפי. אמידת המודלים של רגרסיה אורדינלית שתוצאותיהם מוצגות בנספח 6ד' לפרק מלמדת על אותן מסקנות.

לוח 6.11: מידת ההסכמה להשפעת תוכנית החיסכון - היגדים (ג), (ד), (ה) – מודלים ליניאריים

מקדמי רגרסיה ליניארית (t)			משתנה תלוי
היגד ה' - לבעלי הכנסה ידע פיננסי רב יותר והוא מאפשר להם לבחור...	היגד ד' - משפחות ממעמד כלכלי נמוך אינן יכולות להרשות לעצמן לחסוך..	היגד ג' עדיף להשקיע בחינוך וברוחה בשנות הילדות מאשר לחסוך..	
3.079*** (36.7)	3.24*** (49.0)	3.119*** (27.3)	קבוע
-0.241*** (-2.62)	-0.158* (-1.697)	-0.082 (-0.914)	גיל ההורה: עד 34
-0.188** (-2.23)	0.004 (0.005)	0.046 (0.542)	35-44
-0.174** (-2.42)	0.061 (0.879)	-0.183*** (-0.258)	מגדר ההורה - אישה
-0.664*** (-4.18)	0.213** (2.194)		קבוצת אוכלוסייה: חרדי
0.475*** (3.02)	-0.152 (-1.508)		ערבי
0.263*** (3.67)	0.235*** (3.37)	0.032 (0.453)	יכולת לכסות הוצאות - קושי
0.317*** (2.76)	0.421*** (3.80)	0.269** (2.39)	לא נעשתה בחירה כלשהי
		-0.153** (-2.06)	מספר ילדים +3
		0.200*** (2.79)	העדפת תצרוכת - הווה
		-0.203** (-0.198)	אמון במוסדות - נמוך
		-0.295*** (-3.1)	- בינוני

קבוצת ייחוס: בני 45+, גבר, לא חרדי, כיסוי הוצאות בקלות, ההורה יזם בחירה, ל-1 ילדים, העדפת תצרוכת בעתיד, אמון גבוה במוסדות, השכלה אקדמית.

6.5.3 עמדת ההורים לגבי השפעה של הקצבות על היצע העבודה

ולבסוף, ההורים נתבקשו להביע את מידת הסכמתם להיגד הבא (היגד ו): "הגדלת קצבת הילדים למשפחות עניות עלולה לפגוע בתמריץ של ההורים לעבוד, ובכך להגדיל את הסיכון שלהן לעוני. עדיף לכפות עליהן חיסכון". היגד זה נוגע לביקורת השכיחה מצד אנשי האוצר וחלק לא מבוטל מהכלכלנים על מדיניות קצבות הילדים מבחינת השפעתן השלילית על היצע העבודה, ובמיוחד בקרב משפחות גדולות.

סטטיסטיקה תיאורית וניתוח מודלים: ההורים היו חצויים בעמדתם להיגד. כ-50% מהיהודים וכ-43% מהערבים לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מועטה, ורק כרבע מההורים הסכימו במידה רבה או רבה מאוד. תוצאות אמידת המודל הליניארי שבלוח 6.12 מלמדים שמידת ההסכמה בקרב

לוח 6.12 - מידת ההסכמה של ההורים להיגד "הגדלת קצבת הילדים למשפחות עניות עלולה לפגוע בתמריץ של ההורים לעבוד, ובכך להגדיל את הסיכון שלהן לעוני. עדיף לכפות עליהן חיסכון" – מודל ליניארי

משתנים מסבירים ¹	מקדמי רגרסיה ליניארית (t)
קבוע	3.253 *** (30.6)
גיל ההורה: עד 34	-0.045 (- 0.46)
44- 35	-0.092 (- 1.09)
מגדר ההורה -אישה	-0.181 *** (2.55)
קבוצת אוכלוסייה: חרדי	0.761 *** (-7.42)
ערבי	0.079 (0.77)
יכולת לכסות הוצאות - קושי	-0.245 *** (- 3.34)
אמון במוסדות - נמוך	-0.348 *** (- 3.42)
- בינוני	-0.180* (- 1.87)
השכלה לא אקדמית	-0.143* (1.92)
N=1,232	R ² =0.11

נשים, חרדים, מי שמתקשים לכסות את הוצאות משק הבית ומי שנותנים אמון נמוך במוסדות נמוכה יותר מזו של הקבוצות המשלימות אותם באוכלוסייה. מודל הרגרסיה האורדינלית עבור היגד זה מוצג בלוח נספח 6ד', והממצאים מעידים על מסקנות דומות ביחס לשלושת המשתנים שמופיעים במודל (דתיות, מצב כלכלי ומגדר).

פרק 7 - הפנסיה התעסוקתית: הסדרי פנסיה, דפוסי בחירה של מסלולי השקעה והשוואה לדפוסי הבחירה בתוכנית חיסכון לכל ילד

המחקר מתמקד בחוסכים במסגרת שלושה הסדרי פנסיה המאפשרים בחירה של מסלול השקעה: קרנות הפנסיה החדשות, ביטוחי מנהלים בחברות ביטוח וקופות גמל, שכן סוגיית הבחירה אינה רלוונטית למבוטחים בקרנות הפנסיה הוותיקות ובהסדר הפנסיה התקציבית. פרק זה עוסק בדפוסי הבחירה של החוסכים לפנסיה, כלומר באיזה הסדרי פנסיה הם מבוטחים ואיזה מסלולי השקעה הם בחרו? ומציג באופן תמציתי כמה ממאפייני הכיסוי הפנסיוני כפי שעלו מנתוני הסקר.

7.1. הכיסוי הפנסיוני של ההורים ומאפייניו לפי סוג ההסדר ומסלול ההשקעה

הורים שעבדו בעת הסקר נשאלו תחילה על הסדרי הפנסיה ממקום עבודתם הנוכחי, ומי שהשיבו שאין להם הסדר פנסיה או שלא ידעו להשיב על כך נשאלו על הסדר פנסיה ממקום עבודה קודם. הורים שלא עבדו בעת הסקר אך עבדו בעבר, נשאלו אף הם על הסדר הפנסיה ממקום עבודה קודם. במידה וההסדר היחיד או העיקרי מנוהל על ידי קרנות הפנסיה החדשות, קופות גמל או ביטוחי מנהלים – ההורה נתבקש לציין את המסלול הספציפי שהוא בחר להשקיע את כספי החיסכון הפנסיוני שלו, וזאת- מתוך רשימה מפורטת של 11 מסלולי השקעה המוצעים על ידי בתי ההשקעות וחברות הביטוח המשווקות את מוצרי הפנסיה.

בנוסף לכך, כל מי שענה שהוא חוסך לפנסיה בקרן פנסיה חדשה, ביטוח מנהלים או מקופת גמל כהסדר עיקרי או משני (ממקום עבודה קודם או נוכחי) נשאל שאלה כללית על הרכב ההשקעה של החיסכון שלו: "להערכתך, בהסתכלות כוללת על כל הסדרי הפנסיה שאליהם אתה שייך (הסדרים עיקריים ואחרים ממקום עבודה נוכחי או קודם), האם כספי הפנסיה שלך מושקעים: בעיקר במניות, פחות או יותר מאוזן- חצי המניות וחצי באגרות חוב, בעיקר באגרות חוב, לא יודעי". באמצעות המענה לשאלה זו ניתן היה לצמצם את מספר ההורים שענו "לא יודעי" ביחס למסלול ההשקעה הספציפי שבחרו לחיסכון הפנסיוני שלהם, ובכך להרחיב את המדגם לצורך הניתוח.

נקודת המוצא לזיהוי אוכלוסיית ההורים עם הסדר פנסיה ולניתוח דפוסי הבחירה היא, מטבע הדברים, ההשתתפות בשוק העבודה (לוח 7א' בנספח לפרק). כ-90% מההורים עבדו בעת הסקר כאשר הפער בתעסוקה בין יהודים לערבים עמד על כ-10% (כ-92% בהשוואה ל-81%, בהתאמה). כ-88% ממי שעבדו דיווחו שיש ברשותם הסדר פנסיה כלשהו ממקום העבודה הנוכחי (91% ו-67% בקרב יהודים וערבים, בהתאמה). בנוסף, כ-33% בלבד מקרב ההורים שנתבקשו לדווח על הסדר פנסיה ממקום עבודה קודם דיווחו שיש להם הסדר פנסיה כלשהו. הפער בכיסוי הפנסיוני בין יהודים לערבים משקף לא רק את הפער בשיעורי התעסוקה אלא גם את השכיחות הגבוהה יותר של ערבים המועסקים בענפים שבהם הציות לחוק הוא כנראה חלקי. בסך הכול, מדובר ב-1,057 הורים (87.6% מתוך המדגם הכללי של 1,232 הורים)³⁴ שדיווחו שיש ברשותם הסדר פנסיה כלשהו ממקום עבודה נוכחי או קודם ומתוכם 923 (85.5%) ידעו להשיב לאיזה סוג הסדר עיקרי הם שייכים.

התפלגות ההורים העובדים לפי סוג ההסדר מלמדת שכ-47% מבוטחים בקרנות פנסיה חדשות, 11% בקופות גמל וכ-14% בביטוחי מנהלים. כלומר, כ-72% (743 הורים) דיווחו על הסדרי פנסיה שבמסגרתן המבוטח יכול לבחור את מסלול ההשקעה של כספי החיסכון. בבחירה בין קופות גמל לבין ביטוחי מנהלים, הערבים נוטים לבחור קופות גמל ואילו היהודים נוטים לבחור בביטוחי מנהלים. כ-17% מכלל העובדים מבוטחים בקרנות הפנסיה הוותיקות או בפנסיה התקציבית שבמסגרתן כאמור לא קיימת בחירה של מסלול השקעה.³⁵ ולבסוף, כ-11% השיבו שאינם יודעים מהו הסדר הפנסיה העיקרי שלהם (ראה לוח 7ב' בנספח לפרק).

מכלל ההורים שלהם קרן פנסיה או קופת גמל או ביטוח מנהלים ניתן ללמוד מנתוני הסקר על מסלול ההשקעה של 557 הורים בלבד: כ-92% מהם ידעו לציין מתוך רשימה של 11 מסלולי השקעה את המסלול הספציפי שבו מושקעים כספי החיסכון שלהם (ראה לוח 7ג' בנספח) ולא לה נוספו הורים שלא ידעו לומר מהו המסלול הספציפי, אך ענו על השאלה הכללית האם כספי הפנסיה שלהם מושקעים בעיקר במניות, אגרות חוב או באופן מאוזן בשני האפיקים. מסלולי ההשקעה קובצו ל-4 מסלולים עיקריים המקבילים לאלה הקיימים בתוכנית חיסכון לכל ילד: מסלול בסיכון מועט, מסלול בסיכון בינוני, מסלול בסיכון מוגבר ומסלול הלכה (לפירוט ראה לוח 7.2).

לוח 7.1 מראה שמסלולי ההשקעה העיקריים הם המסלול בסיכון בינוני ומוגבר: 37.5% ו-41.7%, בהתאמה, וזאת מכלל ההורים שידעו להשיב על מסלול ההשקעה. ממצא זה אינו מפתיע שכן מדובר באוכלוסייה צעירה יחסית. מסלולי ההשקעה הבולטים בשכיחותם הם מסלול לחוסכים בני עד 50

³⁴ לאחר שהשמטנו 5 תצפיות של משפחות עם ילד אחד מתחת לגיל חצי שנה ושעברו לא נפתחה תכנית חיסכון.
³⁵ שיעור המבוטחים במסגרות אלה גבוה יחסית מהשיעור שהערכנו בשלב תכנון המדגם, בעיקר בשל העובדה שמדובר באוכלוסיית ההורים שהיא צעירה יחסית.

שנה (כ-29%), המסלול הכללי (כ-18%) ומסלול מניות – בעיקר מניות (כ-14%). נתונים אלה ואחרים מוצגים בלוח 7ג' שבנספח לפרק.

לוח 7.1 : התפלגות ההורים החוסכים בהסדרי פנסיה עם מסלולי השקעה, לפי סוג המסלול

(נתונים מקוריים ללא תיקון למבנה המדגם)

מסלול השקעה	מספר ההורים	אחוז מסה"כ	אחוז מסה"כ ללא "לא יודע" מסה"כ	איזה מסלולי השקעה ספציפיים כלולים במסלול?
בסיכון מועט	69	9.3	12.4	מסלול לחוסכים בני עד 60 ומעלה, מסלול אג"ח ללא מניות, מסלול השקעות בעיקר אג"ח (עד 10% או עד 20%-25% מניות), מסלול שקלי קצר טווח ואחר. כולל 5 הורים שענו שכספי הפנסיה שלהם מושקעים בעיקר באג"ח.
בסיכון בינוני	209	28.1	37.5	מסלול לחוסכים בני עד 50 עד 59 שנה, מסלול יעד לפרישה ומסלול כללי. כולל גם 26 הורים שענו שכספי הפנסיה שלהם מושקעים פחות או יותר באופן מאוזן בין מניות לאג"ח.
בסיכון מוגבר	232	31.2	41.7	מסלול לחוסכים בני עד 50 שנה ומסלול מניות - בעיקר במניות. כולל גם 9 הורים שענו שכספי הפנסיה שלהם מושקעים בעיקר במניות.
מסלול הלכה	47	6.3	8.4	מסלול הלכה
לא יודע מסלול	186	25.0		
סה"כ	743	100		
בניכוי לא יודע	557		100	

לסיכום, תת המדגם לבחינת מסלולי ההשקעה שבחרו החוסכים לפנסיה כלל 557 הורים. כמצופה, הרכבו של תת מדגם זה שונה מהרכבו של המדגם הכולל של המחקר וכלולים בו הורים עם מאפיינים המעידים על קבוצה יחסית חזקה: שיעור גבוה יותר של יהודים לא חרדים ונמוך יותר של ערבים, שיעור גבוה יותר של גברים, שיעור גבוה יותר של בעלי אוריינות גבוהה ושיעור גבוה יותר של המסתדרים כלכלית. השוני בהרכב המדגמים נובע משני גורמים: (א) פערים בין קבוצות אוכלוסייה בשיעורי התעסוקה וביעורי הכיסוי הפנסיוני של העובדים (ב) שיעורי השבה חלקיים על זהות הסדר הפנסיה העיקרי והמסלול בו מושקעים כספי החיסכון כמו גם פערים בשיעורי השבה אלה בין קבוצות אוכלוסייה (למשל, שיעורי ההשבה נמוכים יותר אצל נשים). שיעורי ההשבה החלקיים הם למעשה ביטוי לרמת האוריינות הפנסיונית ולפערים המאפיינים אותה: למשל, כ-11% מההורים שיש ברשותם הסדר פנסיה כלשהו אינם יודעים מהו ההסדר העיקרי שלהם או שכ-30% מקרב ההורים העובדים עם הסדר פנסיה (עיקרי) ממקום העבודה הנוכחי אינם יודעים את מסלול ההשקעה הספציפי שהם בחרו או שאחרים בחרו עבורם. תמונה דומה עולה לגבי היכולת של החוסך להעריך את הרכב ההשקעה של החיסכון לפנסיה בהסתכלות כללית על כל הסדרי הפנסיה שאליהם משתייך ההורה, כולל עיקרי ומשני ממקום עבודה נוכחי או קודם. במקרה זה

נמצא אף שיעור גבוה יותר של הורים, כ-47%, שלא ידעו לענות אם החיסכון שלהם לפנסיה מושקע במניות ובאגרות חוב באופן "פחות או יותר מאוזן", או "בעיקר במניות" או "בעיקר באגרות חוב"³⁶.

ולבסוף, נקודה נוספת ביחס לרמת האוריינות הפנסיונית. בניגוד לממצאים שצוינו קודם לכן בדבר השכיחות הגבוהה יחסית של הורים שלא ידעו להשיב על סוג ההסדר או על מסלול ההשקעה, נמצא שהרוב המכריע של ההורים אכן מודע לזכותו לנייד את החיסכון לפנסיה מחברה לחברה או ממסלול השקעה אחד לאחר. בחמש השנים האחרונות כשליש העבירו את החיסכון מחברה לחברה וכרבע שקלו להעביר אך בפועל לא בצעו זאת. כמו כן, כרבע מההורים ניידו את החיסכון למסלול השקעה אחר וכחמישית שקלו לנייד אך בפועל לא ניידו. רוב ההורים שהחליפו מסלול השקעה (או שקלו להחליף) עברו (או שקלו לעבור) למסלולים עם רמת סיכון גבוהה יותר משמעותית או משמעותית מאוד.

7.2. מודל סטטיסטי לניתוח הבחירה של מסלול ההשקעה בהסדרי הפנסיה

כדי לעמוד על הגורמים המשפיעים על בחירת מסלול ההשקעה בהסדרי פנסיה נאמוד מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית. המשתנה התלוי במודל הוגדר על בסיס שלוש אפשרויות בחירה: השקעה בסיכון מועט-הלכה, השקעה בסיכון בינוני והשקעה בסיכון מוגבר. החיבור של מסלולי ההלכה וההשקעה בסיכון מועט נועד בעיקר לצמצם את הבעייתיות באמידת המודל בקבוצות קטנות מדי בגודלן (בדומה לגישת המחקר בתוכנית חיסכון לכל ילד). סדרת המשתנים המסבירים במודל כוללת קבוצת דת (חרדים/לא חרדים כולל ערבים), גיל ההורה, רמת האוריינות של ההורה (רמה 3 לעומת רמה 1+2) ומידת שנאת הסיכון. לוח 7.3 מציג את יחס הסיכויים כאשר קבוצת הייחוס היא החוסכים במסלול השקעה מועט והלכה. למעט המשתנה של חרדי/לא חרדי, שאר המשתנים אינם מובהקים בהבחנה שלהם בין החוסכים לפנסיה במסלול בסיכון בינוני לבין קטיגורית הבסיס שהיא חוסכים במסלול בסיכון מועט-הלכה. הסיכויים של חרדים להשתייך לקבוצת החוסכים במסלול בינוני נמוכה יותר בכ-85% ($100 * (1 - 0.147)$) ממי שאינם חרדים. לעומת זאת, כשמדובר בחוסכים במסלול סיכון מוגבר כל המשתנים מובהקים: הסבירות שחרדים ישתייכו למסלול בסיכון מוגבר נמוכה מזו של מי שאינם חרדים, ובהתייחס לגיל- לחוסכים בשתי קבוצות הגיל הצעירות יש סיכויים גבוהים יותר. למשל, הסבירות שהורה בגיל עד 34 יהיה בקטגוריה של סיכון מוגבר גבוהה פי 3 מזו של הורה בגיל 45 ומעלה. למעשה הסיכויים פוחתים עם הגיל. כמו כן, הסבירות של הורים עם אוריינות ברמה 1-2 להיות בקטגוריה זו נמוכה בכ-52% מזו של הורים עם אוריינות גבוהה, אך ההסתברות של אוהבי סיכון גבוהה פי 2.6 מזו של שונאי סיכון.

כאשר קבוצת הייחוס היא חוסכים במסלול סיכון מוגבר עולה שהסיכויים של צעירים ושל אוהבי סיכון להשתייך לקבוצת החוסכים במסלול סיכון בינוני נמוכה יותר, ואילו הסיכויים של בעלי אוריינות נמוכה-בינונית גבוהה יותר, פי 2.8 (ראה לוח 7.3).

³⁶ מקרב אלה שכן העריכו את הרכב ההשקעה: 49% השיבו שהחיסכון לפנסיה מושקע במניות ובאגרות חוב באופן "פחות או יותר מאוזן", 38% "בעיקר במניות" וכ-15% ענו "בעיקר באגרות חוב".

לוח 7.3 : בחירה של מסלולי השקעה בהסדרי פנסיה – מודל רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

יחס הסיכויים OR				
קבוצת הייחוס: מסלול בסיכון מוגבר		קבוצת הייחוס: מסלול בסיכון מועט/הלכה		משתנים מסבירים*
סיכון בינוני	סיכון מועט/הלכה	סיכון מוגבר	סיכון בינוני	
קבוע	מובהק	מובהק	מובהק	
0.988	6.740***	0.148***	0.147***	חרדי
0.360***	0.329***	3.044***	1.095	גיל – עד 34
0.347***	0.460**	2.174***	0.755	35-44
2.932***	2.293***	0.436***	1.279	אוריינות ברמה 1-2
0.515***	0.377***	2.652***	1.365	שנאת סיכון – אוהב סיכון
209	116	232	209	N = 557
$R^2 = 0.24$ Nagelkerke, המודל בכללותו מובהק וכן התרומה של כל אחד מהמשתנים. המדדים לטיב ההתאמה של המודל מורים על התאמה טובה. הסיווג של החוסכים נכון עבור 56% שזהו שיעור גבוה יותר מהקריטריון של סכום ריבועי הפרופורציות של הקטיגוריות שהוא מוכפל ב-1.25.				

*קבוצת הייחוס היא לא חרדי, גיל +45, אוריינות ברמה 3, שונא סיכון, כיסוי הוצאות בקלות.

7.3 דפוסי בחירה של מסלולי השקעה בהסדרי פנסיה ובתוכנית חיסכון לכל ילד

במטרה לבחון את שאלת המחקר בדבר מידת העקביות בבחירת סוג מסלול ההשקעה בהסדר הפנסיה ובתוכנית חיסכון לכל ילד נבנה תת מדגם שכולל את ההורים שדיווחו בסקר איזה מסלולי השקעה הם בחרו עבור כספי הפנסיה שלהם וגם על אפיק החיסכון שהם בחרו עבור ילדיהם (קופת גמל או בנק) ועל מסלול ההשקעה במידה שבחרו קופת גמל. תהליך ההצלבה בין שני סוגי מידע אלה מתואר אף הוא בנספח לפרק 7. ההצלבה בין מסלול ההשקעה של הסדר הפנסיה לבין מסלול ההשקעה של קופת הגמל בתוכנית החיסכון לילד הניבה תת-מדגם הכולל 394 הורים (להלן תת המדגם הראשון). כמו כן, נבחנה האפשרות להרחיבו ולכלול בו גם הורים שבחרו תוכנית חיסכון לכל ילד בבנק ושעבורם קיים מידע על מסלול ההשקעה שבהסדר הפנסיה שלהם, על בסיס ההנחה שהסיכון בחיסכון בבנק גומה לסיכון בהשקעה במסלול בסיכון מועט. תת- המדגם גדל ב-115 והגיע ל-509 הורים (להלן תת המדגם השני). בשל שיעורי ההשבה הנמוכים יחסית בכל הקשור להסדרי הפנסיה, הדיון על מידת העקביות בבחירת מסלולי השקעה מתבסס על מדגמים יחסית קטנים.

מטבע הדברים קבוצת ההורים בתת המדגם השני דומה במאפייניה לכלל האוכלוסייה שעבורה התקבל מידע על מסלולי השקעה בהסדרי פנסיה (המונה 557 הורים), אך אוכלוסיית תת המדגם הראשון, זו שאינה כוללת את החוסכים לילדים בתוכניות בנק, "חזקה" יותר, שכן אופייני לה שיעור גבוה יותר של יהודים, גברים, בעלי אוריינות גבוהה ושל המסתדרים כלכלית מבחינת כיסוי הוצאות משק הבית.

בכל פרשנות של הממצאים שעולים מהשוואה של בחירת אפיקי/מסלולי השקעה בשתי התוכניות חשוב לזכור שמרחב הבחירה של מסלולי השקעה שמציע שוק הסדרי הפנסיה רחב יותר מהמוצע בתוכנית החיסכון לכל ילד וכן שהבחירה של חיסכון בבנק אינה עומדת לחוסכים בהסדרי הפנסיה.

7.3.1 סטטיסטיקה תיאורית של מסלולי השקעה בהסדרי פנסיה ובתוכנית חיסכון לכל ילד

לוח 7.4 מציג את ההתפלגות של שני תתי המדגם לפי מסלול ההשקעה של כספי הפנסיה ולפי מסלול ההשקעה של כספי החיסכון לכל ילד. עבור תת המדגם הראשון נמצא שבשתי התוכניות יש ריכוז גבוה של חוסכים במסלולי השקעה בסיכון מוגבר ובינוני, וש-54% מההורים (209 מתוך 394) בחרו מסלולי השקעה חופפים. החפיפה כמעט מלאה במסלול ההלכה, אך כמעט אפסית במסלול עם סיכון מועט בשל מיעוט החוסכים לפנסיה במסלול זה. כמו כן, החפיפה בולטת מאוד במסלול עם סיכון מוגבר (כ-65% ממי שבחר מסלול מוגבר בהסדר הפנסיה או בחיסכון לכל ילד), אך פחות במסלול הבינוני (35% ממי שבחרו במסלול זה בהסדר הפנסיה ו-44% ממי שבחרו במסלול זה בתוכנית החיסכון לכל ילד).

התוספת של 115 הורים בתת המדגם השני כלולה כולה, כאמור, בתוכנית חיסכון לכל ילד במסלול בסיכון מועט, אך מעל מחציתם (53%) חוסכים את כספי הפנסיה שלהם במסלולי השקעה בסיכון בינוני והשאר נחלקים פחות או יותר בין המסלול בסיכון מוגבר (25%) ומועט (22%). תוצאה זו צפויה למדי שהרי הורים לילדים הם צעירים יחסית ונוטים ליטול סיכון, ובנוסף לכך, גם כאשר הם אינם יוזמים בחירה של מסלול השקעה בהסדר הפנסיה מופעלת עבורם ברירת המחדל שהיא מסלול תלוי הגיל - עד 50 שנה או בין 50 ל-60, שהם מסלולים בסיכון מוגבר ובינוני, בהתאמה.

בתת המדגם הרחב שיעור החפיפה הכללי קטן יותר - 46% מההורים שחוסכים לפנסיה (232 מתוך 509) בחרו אותו מסלול השקעה בשתי התוכניות. שיעור החפיפה אומנם עלה כצפוי במסלול השקעה עם סיכון מועט, אך ירד בשני המסלולים האחרים ובמיוחד במסלול עם סיכון בינוני³⁷.

לוח 7.4: התפלגות ההורים שבחרו מסלול השקעה בתוכנית חיסכון לכל ילד ובהסדר הפנסיה שלהם, לפי סוג מסלול ההשקעה (נתונים מקוריים ללא תיקון למבנה המדגם)

מסלול השקעה בתוכנית חיסכון לכל ילד לפי רמת סיכון									
רמת סיכון	1. מועט	2. בינוני	3. מוגבר	4. הלכה	סה"כ לפי מסלול פנסיה 1+2+3+4	5. חיסכון בבנק	6. מועט + בנק 1+5	סה"כ מסלול פנסיה 1+2+3+4+5 (אחוזים)	
מסלול השקעה בהסדר הפנסיה	1. מועט	2. בינוני	3. מוגבר	4. הלכה	סה"כ לפי מסלול פנסיה 1+2+3+4	5. חיסכון בבנק	6. מועט + בנק 1+5	סה"כ מסלול פנסיה 1+2+3+4+5 (אחוזים)	
	4	14	19	3	40	23	27	63 (12.4)	
	17	43	52	13	124	61	78	185 (36.3)	
	10	39	127	15	191	29	39	220 (43.2)	
	1	1	2	35	39	2	3	41 (8.1)	
סה"כ לפי מסלול חיסכון לכל ילד (אחוזים)	32	97 (19.1)	200 (39.3)	65 (12.8)	394	115	147 (28.9)	509 (100)	

³⁷ מידת החפיפה בבחירת המסלולים בשתי התוכניות נבדקה גם בחלוקת מסלולי ההשקעה לשני סוגים (ולא לארבעה) : הסוג הראשון כולל את המסלול בסיכון מועט, מסלול ההלכה וחיסכון בבנק והשני את המסלולים בסיכון בינוני ומוגבר. קבוצת החפיפה בין שני סוגים אלה בין שתי התוכניות כוללת 304 הורים מתוך 394 (77%) בתת המדגם הראשון ו-329 מתוך 509 בתת המדגם השני (65%).

7.3.2 מידת העקביות בבחירה של מסלולי השקעה- מודל רגרסיה לוגיסטי

לוח 7.4 : מודל רגרסיה לוגיסטי להבחנה בין הורים שבחרו אותו מסלול השקעה בשתי התוכניות לבין הורים שבחרו מסלולי השקעה שונים – רגרסיה לוגיסטית מולטינומית

(קבוצת הייחוס היא בחירה מסלולים שונים)

משתנים מסבירים*	יחס הסיכויים תת מדגם ראשון N=394	יחס הסיכויים תת מדגם שני N=509
קבוע ¹	1.034	0.879
מגדר	0.647**	0.697**
אוריינות ברמה נמוכה/בינונית	0.723*	0.838
שנאת סיכון – אוהב סיכון	1.635**	1.638**
אמון במוסדות פיננסיים-אמון נמוך	0.482**	0.385**
אמון בממשלה – אמון נמוך	1.697**	1.591**
Nagelkerke R ²	0.10	0.11

שני המודלים היו מובהקים ומדדי טיב ההתאמה העידו על התאמת כל אחד מהמודלים לנתונים. סיווג נכון לקטיגוריות לפי החזוי היה בכ-60% מהמקרים, מעט פחות מהקריטריון של סכום ריבועי הפרופורציות של הקטיגוריות שהוא מוכפל ב-1.25.

קבוצת הייחוס: גבר, אוריינות ברמה גבוהה, שונאי סיכון, אמון גבוה במוסדות, אמון גבוה בממשלה.

במטרה לאפיין את ההורים שבחרו אותו מסלול השקעה בשתי התוכניות בהשוואה להורים שבחרו מסלולים שונים נאמד מודל רגרסיה לוגיסטית שבו המשתנה התלוי הוגדר כמשתנה בינארי שמקבל את הערך 1 אם ההורים בחרו אותו מסלול ו-0 אם בחרו מסלולים שונים. בשל הדומיננטיות של הבחירה במסלולים עם סיכון מוגבר ובינוני בשתי התוכניות ובמיוחד בקבוצת החפיפה (כ-80%) סביר לשער שתכונות המשפיעות על ההורים לבחור מסלולי השקעה מסוכנים תשפיענה גם על הסיכויים להשתייך לקבוצת החפיפה. לפיכך, סדרת המשתנים הבלתי תלויים כוללת מגדר, אוריינות מורחבת, שנאת סיכון, אמון במוסדות פיננסיים ואמון בממשלה.

תוצאות אמידת המודל עבור שני תתי המדגם, שמוצגות בלוח 7.4, דומות בכיוון ההשפעה ובסדרי הגודל של יחסי הסיכויים. כל המשתנים, למעט האוריינות, תורמים תרומה מובהקת מבחינה סטטיסטית להבחנה בין הורים שבחרו מסלולי השקעה זהים בשתי התוכניות לבין מי שבחרו מסלולים שונים. נשים נוטות פחות מגברים לבחור אותו מסלול בשתי התוכניות. הסבירות להשתייך לקבוצה של מי שבחר אותם מסלולים נמוכה יותר עבור הנותנים אמון נמוך במוסדות הפיננסיים, אך גבוהה יותר עבור אוהבי סיכון (מאשר שונאי סיכון) ועבור הנותנים אמון נמוך בממשלה. הממצא על השפעת האמון בממשלה אינו טריוויאלי.

פרק 8 – סיכום עיקרי הממצאים והערות לדיון

המחקר מציג בהרחבה את תמונת דפוסי הבחירה של ההורים בתוכנית חיסכון לכל ילד וכן ואת עמדותיהם בחלוף כמעט שש שנים ליישומה של התוכנית. מעבר לתיאור תמונת המצב העדכנית לאמצע 2022, המחקר מצביע על המשתנים הסוציו דמוגרפיים, כלכליים, אישיים ותרבותיים של ההורים שהשפיעו על ההחלטות הפיננסיות שהם קיבלו בכל אחת משתי תוכניות החיסכון ועל המשתנים שחיקו את הנטייה של ההורים להיות עקביים בבחירת רמת הסיכון בהשקעת כספי החיסכון בשתי התוכניות. במקביל, אותרו גם המשתנים שתרמו להסבר ההבדלים בין ההורים בשביעות הרצון מהתוכנית ובהיכרות עם כלליה כמו גם בעמדות ביחס לתוכנית ולתרומתה להורים וילידים. בכל אלה המחקר הוסיף נדבך חשוב למחקר שהצטבר עד כה ובסיס לקובעי המדיניות לבחון מחדש את התוכנית או חלק ממרכיביה ולתקן את הדורש תיקון.

המחקר התבסס על סקר אינטרנטי גדול יחסית שכלל 1,237 הורים ומייצג את גולשי האינטרנט בלבד שמטבע הדברים הורים מהמעמד החברתי-כלכלי הנמוך עם אוריינות אינטרנטית מוגבלת כמעט ואינם נמנים עליהם.

ממצאים עיקריים

בחירה של אפיקי חיסכון ומסלולי השקעה

- הבחירה של ההורים בחיסכון בקופת גמל היתה השכיחה ביותר - עבור 61% מכלל הילדים. ל-26% מהילדים נבחרה תוכנית חיסכון בבנק ול-13% מהם הביטוח הלאומי בחר את ברירת המחדל. בעוד שהבחירה בקופת גמל אפיינה יותר את היהודים (72%) ועוד יותר את החרדים (81%) בשל הבחירה הממוקדת שלהם במסלולי הלכה שמוצעים על ידי קופות הגמל בלבד, הבחירה של חיסכון בבנק היתה השכיחה ביותר אצל ערבים (54%). כמעט כל ההורים גילו עקביות בבחירת אפיק ההשקעה ובחרו לכל ילדיהם קופת גמל או רק בנק או שהותירו למוסד לביטוח לאומי לבחור את ברירת מחדל עבור כל ילדיהם. רק 8% מההורים עם 2 ילדים ויותר בחרו לילדיהם אפיקי חיסכון שונים. בהשוואה לכלל ההורים, לקבוצת קטנה זו אופייניים שיעור גבוה של ערבים (40%), של משפחות גדולות עם 4 ילדים ויותר (30%) ושל משפחות המתקשות לחסוך או לעמוד בהוצאות משק הבית (80%). במאפייניה היא דומה יותר לקבוצת ההורים שלא יזמו בחירה לאף אחד מילדיהם ובמידה מסוימת גם להורים שבחרו תוכנית חיסכון בבנק.
- שיעור הילדים שלהם נבחרה ברירת מחדל לפי הסקר נמוך משמעותית מהשיעור שפרסם המוסד לביטוח לאומי (כשליש מתוכניות החיסכון הפעילות). שני הסברים אפשריים לפער זה: ההסבר הראשון נעוץ במגבלות הייצוג של הורים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך ומהפריפריה הרחוקה (למשל, הבדווים בדרום) בסקר אינטרנטי, שלהם הסתברות גבוהה לא ליזום בחירה. ההסבר השני, שמקבל אישור מנתונים שעלו מהסקר, הוא שחלק מההורים שדיווחו על בחירה פעילה בסקר לא עשו זאת בפועל, אלא ידעו בדיעבד או מראש איזה אפיק חיסכון המוסד לביטוח לאומי בחר במקומם (למשל, מדיווחי החברות שמנהלות את החיסכון).

- ההורים שלא יזמו בחירה (לילד הצעיר) נימקו את התנהגותם בקשיים באוריינות פיננסית (כ-30% השיבו שאין להם את הידע הנחוץ כדי להחליט היכן לפתוח את החיסכון ובאיזה מסלול השקעה) ובהיעדר היכרות עם התוכנית (כ-22% השיבו שהם לא היו מודעים לכך שניתנו 6 חודשים בלבד כדי לפתוח את החיסכון), כ-14% השיבו שהם ידעו שהביטוח הלאומי יבחר עבורם במידה והם לא יבחרו וסמכו על בחירתו וכ-35% לא נתנו סיבה מיוחדת או שענו שאינם יודעים. כמו כן, כמחצית (56%) מההורים שלא יזמו בחירה לא ידעו להשיב איזה אפיק בחר המוסד לביטוח לאומי במקומם.
- ההורים שלא יזמו בחירה של אפיק חיסכון לכל ילדיהם נוטים להשתייך לאוכלוסיות חלשות-ערבים, משפחות גדולות, חסרי עושר פיננסי ואוריינות פיננסית נמוכה. לפי המודל ההסתברותי, סיכוייהם של יהודים להשתייך לקבוצה זו (ולא לקבוצת ההורים שבחרו אפיק חיסכון לאחד מילדיהם) נמוכים בכ-38% משל ערבים, וכך ביחס למשפחות גדולות (41%) בהשוואה לקטנות. לעומת זאת, סיכויים אלה גבוהים פי 2.6 עבור מי שאין לו עושר פיננסי מאשר מי שיש לו, ופי 3.8 עבור הורים שהעריכו שרמת האוריינות הסובייקטיבית שלהם נמוכה מאשר הורים שהעריכו שרמת האוריינות שלהם גבוהה.
- החוסכים בקופת גמל שונים במאפייניהם ממי שחוסכים בתוכניות חיסכון בבנק. מעבר לסיכוייהם הגבוהים יותר של יהודים לבחור קופת גמל ולא חיסכון בבנק, ובמיוחד של חרדים (פי 2.6 משל הלא חרדים), תוצאות האמידה מעידות על ההשפעה המובהקת של רמת האוריינות הפיננסית, מידת שנאת הסיכון והמצב הכלכלי של ההורים על בחירת אפיק החיסכון: הסיכויים לבחור בקופת גמל בקרב בעלי רמת אוריינות פיננסית נמוכה ובינונית נמוכה ב-52% מסיכוייהם של בעלי רמת אוריינות גבוהה, והסיכויים של אוהבי סיכון לבחור קופת גמל גבוהה פי 1.8 מזו של שונאי סיכון. כמו כן, נטייתם של הורים שמצבם הכלכלי רע (בחובות /לא חוסכים) לבחור קופת גמל קטנה יותר (בכ-35%) מסיכוייהם של הורים שמצבם הכלכלי טוב (יכולים לחסוך מעט או הרבה).
- הרוב המכריע של ההורים שבחרו קופת גמל לפחות לאחד מילדיהם בחר גם מסלול השקעה (92%), וההורים היו עקביים גם בבחירה זו - כמעט כל הורה שבחר מסלול השקעה בחר אותו מסלול לכל ילדיו (96%). הבחירה של מסלול השקעה עם סיכון מוגבר היתה השכיחה ביותר (41%), ואילו המסלול עם סיכון מועט היה הפחות נפוץ (12%). כרבע מההורים בחרו במסלול עם סיכון בינוני וכחמישית מהם בחרו במסלול ההלכה (בעיקר היהודית).
- לפי תוצאות אמידה של מספר מודלים הסתברותיים המשלבים בחירת אפיקי חיסכון (קופת גמל/חיסכון בבנק) ומסלולי השקעה בקופות גמל נמצא: למעט ההבדלים המוכרים במשתנה הדתיות/לאום, קבוצת ההורים שבחרו קופת גמל במסלול הלכה אינה שונה במאפייניה מקבוצת ההורים שבחרו קופת גמל במסלול השקעה בסיכון מועט, וכל אחת משתי הקבוצות ושתיהן גם יחד אינם שונים מההורים שבחרו חיסכון בבנק. משתנים כמו אוריינות פיננסית, שנאת סיכון, אמון במוסדות פיננסיים ומשנתני מצב כלכלי ואחרים אינם משפיעים על הסיכויים להשתייך לכל אחת מקבוצות אלה בהשוואה לשתיים האחרות. לעומת זאת, משתנים אלה מסבירים את הבחירה בקופת גמל במסלול השקעה עם סיכון בינוני ובהצלחה רבה יותר את הבחירה במסלול ההשקעה בסיכון מוגבר. לדוגמא: בהשוואה בין הורים שבחרו חיסכון בבנק או קופת גמל במסלול הלכה או במסלול השקעה בסיכון מועט לבין הורים שבחרו קופת גמל

במסלול בינוני או מוגבר נמצא שהסיכויים של הורים עם רמות נמוכות של אוריינות פיננסית, אוריינות חיפוש נתונים כלכליים, אמון במוסדות פיננסיים ומצב כלכלי, לבחור מסלולי השקעה בסיכון בינוני או מוגבר נמוכים יותר בכ-35% עד 55% (מאשר הסיכויים של הקבוצה החזקה, בהתאמה לכל משתנה), והסיכויים של אוהבי סיכון גבוהים פי 2.4 משל שונאי סיכון.

- כ-70% מההורים הגדילו את החיסכון לפחות לילד אחד ולמעשה רוב ההורים שהגדילו עשו זאת לכל ילדיהם. זהו אומדן יתר בהשוואה לנתוני הביטוח הלאומי (בסביבות ה-50%), ואף הוא נעוץ בייצוג החסר של הורים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך בסקר האינטרנטי. הסיבות שנתנו הורים לכך שהם לא הגדילו את החיסכון לאף אחד מילדיהם או שהגדילו רק לחלק מהם היו לרוב כלכליות: חוסר אפשרות לחסוך בשל כובד נטל ההוצאה על ילדים (43%), החיסכון אינו בסדר עדיפות של התקציב (11%), לילדים יש כבר תוכנית חיסכון (כ-31%) וחוסר ידיעה על האפשרות להגדיל את החיסכון (16%). לפי המודל ההסתברותי, חרדים וערבים נטו באופן משמעותי שלא להגדיל את החיסכון וכך גם הורים במצב כלכלי רע לפי כל אינדיקטור (חסרי עושר פיננסי, או המתקשים לעמוד בהוצאות השוטפות של משק הבית או מי שיש להם חובות). כמו כן, גם הורים שברירת המחדל נבחרה עבורם והורים מבוגרים נטו שלא להגדיל את החיסכון.
- הנטייה של ההורים לנייד את החיסכון לכל ילד בין חברות המנהלות קופות גמל או בין מסלולי השקעה חלשה למדי, זאת בדומה לנטייה הכללית של ישראלים לעבור למשל בין בנקים או אף בין קופות החולים. רק 10% מההורים ניידו את החיסכון בין חברת או בין מסלולי השקעה.

שביעות רצון, היכרות עם התוכנית ועמדות לגבי שינויים

- שביעות רצון: רוב ההורים הביעו שביעות רצון מהתוכנית - קרוב ל-60% ענו שהם שבעי רצון במידה רבה או רבה מאוד. הסיכויים להיות שבעי רצון גבוהים יותר בקרב יהודים (פי 2 משל ערבים) ובקרב נשים. הנטייה של הורים להיות שבעי רצון מהתוכנית מתחזקת עם מידת האמון שהם נותנים במוסדות (ממשלה, ביטוח לאומי ומוסדות פיננסיים) ועם מידת האופטימיות שלהם. סיכוייהם של מי שבחרו קופת גמל או חיסכון בבנק גבוהים יותר (פי 4.18 ופי 2.84, בהתאמה) מסיכוייהם של מי שלא יזמו בחירה פעילה.
- הידע על כללי התוכנית: היד נבדק לגבי 4 כללים: פטור מדמי ניהול, פטור ממס על רווחי הון, מגבלת המשיכה לפני גיל 18 והזכאות למענק. 62% מההורים ענו נכון על שני כללים ויותר. רמת הידע (מספר התשובות הנכונות שההורה השיב) עלתה עם רמת האוריינות הפיננסית, והיא גבוהה יותר אצל הורים שיזמו בחירה של אפיק חיסכון ובניגוד למצופה גם בקרב חרדים. לעומת זאת, רמת הידע נמוכה יותר אצל הורים שמקבלים במשותף עם בן/בת הזוג החלטות בעניינים הכספיים היומיומיים של משק הבית (בהשוואה למי שמחליטים לבד).
- מידת ההסכמה של ההורים לשינויים בכללי התוכנית: 60% מההורים הביעו הסכמה רבה/רבה מאוד להכפיל את ההפקדה של הביטוח הלאומי למשפחות חלשות מבחינה כלכלית. כצפוי, התמיכה בהצעה זו היתה גדולה יותר בקרב חרדים, בקרב הורים המתקשים לכסות את ההוצאות השוטפות של משק הבית ובקרב בעלי השכלה נמוכה.

- לעומת זאת, ההצעה לאפשר להורים במצבי חירום כלכלי כמו אבטלה גבוהה (למשל, בעת מגפת הקורונה) למשוך את החיסכון במלואו או בחלקו לפני תום תקופת החיסכון זכתה לתמיכה מצומצמת. 24% בלבד הסכימו להצעה במידה רבה/רבה מאוד. הורים המתקשים כלכלית נטו להביע הסכמה רבה יותר, אך נשים ובעלי השכלה על תיכונית/אקדמית נטו להביע הסכמה פחותה יותר. כמו כן מידת ההסכמה פוחתת עם עליית רמת האוריינות הפיננסית.
- ההצעה לאפשר להורים לעבור מתוכנית חיסכון בבנק לקופת גמל ולהיפך זכתה אף היא להסכמה רבה עד רבה מאוד, אם כי התגלה פער גדול בין יהודים לערבים - 76% בהשוואה ל-40%. זאת, על אף שחיסכון בבנק שכח מאוד בקרב ערבים. גם אמידת המודל מראה שלמדיניות זו נמצאה הסכמה פחותה יותר בקרב ערבים, בקרב מי שבחרו בנק או שלא יזמו בחירה של תכנית חיסכון. לעומת זאת, מידת ההסכמה עם השינוי עולה עם רמת האוריינות.
- לעומת זאת, ההצעה להמיר את ברירת המחדל מקופת גמל בסיכון מועט לקופת גמל בסיכון בינוני או מוגבר זכתה להסכמה נמוכה עד בינונית: כ-40% מהיהודים וכ-29% בלבד מהערבים הביעו הסכמה רבה עד רבה מאוד לשינוי זה שלמעשה הופעל כבר בסוף 2022. מידת ההסכמה עולה עם רמת האוריינות הפיננסית (כלומר היא נמוכה יותר בקרב מי שרמת האוריינות שלו נמוכה) ועם רמת הידע של כללי התוכנית והיא גבוהה יותר בקרב אוהבי סיכון מאשר בקרב שונאי סיכון. נשים נטו פחות מגברים להסכים עם השינוי המוצע.

עמדות ההורים לגבי התפיסות המונחות בבסיס התוכנית ותרומתה להורים ולילדים

- עמדותיהם והעדפותיהם של ההורים לגבי התוכנית ומדיניות הממשלה המונחות בבסיסה נבחנו באמצעות מידת ההסכמה לתוכן של שישה היגדים.
- ההיגד "עדיף שהממשלה תגדיל את קצבת הילדים המשתלמת מדי חודש ב-50 ש"ח עבור כל ילד במקום להפקיד סכום זה בתוכנית חיסכון, ובכך להותיר בידי ההורים את הבחירה מה לעשות עם הכסף" לא היה מוסכם כלל על כ-45% מההורים והשאר הסכימו במידה כלשהי כאשר כ-20% הסכימו במידה רבה/רבה מאוד. מידת ההסכמה עם ההיגד גבוהה יותר אצל הקבוצות הבאות: חרדים (בהשוואה לשאר ההורים), בעלי אוריינות נמוכה ובינונית, מי שנותנים אמון נמוך במוסדות, מי שבחרו בנק או שלא בחרו כלל אפיק חיסכון ומי שמעדיף תצרוכת בהווה על העתיד. מידת ההסכמה להיגד נמוכה יותר אצל נשים ובקרב מי שאינו מסכים שהממשלה "רואה את הצרכים של אנשים כמוך" בעת הנהגת שינויים במדיניות, ממצא המשקף, ככל הנראה, את תפיסת החיסכון כבטוח יותר בעיני ההורים מאשר קצבת הילדים (שהונהגו בה שינויים רבים מאז שנות האלפיים).
- תרומה חיובית של התוכנית: שני היגדים הקשורים לרציונל המונח בבסיס תוכנית החיסכון לכל ילד מבחינת התרומה החיובית הצפויה לילדים מבחינת נכסים לעתיד מבחינת שיפור הזדמנויות התעסוקה ורמת החיים זכו להסכמה רבה – 53% הסכימו במידה רבה/רבה מאוד והשכיח של ציון מדד ההסכמה שנבנה על בסיס ההיגדים היה 7 מתוך 10. ציון ההסכמה לתרומה החיובית נטה להיות נמוך יותר בקרב חרדים ובקרב ערבים, בקרב בעלי אוריינות סובייקטיבית נמוכה/בינונית, בקרב מי שנותנים אמון נמוך בביטוח לאומי או במוסדות הפיננסיים ובקרב מי שמביעים הסכמה נמוכה לאמירה שהביטוח הלאומי מספק שירותים

באופן שוויוני. נטייה להסכמה רבה יותר לתרומה החיובית של התוכנית התגלתה אצל נשים ואצל בעלי השכלה על תכונות ואקדמית.

- השפעה שלילית של התוכנית: שני היגדים נוגעים במוקד הביקורת על התוכנית שעיקרה הוא שקצבות הילדים נועדו לסייע להורים לגדל את ילדיהם בהווה עד שיגיעו לבגרות ושההשקעה בגיל הרך לדעת כלכלנים ואנשי חינוך כדאית ביותר להתפתחותו של הילד בעתיד. היגד נוסף נוגע בביקורת על ההשפעה השלילית של התוכנית על אי השוויון בהכנסות בשל התועלת הרבה יותר שהמשפחות המבוססות מפיקות מהתוכנית. בממוצע כ-40% מההורים הביעו הסכמה רבה/רבה מאוד עם היגדים אלה, שעל בסיס נבנה מדד ההסכמה עם התרומה השלילית של התוכנית. הורים המתקשים לכסות את ההוצאות של משק הבית, הורים המעדיפים תצרוכת בהווה והורים שלא יזמו בחירה של אפיק חיסכון נטו להביע הסכמה גבוהה יותר, ואילו הורים צעירים, נשים ומי שנותנים אמון בינוני במוסדות נטו להביע הסכמה נמוכה יותר.

- עמדת ההורים לגבי ההשפעה של הקצבאות על היצע העבודה: ההורים היו חצויים בעמדתם להיגד: "הגדלת קצבת הילדים למשפחות עניות עלולה לפגוע בתמריץ של ההורים לעבוד, ובכך להגדיל את הסיכון שלהן לעוני. עדיף לכפות עליהן חיסכון". כ-50% מהיהודים וכ-43% מהערבים לא הסכימו כלל או הסכימו במידה מועטה, ורק כרבע מההורים הסכימו במידה רבה/רבה מאוד. נשים, חרדים, מי שמתקשים לכסות את הוצאות משק הבית ומי שנותנים אמון נמוך במוסדות נטו להסכים פחות.

הפנסיה התעסוקתית – מסלולי השקעה והשוואה לתוכנית חיסכון לכל ילד

- 557 הורים (45%) מהמדגם הכולל) דווחו בסקר מידע מלא על השתייכותם להסדרי פנסיה שבהם ניתן לבחור מסלול השקעה (קרנות פנסיה, קופות הגמל וביטוחי המנהלים) ועל מסלול ההשקעה שהם בחרו.

- נתונים אלה משקפים, מעבר לחוסר תעסוקה ואי ציות לצו ההרחבה או לחוק בדבר פנסיית חובה, אוריינות פנסיונית נמוכה בכל הקשור לסוג ההסדר או למסלול ההשקעה.

- מרחב מסלולי הפנסיה המוצעים לחוסכים לפנסיה רחב יחסית ו-11 מסלולים קובצו לארבעה המוכרים מתוכנית חיסכון לכל ילד. להלן התפלגות החוסכים לפנסיה: בסיכון מועט (12.4%), בסיכון בינוני (37.5%), בסיכון מוגבר (41.7%) ומסלול הלכה (8.4%).

- מודל הסתברותי להסבר דפוסי הבחירה של מסלול ההשקעה לחיסכון לפנסיה מראה שהמשתנים דתיות, גיל, אוריינות ושנאת סיכון תורמים להבחנה בין החוסכים במסלול השקעה בסיכון מוגבר לבין החוסכים במסלול בסיכון מועט או הלכה. הסיכויים לבחור מסלול בסיכון מוגבר נמוכים יותר אצל חרדים (בשל הבחירה שלהם במסלול הלכה), הורים עם אוריינות ברמה נמוכה-בינונית, הורים שהם שונאי סיכון והורים מבוגרים (למעשה הסיכויים פוחתים בהדרגה עם הגיל). למעט המשתנה של חרדי/לא חרדי, כל המשתנים אינם מובהקים בהבחנה שלהם בין החוסכים לפנסיה במסלול בסיכון בינוני לבין החוסכים במסלול בסיכון מועט-הלכה.

- כאשר משווים את החוסכים לפנסיה במסלול עם סיכון בינוני לחוסכים במסלול עם סיכון מוגבר, המשתנים גיל, אוריינות ושנאת סיכון מובהקים בהבחנה שלהם בין החוסכים:

החוסכים במסלול הסיכון הבינוני נוטים להיות יותר מבוגרים, עם אוריינות נמוכה-בינונית ויותר שונאי סיכון.

- בחינת מידת העקביות בבחירת סוג מסלול ההשקעה בהסדר הפנסיה ובתוכנית חיסכון לכל ילד התבססה על מדגם משותף של חוסכים בהסדרי הפנסיה ובקופות הגמל לחיסכון לכל ילד (394 הורים). 54% מההורים בחרו מסלולי השקעה חופפים. החפיפה כמעט מלאה במסלול הלכה, היא בולטת מאוד במסלול עם סיכון מוגבר, אך כמעט אפסית במסלול עם סיכון מועט.
- בשל הדומיננטיות של הבחירה במסלולים עם סיכון מוגבר ובינוני בשתי התוכניות ובמיוחד בקבוצת החפיפה (כ-80%) שערנו שתכונות המשפיעות על ההורים לבחור מסלולי השקעה מסוכנים תשפעה גם על הסיכויים להשתייך לקבוצת החפיפה. נמצא שנשים, מי שנותנים אמון נמוך במוסדות הפיננסיים ושונאי סיכון פחות נוטים לבחור אותם מסלולים בשתי התוכניות, אך דווקא מי שנותנים אמון נמוך בממשלה נוטים לבחור אותם מסלולים. רמת האוריינות לא השפיעה באופן מובהק.
- מידת העקביות נבחנה גם כאשר החוסכים בחיסכון לכל ילד בבנקים צורפו לחוסכים בקופת גמל במסלול השקעה בסיכון מועט. במקרה זה המדגם המשותף גדל (ל-509) עם שיעור חפיפה של 46%. תוצאות התקבלו תוצאות דומות בכיוון ההשפעה ובסדרי הגודל של יחסי הסיכויים.

הערות לסיכום

ההחלטה להנהיג את התוכנית חיסכון לכל ילד לא היתה פרי תכנון מראש, אלא נתקבלה בנסיבות פוליטיות מיוחדות. היא שימשה פתרון לממשלה נתניהו הרביעית ב-2015 להגדיל את הסיוע הכספי למשפחות עם ילדים, אך לא דרך הגדלת קצבות הילדים מהחשש לפגיעה בתמריץ לעבודה. בכך, קובעי המדיניות בישראל העדיפו להפנות תוספת תקציב לחיסכון לטווח ארוך שיאפשר לילדים להשקיע בהון אנושי לכשיתבגרו על פני סיוע עכשווי להורים במימון ההוצאות השוטפות הכרוכות בגידול ילדיהם.

המצדדים בתוכנית במדינות שבהן היא יושמה וכן בישראל סבורים שיש בכוחה של התוכנית לצמצם את העוני הבין-דורי ולהגביר את המוביליות החברתית, ובכך גם לצמצם את הפערים הכלכליים והחברתיים בעתיד. לעומת זאת, המבקרים את התוכנית בישראל מעלים את הטענות הבאות, שגם חלק מהמצדדים בתוכנית שותפים לחששות העולות מהן: מאחר והתוכנית יושמה כתחליף להגדלת קצבות הילדים, הירידה בהכנסה השוטפת תקשה על המשפחות העניות להבטיח את הצרכים הבסיסיים של ילדיהם ולהשקיע בחינוך ובבריאות בשנות הילדות שכה חשובות להתפתחות הילד. פירות ההשקעה בגיל הרך מניבים תשואה שאינה פחותה מהתשואה שתניב השקעה בסכום זהה בגיל הבגרות, ואולי אף גבוהה יותר. גם מי שחוששים מההשלכות האפשריות של הגדלת הקצבאות על היצע העבודה, הציעו להפנות משאבים נוספים לחינוך ולחיזוק השירותים המסייעים להורים לצאת לעבודה (למשל, שר האוצר לשעבר, רוני בר און). טענות אלה מקבלות משנה תוקף לנוכח שיעורי העוני הגבוהים בישראל בהשוואה למדינות מערביות, ובמיוחד בקרב ילדים ולנוכח ההתמודדות היומיומית של המשפחות עם יוקר המחיה בישראל, שאף הוא מן הגבוהים בעולם המערבי. מוסכם שהסכומים שייצברו בחיסכון (שנאמדו בטווח שבין 13,000 ₪ ל-62,000 ₪, גוטליב 2022) אינם רלוונטיים לקניית דירה בישראל גם לא בפריפריה, והתקווה של

יוזמי התוכנית היא שהם יופנו לרכישת הון אנושי. בכל מקרה, יש להעמיד את סכום החיסכון שיצטבר אל מול התועלת שהילד היה יכול להפיק מהשקעה נוספת של הוריו בגידולו באמצעות קצבת הילדים.

ממצאי המחקר הנוכחי מחזקים את החשש שיקשה על התוכנית לצמצם את הפערים החברתיים בדור הבא, ואולי היא אף תוביל להרחבתם. מהיבטים רבים של התוכנית שבהם עסק המחקר עולה המסקנה שהתוכנית "תפורה" לכישוריהם, מיומנויותיהם ונטיותיהם האישיות של ההורים הנמנים על שכבות הביניים ובמיוחד על השכבות המבוססות יותר. המשתנים ה'מככבים' בתרומתם החיובית לסיכויי ההורים ליזום בחירה על פני האפשרות של ברירת מחדל, לבחור קופת גמל על פני בנק, לבחור מסלולי השקעה בסיכון בינוני או מוגבר ולא בסיכון מועט הם לאום (יהודים/ערבים), אוריינות פיננסית על הגדרותיה השונות, אהבת סיכון, אמון במוסדות מדינה (ממשלה, המוסד לביטוח לאומי) או בגופים פיננסיים ומצב כלכלי (לפי אינדיקטורים שונים). למשפחות העניות במובן הכלכלי אופיינית גם רמה נמוכה של תכונות אלה, ולפיכך צפוי חיסכון נמוך יותר לילדיהם. ההורים החרדים מהווים קבוצה ייחודית במובן שהבחירה של מסלולי הלכה אינה בחירה של ממש מפני שלמעשה אינם נדרשים להחלטות פיננסיות, אך הם דומים למדי להורים העניים במאפיינים האחרים.

מבחינת מדיניות, מכל המשתנים האלה המועמד להתערבות ישירה וממוקדת בהגדלת הסיכויים של אוכלוסיות עניות לבחור בחירה מוצלחת מבחינת התשואה הצפויה להם הוא רמת האוריינות האינטרנטית והפיננסית שלהם. קידום האוריינות עשוי גם להפחית את מידת שנאת הסיכון, ובכך להגדיל את הסיכויים לבחירה של מסלולי השקעה מסוכנים שעשויים להניב תשואה גבוהה יותר בטווח הארוך. יחד עם זאת, הספרות אינה יד משמעות במסקנותיה לגבי השאלה באיזו מידה חשיפה למידע פיננסי של אוכלוסיות עניות אכן משיג את מטרתו. התערבות נוספת שעליה כבר הוחלט היא לשנות את ברירת המחדל, השכיחה יותר בקרב ערבים ובעלי אוריינות פיננסית נמוכה - מקופת גמל במסלול בסיכון מועט למסלול בסיכון מוגבר. בהקשר זה ראוי להדגיש שההורים הביעו הסכמה נמוכה עד בינונית בשינוי זה, כאשר דווקא הורים עם אוריינות נמוכה ועם רמת ידע נמוכה על התוכנית וכן נשים וערבים הם אלה שנטו להביע הסכמה מועטה. גם ההצעה לאפשר לנייד תוכנית חיסכון מהבנק לקופת גמל לא זכתה להסכמה רבה בקרב אוכלוסיות אלה, על אף שפיקדונות בנקאיים הם קרוב לוודאי מוצר יחסית נחות בטווח הארוך מקופת גמל. ייתכן כי המניע לשינויים אלה לא היה ברור דיו להורים בשל חוסר בידע וייתכן שהורים מקבוצות אלה נוטים להיות שמרנים ולהימנע משינויים.

הממצא שחרדים, ערבים והורים במצב כלכלי רע לא נטו להגדיל את החיסכון באופן וולונטרי, רובם משיקולים כלכליים, מעלה ספקות בהיגיון לעודד משפחות להגדיל את החיסכון כפי שהמוסד לביטוח לאומי פועל באמצעות תשדירי פרסומת. לא זו בלבד שהכנסתם השוטפת לא עלתה, אלא שמנסים לשכנעם לפעול באופן שיקשה עליהם עוד יותר את ההתמודדות הכלכלית. הורים שביכולתם וברצונם לחסוך ידעו למצוא את הערוצים לכך בשוק ההון.

רוב ההורים (כ-60%) הביעו שביעות רצון מהתוכנית ומעל מחציתם גם הביעו הסכמה שלתוכנית עשויה להיות תרומה חיובית לילדים בעתיד, אך גם בממדים אלה אובחנה אותה קבוצה מוחלטת

שאינה שותפה לעמדות הרוב. מעבר למאפיינים אוריינות, שנאת סיכון ומצב כלכלי, התמיכה החלשה בתוכנית בקרב קבוצה זו נעוצה באמון נמוך שההורים נותנים בביטוח הלאומי בכלל וכמוסד האמון על מתן טיפול שוויוני לכל, באמון נמוך בממשלה ובהסכמה נמוכה זאכן הממשלה מתחשבת בצרכים שלהם ושל שכמותם בעת הנהגת שינויים במדיניות הביטחון הסוציאלי ובאמון נמוך במוסדות הפיננסיים. חיזוק האמון במוסדות אלה הם ערוץ נוסף גם לחיזוק התמיכה הציבורית בתוכנית בקרב קבוצות נוספות.

אומנם תכנית חיסכון לכל ילד עמדה במוקד המחקר, אך המחקר שופך אור גם על הגורמים המשפיעים על ההחלטות הפיננסיות בתחום החיסכון לפנסייה בישראל ובדומה למחקרים שנערכו במדינות אחרות מדגיש את התפקיד שממלאים משתנים קלסיים כמו אוריינות פיננסית, שנאת סיכון, גיל ומגדר בבחירת רמת הסיכון. למחקר גם תרומה בהתייחסותו לעקביות של הפרט בקבלת החלטות פיננסיות בתוכניות חיסכון שונות. המחקר הנוכחי נגע בקצה המזלג בלבד בהיבטים של חלוקת הכנסות בכל הנוגע להתנהגות הפיננסית בתחום הפנסייה התעסוקתית, אך ללא ספק זהו נושא שראוי שייחקר בעתיד.

ולבסוף, המחקר מעניק לנו הזדמנות לחזור ולבחון את התוכנית חיסכון לכל ילד. אומנם רק בעוד כמה שנים ניתן יהיה לבדוק האם התוכנית השיגה את יעדה מבחינת השימוש שנעשה בחיסכון על ידי הילדים הבוגרים המגיעים ממעמדות שונים, אך כבר היום מצטברים חששות לגבי המחיר שמשפחות עניות עם ילדים נאלצות לשלם בהתמודדות היום-יומית שלהן עם נטל ההוצאה על ילדיהן. הסכומים המועברים לחיסכון אינם בטלים בשישים³⁸, במיוחד בהינתן שהם חלק אינטגרלי במערך הקצבאות המבטיחות הכנסת מינימום לקיום בישראל.

³⁸ הסכומים שהועברו ב-2022 לחיסכון ולמענקים מסתכמים לכדי רבע מההוצאה הכוללת של המוסד לביטוח לאומי עבור ילדים ולכשליש אם כוללים גם את תשלומי ההורים מרצון (כ-3 מיליארד מתוך 9 מיליארד).

ביבליוגרפיה

- אחדות, ל' וספיבק, א' (2010). מערכת הפנסיה בישראל לאחר חמש-עשרה שנות רפורמה. סדרת מחקרי מדיניות, 8, מכון ון ליר בירושלים.
- גוטליב ד' (2022). תכנית חיסכון לכל ילד: סיכויים וסיכונים. **ביטחון סוציאלי**, 116, 49-70.
- הוועדה למלחמה בעוני בישראל (2014). **דוח הוועדה למלחמה בעוני**.
- מנדלקרן, ר' ורוזנהק ז' (2022). חלוקה מחדש ופוליטיקת הפיננסאליזציה של מדינת הרווחה: המקרה של חיסכון לכל ילד, **ביטחון סוציאלי**, 116, 93-116.
- פינטו, א' וגוטליב, ד' (2019). תכנית חיסכון לכל ילד: השלכות על האי שוויון, וחלופות מדיניות. מחקרים לדיון. המוסד לביטוח לאומי.
- פלדמן, ג' (2022). היינו כחוסכים: פרדוקס ההכללה בתוכנית בניית נכסים, **ביטחון סוציאלי**, 116, 93-115.
- רפאלי, ת' ובניש א' (2022). תוכנית חיסכון לכל ילד: הערכת מצב ומבט לעתיד, **ביטחון סוציאלי**, 116, 5-25.
- רפאלי, ת' (2022). חיסכון לכל ילד: מקומו של חלון ההזדמנויות בקביעת מדיניות התוכנית, **ביטחון סוציאלי**, 116, 117-155.
- Barasinska, N. and Dorothea, S. (2013). *Financial risk taking, gender and social identity- Evidence from national surveys of household finance*. Luxembourg: Luxembourg Income Study Working Paper Series, Cross-National Data Center (Working Paper no. 15).
- Bonsang, E. and Dohme, T. (2015). Risk attitude and cognitive aging. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 112, 112-126.
- Bucher-Koenen et al., (2021). Fearless Woman: Financial Literacy and Stock Market Participation. NBER Working Paper No. 28723
- Campbell, J., 2006. Household finance. *The Journal of Finance* 111, 1553-1604
- Christelis, D., D. Georgarakos and M. Haliassos. (2013). Differences in portfolios across countries: economic environment versus household characteristics. Review of Economics and Statistics 95(1): 220–36. DOI: 10.1162/REST_a_00260
- Christelis, D., Jappelli, T., Padula, M., 2010. Cognitive abilities and portfolio choice. *European Economic Review* 54, 18-38.
- [Dohmen](#), T., Falk, A., Golsteyn, B.H.H., Huffman, D. and Sunde, U. (2017). Risk attitudes across the life course. *The Economic Journal*, 127(605), F96-F116.

Dohmen, T., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U., Schupp, J., & Wagner, G. G. (2011). Individual risk attitudes: Measurement, determinants, and behavioral consequences. *Journal of the European Economic Association*, 9(3), 522-550

Dohmen, T. J., Falk, A., Huffman, D., Sunde, U., Schupp, J., & Wagner, G. G. (2005). Individual risk attitudes: New evidence from a large, representative, experimentally-validated survey

Edwards, R., 2008. Health risk and portfolio choice. *Journal of Business & Economic Statistics* 26, 4, 472-485.

Fey, Jan-Christian and Lerbs, Oliver and Hoeltken, Carolin and Weber, Martin, Risk attitude and capital market participation: is there a gender gap in Germany? (May 17, 2021). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3847935> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.38479>

Georgarakos, D., Pasini, G., 2009. Trust, sociability and stock market participation. Unpublished working paper, Goethe University.

Guiso, L., & Paiella, M. (2005). The role of risk aversion in predicting individual behavior, No 546, (Economic working papers), Bank of Italy, Economic Research and International Relations Area

Guiso, L., Sapienza, P., Zingales, L., 2004. The role of social capital in financial development. *American Economic Review* 94, 526-556.

Guiso, Luigi, Paola Sapienza, and Luigi Zingales. 2008. "Trusting the Stock Market." *The Journal of Finance* 63: 2557-600

Grinstein-Weiss, M., Pinto, O., Kondratjeva, O., Roll, S. P., Bufe, S., Barkali, N., & Gottlieb, D. (2019). Enrollment and participation in a universal child savings program: Evidence from the rollout of Israel's National Program. *Children and Youth Services Review*, 101, 225–238.

Maya Haran Rosen, Orly Sade, The Disparate Effect of Nudges on Minority Groups, *The Review of Corporate Finance Studies*, Volume 11, Issue 3, August 2022, Pages 605–643, <https://doi.org/10.1093/rcfs/cfac011>

Huston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296-316

Jacobsen, B, Lee, J, Marquering, W & Zhang, CY 2014, 'Gender Differences in Optimism and Asset Allocation', *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 107, pp. 630-651. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2014.03.007>

Kaustia, M, S, Torstila (2011). Stock market aversion? Political preferences and stock market participation , *Journal of Financial Economics*, pp. 98 -112. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2010.10.017>

Kaustia, M, et al., (2023). What drives stock market participation? The role of institutional, traditional, and behavioral factors, *Journal of Banking & Finance*, volume 148.

- Laakso, E. (2010). *Stock market participation and household characteristics in Europe* (Unpublished master's thesis). Aalto University, Helsinki, Finland.
- Li, J. (2014). *Risk taking, religiosity and denomination heterogeneity*. Paper presented at CREA research seminar, University of Luxembourg, Luxembourg
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of economic literature*, 52(1), 5-44
- Lusardi, A., & Mitchell, O.S. (2011). *Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing*. In: A. Lusardi & O. Mitchell, *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*. Forthcoming Oxford University Press
- Leiser, D., Gadsis, N., Basher, N. & Spivak, A. (2010). *Paradoxical Effects of the Disclosure of Conflict of Interest on the Selection of a Pension Plan*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1720858>
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2007). Financial literacy and retirement preparedness: Evidence and implications for financial education. *Business Economics*, 42(1), 35 -44.
- Klapper, L. & Lusardi, A., (2020), *Financial literacy and financial resilience: Evidence from around the world* *Financial Management*, 49(3)
- Van Rooij et al., 2011. "Financial Literacy and Stock Market Participation." *Journal of Financial Economics* 101(2): 449–72.
- Schneider C.R, Fehrenbacher D.D. .Weber. E.U. (2017). Catch me if I fall: Cross-national differences in willingness to take financial risks as a function of social and state 'cushioning'. *International Business Review*, 26(6), 1023-133.
- Sherraden, M. (1991). *Assets and the poor: New American welfare policy*. ME Sharpe
- Sutter, M. – Kocher, M. G. – Glatzle-Rützler, D. – Trautmann, S. T. (2013): *Impatience and Uncertainty: Experimental Decisions Predict Adolescents' Field Behavior*. *American Economic Review* 103(1): 510–31.
- Tapia, W., & Yermo, J. (2007). *Implications of behavioural economics for mandatory individual account pension systems*

נספח לפרק 4 – תיאור המתודולוגיה ובסיס הנתונים

א. נספח לוחות

לוח נספח 4א': הרכב המדגם המתוכנן - התפלגות ההורים בכל מגזר לפי גיל ומגדר (אחוזים)

ערבים		יהודים		
נשים	גברים	נשים	גברים	
22	6	11	7	18-29
14	15	18	15	30-34
21	18	21	21	35-39
16	19	21	19	40-44
14	20	15	17	45-49
13	22	14	21	+50
100	100	100	100	סה"כ

לוח 4ב' : הרכב המדגם המתוכנן - התפלגות לפי מגזר ולפי אזור מגורים (אזור חיוג) - אחוזים

ערבים	יהודים	אזור מגורים
21	16	ירושלים והסביבה (02)
10	42	תל אביב וגוש דן (03)
55	18	חיפה והצפון (04)
11	16	הדרום והשפלה (08)
3	8	אזור השרון (09)

לוח 4ג' : הרכב המדגם בפועל לפי גיל – אחוזים (האחוזים באדום הם לפי המדגם המתוכנן)

ערבים	יהודים	קבוצת גיל
48 (29)	26 (26)	19-34
49 (64)	68 (67)	35-54
3 (7)	6 (7)	+55
100	100	סה"כ

לוח 4ד' : הרכב ה"מדגם" בפועל - התפלגות לפי מגזר ולפי אזור מגורים - אחוזים

ערבים		יהודים (לפי אזור חיוג)	
אחוז	אזור מגורים	אחוז	אזור מגורים
24	הגליל והגולן	14	ירושלים והסביבה (02)
17	נצרת וסביבותיה	40	תל אביב וגוש דן (03)
16	הכרמל וסביבותיו + ואדי ערה	19	חיפה והצפון (04)
19	המשולש	20	הדרום והשפלה (08)
9	דרום	7	אזור השרון (09)
15	ערים מעורבות		
100	סה"כ	100	סה"כ

לוח ה'4' : התפלגות ההורים לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר בסקר האינטרנטי ובסקר הוצאות המשפחה והמשקלים המחושבים (אחוזים)

קבוצת אוכלוסייה	סקר אינטרנטי		סקר הוצאות משפחה		משקלים	
	גברים	נשים	גברים	נשים	גברים	נשים
סה"כ	43.3	56.7	47.5	52.5	1.10	0.93
יהודים	45.1	54.9	47.5	52.5	0.98	0.93
לא חרדים	45.9	54.1	47.3	52.7	1.01	0.96
חרדים	42.0	58.0	49.1	50.9	0.82	0.62
ערבים	33.5	66.5	47.4	52.6	1.98	1.10

לוח ו'4' : משפחות לפי מספר ילדים בגיל 0-17 (אחוזים) בסקר האינטרנטי 2022

גודל	לא חרדים	חרדים	סה"כ יהודים	ערבים	סה"כ
עם ילד אחד	33.2	17.2	30.0	33.0	30.5
עם 2 ילדים	37.7	20.6	34.2	34.6	34.3
3 ילדים	21.2	20.6	21.0	17.3	20.5
4 ילדים	4.7	17.2	7.2	7.9	7.3
5 ילדים	1.7	8.1	3.0	4.2	3.2
5+ ילדים	3.3	24.3	7.4	7.2	7.7
6+ ילדים	1.6	16.2	4.4	3.0	4.5
משפחות	837	209	1046	191	1,237

לוח ז'4' : משקי בית לפי מספר ילדים בגיל 0-17 (אחוזים) לפי סקר הוצאות משפחה 2020

גודל משפחה	ערבים	לא חרדים	חרדים	יהודים	סה"כ
עם ילד 1	31.3	14.9	28.8	22.5	27.5
2	36.0	17.2	33.2	32.9	33.1
3	22.4	14.7	21.2	24.8	22
4	6.9	17.9	8.6	9.8	8.9

4.6	6.7	4.0	13.4	2.3	5
8.7	10.0	8.2	35.2	3.3	6+
4.1	3.3	4.2	21.8	1.0	5+

לוח 4ח': משקי בית לפי מספר ילדים בגיל 0-17 (אחוזים) לפי סקר כוח אדם 2021

נתוני ביטוח לאומי	סה"כ	ערבים	סה"כ	חרדים	לא חרדים	
30	29.2	24.7	30.5	15.3	37.6	עם ילד אחד
31	30.9	29.4	31.3	16	32	עם 2 ילדים
22	22.7	25.9	21.7	14.6	21.1	3 ילדים
9	8.9	11.7	8.1	15.9	6.2	4 ילדים
8	8.3	8.3	8.4	38.2	3.1	5+ ילדים

לוח 5ט': משקלים להתאמת התפלגות המשפחות לפי מספר הילדים במשפחה ולפי קבוצת אוכלוסייה בסקר האינטרנטי להתפלגות המקבילה בסקר הוצאות המשפחה 2020

גודל משפחה	ערבים	לא חרדים	חרדים	יהודים	סה"כ
עם ילד 1	0.682	0.943	0.866	0.960	0.902
2	0.951	0.955	0.835	0.971	0.965
3	1.434	1.057	0.714	1.010	1.073
4	1.241	1.468	1.041	1.194	1.219
5	1.595	1.353	1.654	1.333	1.438
6+	1.100	0.625	1.346	0.955	0.911
5+	1.389	1.000	1.449	1.108	1.130
משפחות בסקר האינטרנטי	191	837	209		
משפחות בסקר הוצ"מ	267	823	147		
משקל	1.403	0.983	0.703		

לוח 4'י: משקלים להתאמת התפלגות המשפחות לפי מספר הילדים במשפחה ולפי קבוצת אוכלוסייה בסקר האינטרנטי להתפלגות המקבילה בסקר כוח אדם 2021

גודל משפחה	ערבים	לא חרדים	חרדים	יהודים	סה"כ
עם ילד 1	0.748	1.133	0.890	1.017	0.957
2	0.850	0.849	0.777	0.915	0.901
3	1.497	0.995	0.709	1.033	1.107
4	1.481	1.319	0.924	1.125	1.219
5+	1.153	0.939	1.572	1.135	1.078

נספח לפרק 4- משמעות של מקדמי הרגרסיה והסטטיסטיים במודלים שנאמדו

במחקר במטרה להימנע מהצורך לשוב ולציין את המשמעות של הפרמטרים/הסטטיסטיים עבור כל המודלים שאמדנו במחקר, להלן סיכום הפרשנות שלהם:

- מקדם הרגרסיה** במודל רגרסיה ליניארית מבטא את ההשפעה השולית - השינוי הצפוי במשתנה y כתוצאה משינוי ביחידה אחת של המשתנה המסביר x . הפרשנות של מקדם הרגרסיה b במודל הלוגיסטי זהה לזו של המודל הליניארי אלא שברגרסיה הלוגיסטית המשתנה התלוי הוא הלוגיט $(\log(P/1-P))$. סימן חיובי של המקדם מעיד שהשינוי ב- x מגדיל את הסיכויים ולהיפך כאשר הסימן שלילי. מקדם רגרסיה מובהק מעיד שהמנבא אכן מבחין באופן מובהק בין קטגוריה מסוימת של המשתנה התלוי לבין קטגוריה הבסיס.
- יחס הסיכויים** (או יחס הסיכון היחסי) ברגרסיה לוגיסטית מבטא את הסיכוי/הסתברות של הפרט להיות בקטגוריה מסוימת של המשתנה התלוי ולא בקבוצת הבסיס, בהשוואה לפרט אחר. לדוגמא: הסיכויים שגבר יבחר מסלול השקעה בסיכון גבוה שווה להסתברות שגבר יבחר מסלול בסיכון גבוה (P) מחולק בהסתברות שגבר לא יבחר מסלול בסיכון גבוה אלא אחר $(1-P)$. באותו אופן אפשר להגדיר את הסיכויים של אישה לבחור מסלול בסיכון גבוה. יחס הסיכויים משווה בין הסיכויים של גבר לבחור מסלול מסוכן לבין הסיכויים של אישה לבחור מסלול מסוכן. יחס הסיכויים שווה ל- $\exp(b)$ (הערך e בחזקת הפרמטר b) והוא מקבל ערך גדול מ-1 עבור מקדם רגרסיה חיובי, ערך קטן מ-1 עבור מקדם רגרסיה שלילי ו-1 כאשר מקדם הרגרסיה שווה לאפס. למשל, כאשר יחס סיכויים השווה ל-3 ניתן לומר שהסיכויים של גבר לבחור מסלול מסוכן (ולא את מסלול הבסיס) גבוהים פי 3 מאלה של אישה. או לחילופין שהנטייה של גברים לבחור מסלול מסוכן גבוהה יותר מזו של נשים. כאשר יחס הסיכויים שווה, למשל, ל-0.450 ניתן לומר שהסיכויים של מבוגר לבחור במסלול בסיכון בינוני (ולא את מסלול הבסיס) נמוכים ב-55% $((100 - 0.450) * 100)$ מהסיכויים של צעיר. מפאת נוחות הכתיבה השמטנו את הסיפא הנחוצה תמיד 'כאשר שאר הדברים קבועים'.

- R^2 המדומה (Pseudo R^2 Nagelkerke) משמש כמדד לטיב הניבוי של המודל. מקדם גבוה יותר מעיד אומנם על ניבוי טוב יותר, אך אין לייחס לערכו אותה המשמעות שיש למקדם ההסבר בריבוע המחושב ברגרסיה ליניארית.
- מדד למובהקות המודל בכללותו באמצעות המבחן (Likelihood Test Chi-square), כלומר לקשר בין המשתנה התלוי לכלל המשתנים המסבירים. ניתן כמובן גם לחשב מבחן יחס נראות למובהקות הקשר בין כל מנבא לבין המשתנה התלוי.
- מדד Pearson לטיב ההתאמה של המודל (goodness of fit) שבעיקרו משווה בין הערכים הנצפים מהנתונים לבין הערכים החזויים על ידי המודל.
- אחוז התצפיות שהחזוי שלהם נכון מהבחינה שהמודל שייך אותם לקטגוריה שלהם. כאשר אחוז זה גבוה מהקריטריון השווה ל-1.25 פעמים סכום ריבועי הפרופורציות של הקטגוריות המרכיבות את המשתנה התלוי ניתן להסיק שהסיווג של המודל הוא טוב מבינת רמת הדיוק.

נספח לוחות לפרק 5 - תוכנית חיטון לכל ילד

מעורבות הורים בקבלת החלטות: הסקר כולל שלוש שאלות על מידת המעורבות של ההורים (שהשיבו על השאלון) בקבלת החלטות פיננסיות. השאלה הראשונה נוסחה בניסוח הכללי המקובל במחקרים אחרים – "מי האחראי במשק הבית לקבלת החלטות בנושאים כספיים יומיומיים?". הממצאים מלמדים ש-96% מהמשיבים דיווחו על מעורבות בקבלת החלטות (97% בקרב יהודים ו-88% בקרב ערבים), אם באופן בלעדי או במשותף עם בן/בת הזוג. רק 4% ענו שרק בן/בת הזוג מעורבים. השאלה השנייה התמקדה בקבלת החלטות בכל הקשור לבחירת תוכנית חיטון לכל ילד, ובמקרה זה כ-90% מההורים השיבו שהם היו מעורבים בקבלת החלטות אם באופן בלעדי או במשותף עם בן/בת הזוג. לא נמצאו הבדלים של ממש לפי רמת הדתיות בקרב היהודים. השיעור היה נמוך במקצת אצל הערבים כ-86%, כאשר שיעור הנשים הערביות שדיווחו על החלטה משותפת היה גבוה משמעותית מאשר אצל הגברים. ממצאים דומים נמצאו מניתוח הדיווח לשאלה השלישית הנוגעת למעורבות בקבלת החלטות פיננסיות³⁹.

לוח נספח 5א' - מי האחראי במשק הבית לקבלת החלטות בנושאים כספיים יומיומיים?							
סה"כ	ערבים			יהודים			סה"כ
	נשים	גברים	סה"כ	נשים	גברים	סה"כ	
45.7%	33.0%	25.2%	48.4%	48.0	39.4	58.5%	אני
4.3%	12.0%	14.2%	7.8%	2.9%	4.5	0.8%	בת/בן זוגי
50.0%	55.0%	60.6%	43.8%	49.1	56.1%	40.7%	אני ובת/בן זוגי
מי המחליט העיקרי בכל הנוגע לבחירת תוכנית החיטון עבור הילדים (אחוזים)							
50.0%	40.8%	37.8%	46.9%	51.7%	49.3%	54.7%	אני
9.6%	14.1%	13.4%	15.6%	8.8%	9.6%	7.8%	בת/בן זוגי

³⁹ הממצאים לגבי השאלה השלישית שנגעה להחלטות היכן להשקיע חסכונות של בני המשפחה (למעט חיטון לפנסיה) – "מי המחליט העיקרי במשפחה בכל הקשור לבחירה של חברות פיננסיות ומסלול/ערוצי השקעה לכספי החסכונות של בני המשפחה?" מלמדים שגם במקרה זה כ-90% דיווחו על מעורבות בקבלת החלטות.

40.3%	45.0%	48.8%	37.5%	39.5%	41.1%	37.5%	אני ובת/בן זוגי
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
N=1237	N=191	N=127	N=64	N=1046	N=574	N=472	

לוח 5א' : היכן בחרו ההורים לפתוח תוכנית חיסכון לכל ילד לפי קבוצת לאום ודתיות (עבור ששת הילדים הראשונים) ולא משוקלל בגודל קבוצת האוכלוסייה

אחוזים	סה"כ	ברירת מחדל	בנק	קופת גמל	
					מספר ילדים במדגם
100	2,858	337	655	1,866	סה"כ
0.611	1,746	164	367	1,215	לא חרדים
0.239	682	75	52	555	חרדים
0.150	430	98	236	96	ערבים
					התפלגות לפי סוג בחירה (אחוזים)
	100.0	0.118	0.229	0.653	סה"כ
	100.0	0.094	0.210	0.696	לא חרדים
	100.0	0.110	0.076	0.814	חרדים
	100.0	0.228	0.549	0.223	ערבים

לוח נספח 5ב' : היכן בחרו ההורים לפתוח תוכנית חיסכון לכל ילד לפי קבוצת לאום ודתיות (כולל ילדים שביעיים ואילך) ולא משוקלל בגודל קבוצת האוכלוסייה

אחוזים	סה"כ	ברירת מחדל	בנק	קופת גמל	
					מספר ילדים במדגם
100	2938	354	666	1918	סה"כ
0.599	1761	168	368	1225	לא חרדים
0.248	730	82	57	591	חרדים
0.152	447	104	241	102	ערבים
					התפלגות לפי סוג בחירה (אחוזים)
	1.00	0.120	0.227	0.653	סה"כ
	1.00	0.095	0.209	0.696	לא חרדים
	1.00	0.112	0.078	0.810	חרדים
	1.00	0.233	0.539	0.228	ערבים

נספח לוחות לפרק 6

לוח נספח א' - מידת ההסכמה של ההורים ביחס לשינויים מוצעים בכללי התוכנית

א. להכפיל את ההפקדה של הביטוח הלאומי לחיסכון מ-50 ש"ח ל-100 ש"ח עבור כל ילד שהוריו שייכים למעמד כלכלי נמוך.						
סה"כ	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה מועטה	לא מסכים כלל	
100.0	32.6%	29.1%	19.9%	9.4%	9.0%	יהודים
100.0	39.3%	17.3%	20.4%	10.5%	12.6%	ערבים
100.0	33.7%	27.3%	20.0%	9.5%	9.5%	סה"כ
ב. הביטוח הלאומי יבחר קופת גמל בסיכון בינוני או מוגבר עבור ילד שהוריו לא בחרו בעצמם (במקום בקופת גמל בסיכון מועט או בחיסכון בבנק)						
סה"כ	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה מועטה	לא מסכים כלל	
100.0	19.5%	21.2%	27.1%	14.0%	18.2%	יהודים
100.0	12.6%	16.2%	38.2%	16.2%	16.8%	ערבים
100.0	18.4%	20.5%	28.8%	14.3%	18.0%	סה"כ
ג. לאפשר מעבר מתוכנית חיסכון בבנק לקופת גמל בדומה לאפשרות לעבור בין קופות גמל כדי שההורים לא יהיו "שבויים" בידי הבנק 18 שנה						
סה"כ	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה מועטה	לא מסכים כלל	
100.0	46.5%	29.9%	16.5%	4.4%	2.8%	יהודים
100.0	18.3%	22.0%	36.6%	12.6%	10.5%	ערבים
100.0	42.2%	28.6%	19.6%	5.7%	4.0%	סה"כ
ד. לאפשר להורים במצבי חירום כלכלי, כמו אבטלה בעת הקורונה, למשוך את החיסכון במלואו או בחלקו לפני שמלאו לילד 18 שנה						
סה"כ	מסכים במידה רבה מאוד	מסכים במידה רבה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה מועטה	לא מסכים כלל	
100.0	9.4%	13.7%	20.4%	18.9%	37.6%	יהודים
100.0	13.1%	11.5%	23.0%	19.9%	32.5%	ערבים
100.0	10.0%	13.3%	20.8%	19.1%	36.8%	סה"כ

לוח נספח ב' - מידת ההסכמה לשינויים אפשריים בתוכנית החיסכון - מודל רגרסיה לוגיסטי אורדינלי

לאפשר משיכה מוקדמת של החיסכון בעת מצוקה כלכלית	לאפשר לנייד את כספי החיסכון מבנק לקופת גמל	לקבוע קופת גמל במסלול בינוני או גבוה כברירת מחדל	להכפיל את החיסכון לכל ילד במשפחה ממעמד כלכלי נמוך	רגרסיה אורדינלית Q82 משתנה תלוי	משתנים מסבירים ¹
					ספים
0.495***	-1.715***	-1.222***	-1.760***		1.
0.309***	-0.718***	-0.437***	-0.945***		2.
1.304***	0.779***	0.781***	0.072***		3.
2.349***	2.114***	1.836***	1.206***		4.
	1.065***				לאום-ערבי

-0.549***		-0.347***		מגדר – אישה
0.233***				היכולת לכסות הוצאות-בקושי
	-0.285**			אפיק תוכנית חיסכון (בנק/ברירת מחדל)
	0.421***	0.213***	0.188***	אוריינות בסיסית (רציף)
0.563***				אוריינות מורחבת – נמוכה ובינונית
-0.355***		0.252**	-0.334***	שנאת סיכון (אוהב סיכון)
0.05	0.132	0.035	0.03	Nagelkerke R ²

קבוצת ייחוס: יהודי, גבר, יכולת לכסות הוצאות בקלות, קופת גמל, אוריינות מורחבת גבוהה, שונא סיכון.

לוח נספח 6ג' - עמדות ההורים ביחס לתוצאות התוכנית להורים ולילדיהם

א. עדיף להשקיע בחינוך וברוחה של ילדים בשנות הילדות מאשר לחסוך לבגרותם. השקעה בגילים המוקדמים מניבה תועלת גדולה יותר.

סה"כ	לא מסכים כלל	מסכים במידה מועטה	מסכים במידה בינונית	מסכים במידה רבה	מסכים במידה רבה מאוד	סה"כ
100.0	16.2%	18.0%	33.8%	21.8%	10.2%	100.0
יהודים	20.9%	15.2%	28.3%	20.4%	15.2%	100.0
ערבים	16.9%	17.5%	33.0%	21.6%	11.0%	100.0

ב. תכנית החיסכון מיטיבה יותר עם המשפחות המבוססות: להן ידע פיננסי רב יותר והוא מאפשר לבחור מסלולי השקעה רווחיים ולנצל את התנאים הטובים של התוכנית.

סה"כ	16.1%	16.2%	29.3%	25.1%	13.4%	100.0
יהודים	15.7%	18.8%	35.1%	19.4%	11.0%	100.0
ערבים	16.0%	16.6%	30.2%	24.3%	13.0%	100.0

ג. משפחות ממעמד כלכלי נמוך אינן יכולות להרשות לעצמן לחסוך לילדיהן. הן זקוקות להכנסה שוטפת כדי לממן צרכים בסיסיים כמו מזון, חינוך ותנאי מגורים.

יהודים	8.6%	12.3%	26.4%	31.0%	21.7%	100.0
ערבים	8.9%	16.2%	29.8%	25.7%	19.4%	100.0
סה"כ	8.6%	12.9%	26.9%	30.2%	21.3%	100.0

ד. תוכנית החיסכון מעניקה למשפחות העניות הזדמנות לחסוך לילדיהן, ובכך לאפשר לילדים להיחלץ מעוני בבגרות.

יהודים	4.9%	11.9%	29.6%	33.5%	20.2%	100.0
ערבים	6.8%	15.2%	34.6%	25.7%	17.8%	100.0
סה"כ	5.2%	12.4%	30.4%	32.3%	19.8%	100.0

ה. תוכנית החיסכון תסייע לכל הילדים בבגרותם לממן לימודים ולרכוש מקצוע, ובכך לשפר את הזדמנויות התעסוקה שלהם ואת רמת חייהם.

יהודים	5.4%	11.9%	29.6%	34.4%	18.6%	100.0
ערבים	6.3%	16.2%	35.1%	24.6%	17.8%	100.0
סה"כ	5.6%	12.5%	30.5%	32.9%	18.5%	100.0

ו. הגדלת קצבת הילדים למשפחות עניות עלולה לפגוע בתמריץ של ההורים לעבוד, ובכך להגדיל את הסיכון שלהן לעוני. עדיף לכפות עליהן חיסכון.

יהודים	29.0%	20.7%	24.1%	18.1%	8.2%	100.0
ערבים	18.8%	23.6%	34.0%	14.1%	9.4%	100.0
סה"כ	27.4%	21.1%	25.6%	17.5%	8.4%	100.0

לוח נספח ד'6: עמדות ההורים כלפי היגדים (ג)-(ו) – מודל רגרסיה לוגיסטית אורדינלית

רגרסיה אורדינלית Q81 משתנה תלוי				משתנים מסבירים ¹
היגד ו' הגדלת ק"י עלולה לפגוע בתמריץ... Q81-5	היגד ה' לבעלי הכנסה גבוהה ידע פיננסי רב יותר... Q81-2	היגד ד' משפחות עניות אינן יכולות להרשות לעצמן... Q81-3	היגד ג' עדיף להשקיע בחינוך בגיל הרך.... Q81-1	
ספים				
				1. -1.951***
				2. -0.975***
				3. 0.428***
				4. 1.814***
				קבוצת אוכלוסייה – חרדי
				- ערבי
				מגדר – אישה
				נעשתה בחירה כלשהי – לא
				היכולת לכסות הוצאות - בקושי
				מספר ילדים - 3+
				אמון בממשלה - נמוך
				העדפת תצרוכת - הווה
				שנאת סיכון - אוהב סיכון
0.03	0.03	0.03	0.04	Nagelkerke R ²

קבוצת ייחוס: לא חרדי, גבר, ההורה יזם בחירה, כיסוי הוצאות בקלות.

נספח לוחות לפרק 7

לוח נספח א'7 - התפלגות ההורים לפי מעמד בעבודה (אחוזים)

סה"כ	ערבים	יהודים	
80.1	69.6	82.0	שכיר (כולל חבר קיבוץ המקבל שכר, חבר קואופרטיב, בעל חברה המקבל שכר מהחברה, בשירות קבע)
8.0	7.3	8.1	עצמאי (בעל עסק או פריילנסר, מנהל חברה בע"מ בבעלותו או בשליטתו)
2.2	4.2	1.8	נעדר זמנית מעבודה/עסק (חלת) ומעמד אחר (בן משפחה העובד ללא תשלום, מתנדב ללא תשלום, חייל בשירות סדיר, חבר קיבוץ ללא שכר)
9.8	18.8	8.1	לא עובד
100.0	100.0	100.0	
1237	191	1046	סה"כ הורים
1,115	155	960	סה"כ הורים עובדים (שיעור העובדים)
90.1	81.2	91.8	שיעור העובדים

לוח נספח ב'7: הורים שהשיבו שיש להם הסדר פנסיה כלשהו במקום העבודה הנוכחי או במקום העבודה הקודם, לפי סוג הסדר עיקרי (אחוזים)

ממקום עבודה קודם			ממקום עבודה נוכחי			הסדר פנסיה
סה"כ	ערבים	יהודים	סה"כ	ערבים	יהודים	
29.6%	16.7%	31.9%	47.1%	47.1%	47.1%	1. קרן פנסיה חדשה
16.0%	16.7%	15.9%	10.7%	24.0%	9.1%	2. קופת גמל **
11.1%	41.7%	5.8%	13.9%	3.8%	15.1%	3. ביטוח מנהלים (פנסיוני)
8.6%	16.7%	7.2%	7.2%	10.6%	6.8%	4. פנסיה תקציבית
8.6%	—	10.1%	9.8%	5.8%	10.3%	5. קרן פנסיה ותיקה
25.9%	8.3%	29.0%	11.3%	8.7%	11.6%	לא יודע
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	
81	12	69	976	104	872	מספר ההורים שהשיבו
60	11	49	866	95	771	בניכוי "לא יודע"
46	9	37	700	78	622	הסדרים עם מסלולי השקעה
14	2	12	166	17	149	הסדרים וותיקים

* מדובר בהורים שעבדו בעת הסקר ושהשיבו שאין להם הסדר או שאינם יודעים ובהורים שלא עבדו אך עבדו בעבר.

** לתגמולים (ואישית לפיצויים)

לוח נספח ג': מסלולי השקעה שנבחרו על ידי ההורים בהסדרי הפנסיה ממקום עבודה נוכחי או ממקום עבודה קודם (אחוזים)

ממקום עבודה קודם			ממקום עבודה נוכחי			מסלולי השקעה
סה"כ	ערבים	יהודים	סה"כ	ערבים	יהודים	
17.4	11.1	18.9	20.4	14.1	21.2	מסלול לחוסכים בני עד 50
6.5	11.1	5.4	5.9	7.7	5.6	מסלול לחוסכים בני 50-59
6.5	22.2	2.7	3.9	9.0	3.2	מסלול לחוסכים בני 60 +
8.7	11.1	8.1	6.0	7.7	5.8	מסלול יעד לפרישה
10.9	22.2	8.1%	12.6	19.2	11.7	מסלול כללי
-	-	-	0.3	-	0.3	מסלול אגח ללא מניות
-	-	-	2.7	-	3.1	מסלול השקעות בעיקר אגח*
2.2	11.1	-	10.1	5.1	10.8	מסלול מניות - בעיקר במניות
2.2	-	2.7	0.6	1.3	0.5	מסלול שקלי קצר טווח
4.3	-	5.4	6.4		7.2	מסלול הלכה
-	-	-	1.1%	2.6	1.0	אחר, פרט
41.3	11.1	48.6	30.0%	33.3	29.6	לא יודע
100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
N=46	N=9	N=37	N=700	N=78	N=622	
27	8	19	491	53	438	בניכוי לא יודע

* עם עד 10% מניות או עם עד 20%-25% מניות.